

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskeres Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

SIGURD ENNGAARD POULSEN

LANDET BAG HAV

– *OMKRING EN FJORD*

LANDET BAG HAV
– omkring en fjord

Sigurd Enggaard Poulsen

LANDET BAG HAV

– omkring en fjord

POUL KRISTENSEN · HERNING

1977

Indhold

Forord	7
Derfra vor verden går	9
Mødet med fjorden	13
Mødet med døden	20
På Odins eget tårn	26
Dysten med fjorden	30
I kølvandet af en stil	37
I mangel af stene ...!	59
Enlige figurer i landskabet	74
Havnen, der endte	93
Mødet med klitten	119
... og med klitskolen	127
Præsentation af en medfortæller	141
Størmen med følge	144
Til en hav- og fjordfiskers historie	161
Af en esepiges dagbog	167
Selvforsynende forbrugersamfund	171
Jul og julegilder ved hav og fjord	177
Vinen under fløden	184
Som vi mødte det	189
Havets – og vækkelsens – bølger	195
Telemarken – Klitten	213
Vorherres gråspurve	219

Forord

Virkeligheden har en vis evne til at gøre sig uoverskuelig. Og det gælder også i bøgernes verden. Det kan være ret så svært at få den grupperet i en bog, denne virkelighed, også om den ligesom er kommet mere på afstand i tid og rum.

Man vil da heller ikke finde en helt logisk ordning af stoffet i denne bog – efter tid eller efter rum. Kun et er gennemgående: det store vestjyske rum, bag havet, omkring fjorden.

Det er så stort og menneskene i det kan – set på afstand – forekomme en så store, at de ligesom bliver et med det. Alt mens man synes selv at blive mindre, mens tiden går.

Som en mor sagde til sin søn: »Jeg vokser stadig nedad og nedad og bliver mindre dag for dag. Jeg tror snart ikke, jeg kan blive mindre, og så ...«

Sådan kan rum og mennesker vokse sig store, og det kan være svært at få – og især fastholde – et overblik.

Vi beder derfor læserne om forståelse, hvad angår overskueligheden.

Lidt kan det måske hjælpe, hvis vi tilføjer, at vi har forsøgt at opnå en helhedsvirkning ved at lade erindringsstoffet få stærkere lokalhistorisk præg – samtidig med, at de lokalhistoriske har beholdt erindringspræget.

I andet hovedafsnit af bogen spiller medfortællerne en større rolle.

Jeg er disse medfortællere stor tak skyldig. Det gælder både de mundtlige fortællere, som det har været en oplevelse at have som medarbejdere, og de skriftlige, hvor især Kræ Krænsens nedskrevne erindringer har været til stor hjælp.

Hvad angår lån af fotografisk materiale til illustrationerne i bogen, har vi mødt stor hjælpsomhed, ligesom Kystinspektoratet venligst har fundet sagen om Kirkehøj havn frem til os og ladet os benytte akterne til en belysning af havnens historie.

For økonomisk støtte til nedbringelse af udgifterne i forbindelse med illustrationsmaterialet skylder vi såvel Holmslands som Egvad kommune stor tak.

Endelig vil vi oplyse, at erindringskitserne »Mødet med fjorden« og »Vorherres gråspurve« har været optaget i »Et Atlantis i fjorden«. Det øvrige stof er trykt første gang i nærværende bog.

Sigurd Enggaard Poulsen.

Derfra vor verden går ...

Det allerførste, man kan huske, kan man egentlig ikke huske – i normal forstand. Og slet ikke gengive. Men det kan godt stå tilbage i sindet, ligesom neddæmpet, nedblændet, men undertiden lyse op gennem mange lag af aflejrede erindringer og indtryk. Stå tilbage som noget såre dybt og stort, næsten ligesom lænende sig tæt op mod livets urspring – uden alder og uden faste tilknytningspunkter. Et barndomstidens flyvende sommer.

Uartikuleret, uformuleret, før sproget endnu kom ind i ens verden, har den første sansning fået en farve og en fylde helt for sig.

Det må have været sol, for farven, der lyser op der langt nede fra, er tindrende gul. Og det var sand, for det var det, jeg løftede hovedet op fra, siddende midt på vejen uden for haven. Andet er der ikke. Resten var rummet! Dette vældige rum, noget så stort og med én selv midt i. Uden at man vidste, hvad det var, fordi man ikke havde begreber eller sammenligninger til det, man så. Det står tilbage som en sandblandet-solbadet undren over for noget vældig stort, noget vældig tomt! Det skulle aldrig blive anderledes. I den var både lysten til at komme videre – og tilbage igen.

Jeg ved ikke, hvordan jeg kom derhen eller hvordan jeg kom derfra, om jeg kom kravlende eller kunne gå, men når det sådan lyser op dernedefra, tænker jeg undertiden på, om det var ens personlige arveanlæg – til at »huske« eller til at glemme – der da kom ud for dagens lys. Eller om det var slægtens, befolkningens, menneskets? Var det Adam før syndefaldet eller Hamlet efter? Jeg ved det ikke. Men sikkert er det, at det var et arveblændet syn, der kan kaste lys op så langt nedefra.

Og herfra udgik i tid og rum ens videre færden. Stykkevis skød vi forbuddets grænser foran os. Ud over det ene bundløse dyb efter det andet, dyb, som gyselystne voksne og vi selv beredvilligt havde udstyret landskabet med.

Vi, der voksede op på kanten af det flade englandskab på østsiden af Ringkøbing fjord, fandt det dog til en vis grad rimeligt med advarslerne. I de tider var vandstanden i grøfter, vandhuller, »slåd'er« (ifølge vestjysk sprogbrug før afvandingen: forskelligtformede fordybninger i marskengen med varierende dybder, om sommeren ofte sprukne og smattede i bunden, til andre tider fyldte med vand), vandløb (der i hvert fald aldrig hed noget i retning af bæk eller å) og i fjorden skiftende. Vi kunne opleve, at fjorden i en storm kom helt op til laden og således på et tidligt tidspunkt mindede os om sin tilstedeværelse. Dengang forstod man ikke, hvordan de enge med ét kunne forvandles til et hav, inddelt i felter af pigtrådshegn og blot med en smal bræmme tørt land ude langs fjordkanten. (Fjorden hed »æ Fyw'er« og kanten hed vist »æ Fyw'ers Over«, men vi kunne kun sige »æ Fyw-sower«).

Det var ikke mindst fjorden, vi var advaret imod. Den var af de voksne forlenet med et skær af uhygge og gru. Endnu langt op i hosebåndsalderen så man undrende og beundrende på folk, der sagde, at de kom ude fra fjorden.

Men som sagt: på vejen derud var der andre farer, der især om sommeren kunne være mindre iøjnefaldende, og som man derfor desto stærkere var advaret imod. Og derfor desto mere draget imod.

Her gik en vældig grøft med stejle brinker. Og masser af småfisk. Det var blevet en ren syndens flod i barnefantasier. Og nu så man det: en rivende strøm med enkelte strømhuller og en art fisk, som senere tider har nedvurderet til hundestejler.

Det mærkelige er, at disse strømhuller har fået lov til at beholde deres dybder og farlighed gennem senere år. Vandregulering af

fjorden og grøfterne har hindret enhver form for efterkontrol af såvel hullernes dybde som deres farlighed.

Grøften blev på voksensproget kaldt »æ Gåd'Wå's« – og det har virkelig senere i tilværelsen lydt som »vås«, selv om man samtidig erindrer sig en »oversættelse«. Det var vores naturfilosof af en elskelig degn, der engang på en af sine vandringer over for andre voksne omtalte den som »Gade Vasen«. Nu er såvel navnet som oversættelsen forsvundet, for det, der er tilbage af grøften, kan ikke bære et sådant navn.

Og stående uden for Enggården kunne vi se ud til et andet forbudt-forbjættet område: en rørsump, der også er forsvundet fra landskabet – og sproget. Dengang lå den midt i engene som noget vildt og utæmmet. Ganske vist var der en enkelt kørevej igennem, men der var dybe, bløde huller, og en tid havde vi en båd, så vi kunne sejle ad kørevejen ind gennem rørskoven.

Der stod et uhyggens »slug« over dette landskab, befolklet som man mente det var med alskens uhyggevæsner fra ræve og oddere til fugle med en uhyggelig tuden. (En efterregulering mener at vide, at der har været mulighed for rørdrummen, at ræve har kunnet antræffes, samt at oddere må være overflyttet fra andre lokaliteter, da de vanskelig har kunnet ernære sig af hundestejler fra »æ Gåd'Wå's«).

Stedet kaldtes kun »Kwässe«, og med forundring så man i forbindelse med et senere projekt navnet »Kosig« på et kort. Hvis det skal være rigtig oversat, må det være de køer, vi kunne sejle over til, der har givet det navnet.

Længst borte, lige før fjord og værnengene bredte deres mange mil ud foran klitrækkerne i den vestlige horisont, var der noget, man kaldte »æ Fahl«. Længe vidste man ikke, om det var huse eller vandet, der havde navnet. Det stod i lang tid som noget helt fantastisk, at det lod sig gøre at bo helt ude på den anden side af rørsumpen – den ydergrænse, der var sat for ens barneben. Først lang tid efter gik det op for én, at det var navnet på et vandløb, som

beboerne i sin tid »kastede« for at komme ud til fjorden fra marsk-området, efter at sandflugten havde lukket udløbet mod vest. Så det var egentlig heller ikke en å, og af den grund fik det måske lov at beholde navnet. Sikkert af samme grund havde vi heller ingen bækk, men »æ Kast« (opkastet strøm), et navn, der dukkede op omtrent samtidig med mødet med strømmen. Den kom langt sydfra, og vi mødte den lige på den anden side »Kwåsse«. Det var et mørkt dyb med alskens ondsksfuldt kryb. Grinende vandrotter og barnebenstykke gedder, der pludselig kunne smutte ind under brinkerne og lade os sidde måbende tilbage, indtil vore forundrede, af spænding halvt fortrukne ansiger faldt til ro i spejlbilledet, hvor de havde været.

Men samlingsstedet, ikke alene for de mange gedder, som vi mente der var, men også for al opsamlet uhygge »indenfjords«, var et sted, som vi kun nødtvungen gav navn. Dels forstod vi knap de voksne, når de nævnte stedet frem for andre, vi skulle holde os fra. Det lød noget i retning af »Stibber«, men vi lod helst være at snakke om det. Så sagde vi ikke forkert, og så kunne de ikke finde på at tro, at vi havde været der. Det havde vi naturligvis. Selv om vi i lang tid havde holdt os i tilbørlig afstand, så det først sent gik op for os, hvad det virkelig var: få hundrede meter fra »æ Kasts« udmunding i fjorden var der en planke på tværs af strømmen, oftest under vandlinien. Ude i siderne var der pælestumper og noget halvrådent træværk. Den okkerfarvede bund forsvandt ind under planker og andemad foran planken, og stedet fik derfor lov til at beholde sine dybder. Indtil man en dag stod på det dybeste sted med fødderne godt plantet i mudder, men med halvdelen af overkroppen ragende op over vandet.

Stedet og navnet tabte al interesse, ligesom det længe før vor tid måtte have tabt sin betydning som det stemmeværk, stigbord, det havde været.

Mødet med fjorden

Erindringskitse

Så vidt jeg husker – og jeg kan godt have forkalket det lidt ud til en af siderne – var det første gang, vi sad alene i en båd på fjorden: Hans Ove, Agnar og jeg. Vi var ikke større end tobak for en skilling. Hans Peter Madsens skråtobak. Da vi kom i land, var vi mindre endnu.

Men altså: Hans Ove kendte én, der fiskede, og som havde en båd. Det var ikke lige den, vi kravlede op i, og som stod tøjret lidt uden for rørene. Agnar kunne nok tage tøjret op, for han kendte en gedebuk, som han havde flyttet så tit.

Vi satte os bare op og sad og gyngede med båden. Det skulpede så sjovt, for der var godt med vand i. Hans Ove vidste, at det skulle der være for at holde båden nede i vandet. Vi var ellers alt for lette, Hans Ove og Agnar og jeg. Hans Ove stangede med en lang stang ned i bunden. Vi skulle have snuden udad, sagde han. Båden snurrede bare rundt. Så gik han af og skubbede. Vi kom også lidt væk fra rørene. Så sad vi helt stille og hang over kanten. Det var spøjst at se os selv nede mellem alle hundestejlerne og så samtidig se op mod skyerne. Hans Ove fyldte mest på himlen. Han sad og bøjede sig ud for at fange dem. Han var osse så gammel. Jeg tror det var over fem. Når han lige stak armen ned i vandet, troede vi han havde fanget én. Vi fik den ikke op da. Når han lod være med at plaske, kunne jeg se hans lange strithår. Det sad i totter ligesom den ged, Agnar kendte og fik lov at flytte. Agnar sad på den anden side af mig. Han fyldte ikke nær så meget som Hans Ove, men mere end jeg nede i vandet og på himlen. Hans fregner var ikke så lette at se. De blev væk nede mellem hundestejlerne. Men hans næse, som Hans Ove sagde lig-

nede en kartoffelnæse, stak langt ud. Det så sjovt ud, når det skulpede. Så var det lige som om han fik vand i den.

Hans Ove fangede ingen hundestejler. Han sagde, at han var lige ved at få en haletudse. Vi så ikke engang halen af den. Så ville han længere ud. Der var de større. Han stangede igen. Han kunne ikke få båden til at lade være at dreje. Så var det vores skyld. Vi sad forkert. Så skulle vi flytte over i den ene side, mens han stangede i den anden. Så ville han have os hen i den ene ende, mens han stod i den anden. Den blev ved at dreje.

Han havde så travlt, at han ikke engang gad svare, da Agnar, der var fire, spurgte, hvem at det var, som han kendte, at der fiskede. (Vi kendte jo ikke Hans Peter Madsen den gang. Han ville have taget en skrå nu).

Så satte Hans Ove sig ned igen. Nu var vi vist også kommet længere ud. Vi satte os til at se efter større fisk. Vi skulle sidde helt stille, sagde Hans Ove. Ellers blev de bange. Jeg tror nok, jeg så en, der løb ind i Hans Oves strithår. Men han fangede den ikke.

Det var sjovt at sidde og se de lange græsbuske komme glidende ud under bunden. De slog mod toppene, som når Birgitte skulle vaskes og have håret slået ud. Der kom nye buske hele tiden. Det var lettere at gribe fat i dem end fange hundestejler.

Hans Ove hang med hovedet helt nede mod vandet. Her kunne godt være laks, havde den fisker, han kendte, som havde en båd, sagt. Vi så nu kun hundestejler. De var snarere mindre nu. Hans Ove mente, at det var bedre, når vi kom lidt længere ud, og så prøvede han at stange båden rundt. Men den kom tilbage igen. Den ville bare ligge med siden til det græs, vi drev hen over. Så satte han sig igen.

Vi opgav det med laksene, og der var blevet for mørkt på bunden til at se fisk. Så sad vi bare og holdt fødderne ud i vandet. Det var varmere end det i båden, som at der altså skulle være der, for at båden ikke skulle flyde helt oven på.

– Der var bestemt en laks! Det var Hans Ove, der havde set den.

– Hvor? spurgte Agnar og sprang over til ham, så det skulpede i båden.

– Lige neden under båden. Du skal bare holde hovedet godt ned, så kan du se den.

Vi hang med hovedet helt ned og holdt fast i båden med hænderne. Jeg så ingen. Bunden var der. Nu først kunne jeg se den igen. Der var lidt sand eller græs nede under hårduskene. Men de slog ikke så meget mere og forsvandt også hurtigere indad.

Nu ville Agnar ud at bade. Det var det, vi var taget ud for, sagde han. Det var også rigtigt nok. Vi vidste bare ikke, vi skulle finde en tøjret båd, lige hvor vi skulle ud.

Jeg blev ved at se ned i vandet som Hans Ove. Agnar tog tøjet af. Nu ville han altså ud.

– Du kan da godt vente lidt, hvis den laks er der endnu under båden, bliver den bange, sagde Hans Ove.

Agnar ventede lidt. Det var meget varmt. Han frøs ikke.

– Nu vil jeg ikke vente længere på den laks, der ikke er der. Nu vil jeg ud, sagde Agnar og rejste sig.

– Så ud på hovedet, sagde Hans Ove.

Det ville Agnar ikke. Han ville have benene først. Han kunne ikke nå bunden.

Så ville han have båden standset. Han hang i armene med benene ud over bagenden.

Hans Ove tog den ene stang i båden, og jeg skulle tage den anden. Vi skulle begge to stikke dem ned i bunden og så holde båden. Jeg kunne næsten ikke løfte stangen ud, så stor var den, og inden jeg fik den ned, gled den ud til siden. Det blev den ved med. Jeg var lige ved at falde bagefter, men så slap jeg den. Den drev lidt bagefter. Jeg ville godt gå af efter den, men Hans Ove var blevet så gal. Han ville ikke have det. Nu skulle vi ud og bade alle tre. Så kunne vi tage den.

Vi snakkede om, hvordan vi skulle bære os ad med at bade. Hans Ove mente, at man først skulle finde ud af, om der var vand nok til at springe på hovedet. Vi skulle se, hvor dybt der var blevet. Så tog

han den stang, der var tilbage, og holdt den lige op i luften med det spidse nedad. Avra, hvor det så stærkt ud! Så plumpede han den ned lige uden for båden. Så halede han den op igen, løftede igen, men nu bumpede han stangen ned i bunden af båden. Han holdt den helt ind mod sig, og så sagde han, at vandet gik dertil, hvor han holdt fingeren. Det var det rene pjat. Der var kun vand til midt på benene i båden, men han sagde, at det gik til halsen. Det var rigtig dumt, syntes vi, men sådan var Hans Ove altid: Han kender én, der fisker. Han kan se en stor laks. Han kan få vandet til at gå helt op til halsen, når det ikke engang går til knæene.

– Er det når du har hovedet nedad? spurgte jeg. Men det svarede Hans Ove heller ikke på. Sådan er han altid! Når man ikke tror, at det vand, man står i til midt på benene, ikke går til halsen, så bliver han sur.

Han sagde ikke noget et stykke tid. Det gjorde Agnar heller ikke, og det var da ellers ham, der ville bade først.

Så var det, Hans Ove sagde, at vi skulle passe på, for vi var kommet for langt ud. Hvis vi sprang ud her, ville vandet stå over hovedet på mig, gå op til næsen på Agnar og op til halsen på ham selv. Vi kunne risikere at drukne, og vi skulle indad mod land, inden vi kunne springe ud og bade.

Vi prøvede først at få båden standset!

Hans Ove og Agnar tog begge om stangen og holdt den ned uden for båden. De holdt så hårdt i den, at de blev mere og mere røde i hovedet begge to. Hans Ove var rigtig gal nu. Han sagde, at jeg også godt kunne have passet på den *åre*, som han kaldte stangen. Så havde de haft én hver at holde med. Jeg sagde, at jeg godt ville springe af og holde båden, men han sagde, at jeg var godt dum, når jeg ikke kunne forstå, at jeg ikke kunne holde nogensomhelst, når jeg ikke kunne bunde. Det var for dybt for ham, og jeg ville drukne.

Jeg sagde, at jeg kunne holde i båden, så kunne jeg da ikke drukne.

Men det gad han heller ikke svare på. Sådan er det altid. Når jeg

vil hjælpe Hans Ove med noget, så må jeg aldrig, og når jeg ikke vil, så skal jeg.

Han var bare sur – og så var han også helt rød op i håret af at holde i åren. Som han kaldte den. Sammen med Agnar. Jeg kunne godt have hjulpet med at holde i den, men når han var sådan, ville jeg ikke spørge.

Da de havde stået sådan og holdt et stykke tid, holdt de pludselig op med at holde. De satte sig så sært stille ned. Jeg kunne ikke lide det, for de sagde ingenting til hinanden. Og Agnar havde bestemt ikke sagt noget, der var dumt.

Jeg spurgte, om vi ikke skulle til at komme længere ind og bade.

De vendte sig bare om. De var så mærkelige. Næsten ligesom Birgitte i hovedet, når hun skulle til at græde.

Det var Agnar, der først sagde det. De havde glemt, at det blæste. Det havde det heller ikke gjort inde ved rørene. Men nu gjorde det, og båden drev længere og længere udad. De havde slet ikke holdt den med åren, men kunne bare mærke, at det blev dybere og dybere. Nu gik det også over hovedet på Hans Ove. Og når det var så dybt, kunne de slet ikke holde båden med åren.

– Men hvor kommer vi så hen?

Hans Ove mente, at vi kom over på den anden side af fjorden. Nu var der ingen, der snakkede. Vi kunne godt se, at der trak nogle sorte skyer op. Pludselig begyndte det at suse med bølgerne, der var blevet helt hvide i toppen.

Agnar var også begyndt at græde.

– Hvor er han, den fisker, du kender, der har en båd? jamrede han.

– Han skal først ud at fiske til aften, sagde Hans Ove. Han var slet ikke gal længer.

– Er det aften nu, spurgte jeg, selv om jeg næsten ikke turde.

– Nej, vi tog jo ud, lige da vi havde spist middag.

– Det er da blevet mere mørkt?

Pludselig kom der et lyn, der sendte et par lange blækspruttearme

ned over vand og land. Lige efter kom skraldet. Det lød som én skød med jagtgevær lige imod os inde fra rørkanten. Jeg ville godt have været ned i bunden af båden nu, men der var mere vand.

Jeg skreg noget om at jeg ville hjem, og jeg ville af. Nu kom Hans Ove hen og satte sig ved siden af mig. Han lagde mig sådan, at jeg fik hovedet ind under hans trøje. Jeg ville ikke se flere lyn, ikke se bølgerne, ikke se udad over fjorden. Ikke se indad mod land, for der var blevet så langt.

Da så vi en sort tingest som en and, der ikke havde lært at bruge vingerne samtidigt, skyde ud mellem rørbuskene langt henne på den fjordside, vi drev ud fra.

– Det er nok ham den fisker, du kender, råbte Agnar, mens han tog skjorten, som han ikke havde fået knappet endnu, og satte den på den stang, der var en åre. Han vinkede og vinkede med skjorten. Hans Ove sprang op på sædet og slog ud med armene, så skjorten revnede under armene.

I vores korte liv havde vi aldrig set noget så dejligt som den båd, der kom vrikkende ud mod os.

– Hvorfor smed I ikke jeres anker ud? spurgte den fisker, som Hans Ove kendte, og som var i båden sammen med far.

Vi må ikke have forstået, hvad han mente. Vi stod bare og stirrede, da han satte et ben over i vores båd og halede det tøj, som Agnar havde smidt op i vandet i båden, men som vi helt havde glemt, over i hans egen båd. Der var en stor krog i den ene ende. Det måtte nok være den, han kaldte for ankeret. Han satte den fast bag i sin egen båd, og så begyndte far og Hans Oves fisker, der hed Lars, at ro indad. Da vi kom til land, fik Agnar ikke lov at tøjre vores båd igen.

– En båd er ikke helt det samme som en gedebuk, sagde Hans Oves fisker, Lars. Og endelig skulle man spørge, hvis man skulle låne en båd. Man kunne jo ikke ro uden åregafler, fortalte han. Vi vidste ikke, hvad han mente.

Jeg ventede, at far skulle blive gal, når vi kom hjem. Når han kommer over til Hans Ove efter mig, plejer han ikke at sige ret meget ovre ved Hans Ove. Han kan godt vente, til vi kommer hjem. Det er han bedre til, end jeg er. Men så snakker han også så hurtigt, at jeg ikke forstår det. Egentlig ser han helst, jeg kommer hjem selv. Og det gør jeg også.

– Men jeg måtte ikke stå af båden for de andre, så jeg kunne ikke komme ind, sagde jeg, da han trak af med mig ved hånden.

Men far skældte ikke ud. Heller ikke, da vi kom hjem – og jeg havde da været meget længere væk end ovre ved Hans Ove.

Mødet med døden

*Og de hørte lyden af Gud Herren,
som vandrede i haven, da dagen
var blevet kølig.*

Egentlig er det ganske ubegribeligt, at så mange så tilsyneladende let kan få tilværelsens løse ender til at nå sammen, så der bliver sammenhæng – og for andre at se en form for integritet – mellem væsen og væren. Det er aldrig lykkedes for mig helt at overse den inkonsekvens, som alt i mig bekræfter, der må være i menneskenaturen i forhold til eksistensen. Men se, om man kan få det bekræftet! Ja, hos Paulus måske: det gode, som jeg vil, det gør jeg ikke; det onde, som jeg ikke vil, det gør jeg. Men ikke i nutiden. Der er det det eneste saliggørende at realisere den forhåndenværende menneskenatur ud i eksistensen. Det var det, vi gjorde. Mens vi vandrede med Paulus og trøstigt gjorde det onde, vi ikke ville. Indtil vi en dag så, at det virkelig var ondt blot at være, som man var.

Vi, der var vokset op næsten midt mellem grøfter, vandhuller og dyb, ved fjord og hav, måtte gang på gang forcere forbudte områder for at komme videre. Gang på gang måtte vi konstatere, at der ikke var den fare, vi var blevet advaret imod. Vi glemte nemlig, at vi gradvis var vokset gennem farerne: det, der havde været farligt engang, var pludseligt ikke farligt længere, fordi vi var blevet den smule større.

Vi kunne så pludselig stå over for et dyb, i hvilket der virkelig var død.

Det var på et tidligt tidspunkt, vi fik lov at bade alene i fjorden, blot vi holdt os til de lavgrundede områder langs østsiden. Dog midt i det hele var den streg, der skilte vandene ad: en sejlrende med havn længst inde strakte sig langt ud mod værmengene i vest. Her måtte vi

under ingen omstændigheder bade. Men gradvis nærmede vi os. Lidt ude var linien knap så markant, og man kunne mere ubemærket nærme sig den. Det var forjættende at bade nær de store, de svømmende.

En dag svømmede lidt større kammerater fra én, så man stod alene tilbage i halvdybt vand på den ene side af renden. Pludselig tog man nogle selvlærte svømmetag. En underlig fornemmelse. Den grimme Ælling kan ikke være blevet stoltere over at se sig som svane, end man var den dag, man sparkede sig op på overfladen og tog de tag, der førte én ud, hvor man ikke kunne nå bund med fødderne. Man kom over. Og opdagede, at det kun var noget stort for én selv!

Det blev til flere ture, flere dage. Og den nye erfaring gled på plads mellem tidligere: det var ikke spor farligt! Det var igen overdivelse, noget de voksne sagde!

Og dog: der skulle kun gå nogle få dage, før én af disse voksne, der vidste alt og kunne alt, blev dernede.

Et sted i en glemt bog har jeg mødt det billede, at livet er som en tunnel: man kører igennem i stor fart. Langt forude kan man se lys, og man ved ikke, hvad man kommer ud til på den anden side. Sådan har vi i vort hjem ikke set det. Af flere grunde. Dels vandrede vi med Herren, som det hedder om Noa. Og ventede kun »lys i Dit lys« forude.

Men man kommer ikke udenom, at billedet denne dag blev lige så plumret, som når vi på en varm høbjergningsdag på værnengene kom til et bestemt »høl« og begyndte at bade i det: på bunden var der en lille bitte sortsnusket sjæl. Eller var det en gråligblå, der kom op af det vand, der i uberørt tilstand ellers kunne se så forjættende ud?

Efter denne dag, denne varme junidag, så jeg nok også anderledes på livet og døden end før, selv om man ikke direkte kan huske formulerede tanker fra den alder, men nok så klart enkelte sanseindtryk. De kom til at stå som ætset i sindet. Og det er den anden grund

til, at jeg ikke har kunnet se livet-døden som en tunnel, men som en port: det står i et erindringsglimt helt for sig selv – og aldrig udvisket af det, andre har sagt eller skrevet, netop som en ladeport. Jeg ser livet som min barndoms ladeport en sommerdag i den travle indbjergningstid: alt går på denne indbjergning, et hestespand kører ud og henter et læs hø, kører ind i loen, sætter læsset, spændes for en tom vogn udenfor for at køre ud efter et nyt læs, mens det første læsses af.

Det har altid været sådan – forøvrigt modsat det, man måler sig frem til i fysikken – at jo mindre og ubetydelig, man er, jo længere slynges man ud i periferien. In casu høbjergningen: op under taget i den i forvejen fulde del af laden – det varmeste af alt, det værste af alt. Derfor gled vi også som slanger ned ad høbjerget og smuttede ud i den frie luft, når vi nåede at få læsset af, inden et nyt kom ind i køreloen. Det var en sport at blive færdige og få dette pusterum, men jeg er ikke sikker på, at vi altid var på pletten, når den, der forkede af på læsset, gik i gang på et nyt.

Og her blev billedet til: jeg kommer lidt trent ind i den lange kørelo. Endnu med det blændende sollys i øjnene ser jeg i modlyset hølæssets dominerende firkant og ovenpå en skikkelse i bevægelse: ligesom glidende fra side til side med mellemrum rækkende og strækkende sig opad med en dyng hø ligesom triumferende løftet højt over hovedet. Han er den, der bestemmer farten hjemme i loen, bestemmer hvor meget, vi skal svede under taget, hvormeget vi skal puste mellem læssene. En glidende og bevægende skygge, som vi må følge nøje og søge at holde trit med, mens laden sankes fuld.

Han står glad syngende på læsset, dog fremmed på stedet og fremmedartet i sit væsen for mig, i sit kåde glade, ungdommelige væsen. Derudover vidste jeg intet om ham.

I den mest travle tid af året var han kommet til Enggården. I høbjergningstiden var børn og voksne bundet sammen af et arbejdsfællesskab. Men ellers skiltes vi, når arbejdet var slut. De voksne

begyndte tidligt om morgenen og blev ved til sent om aftenen. Til gengæld holdt man »middagsláv« et par timer, hvor børnene så tog fat. Disse timer var på varme dage i høbjergningstiden som lakuner for oplevelsestrangen. Og denne var ikke mindst koncentreret om vandet: fra plasken i grøfter og »slå' der« og fladvand langs fjorden (for de mindste!) – til badning i rusedybde, fra både og i sejlrenden for de store og de voksne.

Kun på de allervarmeste dage som denne ofrede en del voksne »æ mæj'esla'w« på en badetur. Og disse dage står i et ligesom gulblåt skær: sat i ramme af de voksnes deltagelse – og deres tilsyneladende godkendelse af vor legen os bort fra soppevand og grødetang.

Og så skete det ufattelige, at det netop var denne voksne, der blev dernede. Ligesom man altid havde det største besvær med at følge Israels børn i ørkenen, når de om dagen fulgte en skystøtte – af den simple grund, at vore skyskygger altid kom farende hen over engene, så det var umuligt at følge med, således kom der denne dag en skygge farende ind ude fra fjorden. Den var over os ligesom skyskyggerne: vi nåede aldrig i tøjjet!

Hvor vi badede netop da, om det var ude eller inde i sejlrenden, vadende ud eller fra båd, er helt væk. Men pludselig stod ikke solen, men skyggen stille, midt i sommervarmen, i et fiskerleje ved Ringkøbing fjord. I erindringen fryser man, som man aldrig fik den skjorte eller de bukser på. Det har man sikkert fået. Man husker det ikke. Hele ens lille person blev væk inde i bådehavnen. Som en skjult magnet, der bevæges under et ikke magnetisk materiale, tværs gennem dette materiale kan trække jernfilspåner ind i forskellige mønstre, sådan forsvandt alt andet fra denne eftermiddags overflade. Nede på bunden af havnen lå det usynlige, der tiltrak al vores opmærksomhed. Først var vist vore sanser lammet af koldsved over, at det kunne ske. Vi var vel tilbøjelige til at identificere os med den, der vovede mest, men nu måtte vi pludselig identificere os med én, der var blevet på bunden af det forbudne vand.

Og glimt af svømmere, der nærmede sig stedet, én der kom ind længere ude fra fjorden. Han badede fra båd. Nu så vi, at han kun havde ét ben. Men han kunne svømme og dykke endda.

Et glimt, et flimrende billede er tilbage: et 6-8 benet uhyre, der slæber noget fremmedfarvet blåligrødt imellem sig. Og endelig: skiftende skygger på knæ ved en liggende skikkelse, som de skiftevis ligesom trykkede længere ned i sandet og trak opad i igen. Skyggerne byttede plads, en anden trykkede og trak. Det varede længe ved. Ustandselig skiften mellem tryk og træk. I gysende gru så jeg, hvordan formiddagens skyggeskikkelse derimod var ubevægelig.

Hvorlænge skyggeskikkelserne – de bevægelige, hvoraf jeg forstår, at den ene var den tilkaldte læge – arbejdede med det, man senere lærte navnet på som »kunstigt åndedræt«, aner jeg ikke. Der skete faktisk ikke mere, der kunne afgrænse vor i forvejen svage tidsfornemmelse.

Fra dagen, hvor liv og død, sol og skygge, byttede plads, står herudover kun tilbage mine forældres bekymrede udseende, mens de mildt bebrejdende med mørke, bløde stemmer gør opmærksom på, at de havde fået fortalt, at jeg var begyndt at bade i havnen. Aldrig har jeg erfaret, at mildheden i bebrejdelserne stod i et så urimeligt misforhold til grovheden i ulydigheden. Eller havde de måske en udefineret anelse om, at døden allerede havde sat vore handlinger i tilstrækkelig skarp relief?

Det er nu længe siden, og hvordan vi fik laden fuld og taget hul på den næste dags høsttravlhed er helt glemt. Mig forekom det som om den næste dag ikke kom denne spor ved, nærmest var ligeglad med den, ja, næsten også med den far, der senere sad i den pæne stue. Han var kommet et sted langvejsfra for at hente denne sin søn.

Travlheden gik videre, en ny kom på læsset i loen, alt gik videre som om intet var hændt. Disse dage er svedt ud forlængst, men denne ene er tilbage, den dag, hvor døden kom ind i vor verden. Skiftende fortegn har ikke formået at neutralisere denne lille sorte

syndersjæl, der den dag dukkede op fra sit »høl«. Mit barnlige bekendtskab med denne voksne fremmede blev en parantes, der skød sig ind i barnesindet, en skarpt markeret parantes, der ikke lod sig så let opløse som de paranteser, vi siden prøvede på at få til at forsvinde i matematikken. Hans ansigtstræk er helt forsvundet, gået til bunds i erindringen, kun konturerne af skyggeskikkelsen flimrer stadig, når de passerer sindets objektiv. Stumper af sange vibrerer, men kan ligesom ikke nå igennem årenes slidlag.

På Odins eget tårn

»Og senere, mens jeg gemte mig på toilettet for de sorte drenge, kiggede jeg mig selv i spejlet og undrede mig over, hvordan det var muligt, at nogen kunne klare en så enorm ting som at være, hvad man er«.

Indianeren i »Gøgereden« (Bogen)

Det kunne knibe at få døningerne ude fra den store verden til at falde ind i den daglige rytme i Vestjylland. Magtbølgerne gik. Så slog de ind over landsdele, så over hele lande midt i Europa. Herude mod vest var vor egen verden af eng og fjord under havets beskyttelse.

I sommeren 1939 lå vi som et ingenmandsland i det storpolitiske spil, et magtesløshedens tomrum.

Endnu denne sommer havde landevejene et præg af det internationale. Trækket af vandrefugle var kendeligt. Det var tydeligt, at mange af landene mod syd var repræsenteret i de flokke af vandrende og cyklende unge mennesker, vi mødte i vort cykletræk fra vest til øst i Danmark en god måneds tid før krigen.

Det var dage med mange milesten langs landevejen og med de store bakker og høje som milepæle i landskabet. På de højeste var der offerhøje, milepæle for en svunden tids vandrere: et stræk af tid, en del generationer og en landevej til forskel. – Og så de cykler vi sad på, der fik os til at føle afstand! I tid ialtfald.

På offerhøjene havde man ofret til guderne. På de højeste især. Man ville sikre sig mod gentagelsen af Kains skam, hvor røgen blev ved jorden!

Nu lå højene gudsforladte hen. Et enkelt tårn stod tilbage og

mindede om dem: Odinstårnet. Det faldt senere, da magtbølgerne blev til krigsbølger og slog ind over landet.

Efter vort cykletræk – hvor fæstningstårnet »Kärnen« i Helsingborg, havde været yderpunktet mod øst – nåede vi tilbage til Danmarks dengang højeste tårn. Vi satte cyklerne ved tårnets fod og følte os snart højt hævet over det fynske landskab, over Odin såvel som Kain: her var intet hav, ingen fjord, ingen hede eller klitter, men et blidt rundet, frodigt landskab i sommersol.

Det var midt på dagen, og solen fik de førkrigsmønter, vi lod falde ned fra tårnet, til at blinke vejen ned. Dejligt at strække sig i den lune sommervind efter allerede mange tilbagelagte cyklemil med endnu flere foran. (30 ialt var dagsprogrammet). Her stod man på toppen af sin ydeevne, midt på en lun behagelig sommerdag uden krig og trusler om krig. Og dog: det sortnede for øjnene midt i solen. Det var ikke lykkens, men ulykkens skillinger, vi havde ladet falde. Vort offer var forkastet. Det havde trukket tankerne med ud – og ned! Tænk hvis man var sådan en faldende mønt! Her skulle så lidt til: et løft i armene, et afsæt ... modtaget af den varme, solformørkede luft ... Som en devalueret mønt. Hvor meget ville der blive tilbage. Af præget? Af særpræget? Af det sære præg? Af tankerne? Af de tanker, man ville tænke på vejen ned. Hvad ville man nå at tænke på vejen ned? Nye tanker, andre tanker? Kunne de udslættes fra det ene øjeblik til det andet blot ved et træk i armene, en gymnastisk bevægelse ...?

»Så førte Fristeren Ham op på templets tinde og sagde ...«. Tværs gennem de mange år lød Fristerens stemme på Odins tårn. Den lød også op gennem de få lag af år, der lå over gennemgangen af bibelhistoriens »Fristelsen i ørkenen«, hvor jeg havde set Fristeren som en lille logrende skikkelse, hundeagtigt krybende, op ad trappen, bagefter. Nu var han snarere foran mig, udenfor, nedenfor, kaldende fra legetøjslandskabet dernede!

Hvad min kammerat ved siden af tænkte, fik jeg aldrig at vide. Vi

snakkede om de små mennesker dernede, de små huse, de små biler. Egentlig var det omvendt. Inde i mig var der en krybende hund, der stadig gentog noget som: »Vig bag mig, du Odin, du Kain, du Satan ... Du må ikke friste ...« De hænder, jeg strakte ud over det solgyldne fynske landskab var mine. Men røsten var en andens. Den kom op gennem et utal af erindringslag.

Jeg prøvede at kæmpe imod: her lå mit rige udbredt foran mig. Af hele mit ungdommelige hjerte ønskede jeg at sige ja til det. Prøvede at se mig mæt på lys og farver. Det ville ikke lykkes. Der lå ligesom en tabt dimension udenfor og sugede. Sugede den opsamlede varme og kraft ud af mig.

Vel husker man ikke konkret, hvad vi snakkede om. Men i forhold til dette andet var det ligegyldige ting. Man kunne dengang ikke forestille sig, at andre kunne have det på samme måde. Og man ved det stadig ikke. Måske er det rigtigt, hvad Johs. V. Jensen hævder i »Ved Livets bred«, at der kan være tale om et uforgængeligt princip i slægten, et anlæg, som holder sig identisk, uanset ydre påvirkninger og indvirkninger, en art huskeanlæg, der gør sig gældende og udvælgende på alt, hvad man oplever?! Måske havde mit møde med døden – mig selv ubevidst – ligget som en art dybde-dimension i sindet, en dybde-dimension, der ligesom åbnede for en manglende dimension. Og her var dybde-dimensionen for første gang oplevet som manglende dimension.

Eller var det måske netop ikke et princip i slægten, et særligt huskeanlæg, men noget fællesmenneskeligt: du fristes, altså er du! ... Så man ikke var ved livets, men ved dødens bred. Man var ved noget, der kunne møde én midt i den tætteste harmonifølelse. »Han blev forsøgt i alt«, mener jeg at have hørt i en gammel oversættelse om Kristi fristelser. Det var måske netop, fordi det var så fællesmenneskeligt, at Han mødte den på Helligdommens tinde.

Jeg ved det ikke. Heller ikke nu de mange år efter. Men er den fællesmenneskelig, er den ialt fald ikke kendt som fællesmenneskelig. I så fald må den være noget, man ikke snakker om. Sådan som

jeg netop ikke gjorde det den dag på Odins tårn. Og det hører måske med til Fristerens fristelse?!

Vi cyklede videre, og nåede sent på aftenen Ringkøbing fjord. Der var meget at fortælle om. Kun ikke det fra Odinstårnet! Det blev gemt og tilsyneladende glemt, en ny skygge fra en gammel sommerdag.

Dysten med fjorden

»Hvis mennesket ikke følte det som sin opgave helt at blive sig selv, ville det slet ikke blive sig splittelsen bevidst ...«

Søren Kierkegaard i »Begrebet Angst«

Lidt efter lidt faldt ens dage på plads herude vestpå ved hav og fjord. Man søgte at indstille sin egen rytme efter en ny tids rytme. Men som havet under bestemte vindforhold kunne give dagene en egen baggrundstone, sådan er det sandsynligt, at krigstidens begivenheder var med til at forstærke ungdommens krise mellem væsen og være.

Det kunne også knibe at få det til at nå sammen. Med tiden på afstand forekommer det mig, at man ofte hentede hjælp hos fjord og hav. Havet kunne godt være med til at forklare noget. I bogstavelig forstand kunne man sætte sig hos det (hvor det endnu var tilladt). Der kunne være meget tilfælles: som tilfældige bølger farer dagene afsted, uden at man fik bjærget det af dem, man havde tænkt sig muligheden af: deres kraftreserver. Meget vraggods var tilbage, uafhænt, ubenyttet. Nogenlunde ens kunne de se ud bølgerne: som oftest regelmæssige, undertiden monotone. Under ydre pres og hårdere vejr kunne de ændre karakter: brydninger og kæntringer, lyse toppe med farver af hemmelig bestemmelse, nu splintret og uigennemskuelig på vej ned i bølgedalen. Bølgerne kunne være som forskellige skæbner, der kom ind imod én: den ene ligesom voksende over den anden i farten, i enkelte kast endda tagende ekstra fart, senere ligesom bremsende, fortrydende, tøvende, måske samlende kræfter til påny at følge med for at undgå at blive *overgledet* af andre med endnu større højde og fart. For dog alle at slutte i en

En solnedgang i de »skønne horisonTERS land«: Kirkehøj havn med fiskernes havn inderst. Foto: Niels Jørgen Kobbersmed-Nielsen (1977)

blank stribe, der rytmisk bliver mattere oppefra efter hvert bølgeslag ind på det hvide sand.

Mødet med døden syntes her under krigstidens begivenheder at væve sig ind i oplevelsen af livsrytmen som en mørkere nuance i denne. Skyggen fra Odins tårn kunne glide forbi: hvad tænker man som væsen – som bølge – lige før man forsvinder? Det at kunne være noget oven for vandet, og et øjeblik efter ikke noget på bunden af vandet. Så ringe tid – så megen skæbne imellem. Et sted et tomrum neden for et tårn – et andet sted et par meter vand over sort dyndbund? Tanken om dette mellemrum blev ved at dukke op.

I Vestjylland havde vi ikke noget så højt, at man kunne forestille sig at kunne nå at tænke noget, inden man nåede ned. Men vi havde fjorden.

Mens de første svømmeture over havnen havde været et led i drengens ubevidste trang til at underlægge sig de nærmeste omgivel-

ser, var svømmeturen over fjorden på en måde sikkert knyttet til dybdefornemmelsen: man blev på næsten samme tid tiltrukket og frastødt af tanken: i al ubemærkethed at svømme over og tilbage igen. Her kunne man ialt fald nå at tænke på vejen. – Det skulle der desværre blive al for megen tid til!

Det var så let det bare at lade sig glide ned i vandet, ud i den absolutte ensomhed for helt overladt til sig selv og farverne i et ubestemmeligt skæbnemønster at se om kræfter og sind kunne bære. Jeg vandrede med Herren, mente jeg, som Noa, som Enok, men vandrede Han med mig? Ville også her ved det yderste hav »Hans højre holde mig fast«, som tilfældet var med David.

Utroligt mange af mine ture ud over engene til fjord eller hav har været bestemt af et halvbevidst ønske om at komme til klarhed over dette væsentlige spørgsmål: hvordan slå bro over konfliktkløften mellem væsen og væren?

Nu havde man denne sensommerdag tiden for sig. Der var ikke kommet andre ud for at bade. Der var ingen fiskere ved havnen, da det var søndag. Og man mærkede igen denne fristelse til at ville finde ud af sig selv ved ikke at ligne andre, handle efter og imødekomme det, man mente var eget behov. Et underligt behov: at svømme over fjorden for at finde sig selv. Eller opgive sig selv?

Var det ikke at friste Herren? Var det at vandre med Ham? Jeg kendte ikke andre, om hvem jeg vidste, at de havde følt sig fristet af denne fristelse. Jeg havde også læst for lidt til fra litteraturen at kende andres eventuelle erfaringer. Men var det så forkert? Var her ikke en lejlighed for Ham til at vise mig, at Han ikke ville lade mig gå til bunds i lutter modsætninger, i forladthedsfølelse, i fremmedfølelse? Var der ikke endelig en lejlighed til at vise mig, at Han ikke havde del i mine besynderligt sammensatte fornemmelser over for dyb og død, men tværtimod ville hjælpe til at overvinde dem. Det kunne måske hjælpe mig til bedre at få mit hjertes rytme indstillet på denne underlige bølgebevægelse i dagens rytme.

Så gemte man sit tøj ved havnen og gled ud i det endnu varme

vand længst inde. Man svømmede med langsomme tag ud gennem sejlrenden, ud over stedet, hvor min ubekendte, syngende ven var druknet, videre ud over stedet, hvor man i sine tidligste drengeår var svømmet over det forbudte dyb. Endnu var dagen almindelig. Man skiftede fra bryst- til rygsvømning, hvilede sig, mens man flød på ryggen. Skyerne drev langsomt over ens hoved – ind imellem var der blå høsthimmel. Vandet var varmt, dagen endnu sval. Med hovedet hældende mod solen sås i syd konturerne af Blåbjerg, der flimrede af blålig dis. I denne del af fjorden tegner det sig altid tydeligt i den sydlige horisont som et hvilepunkt for øjet. Sejler man op mod fjordens midte bliver det stående i den sydlige horisont længe efter, at det flade marsklandskab foran er forsvundet. I sin farve kan det en dag som denne minde om den urgamle drøm, der har ligget i dette folks bevidsthed langt tilbage i tiden, sagnet om blåskoven, skoven, der sank i havet. Og hvis rødder man stadig kan samle op fra hav og fjord. ... Nok resterne af det forsvundne Atlantis!

Lidt længere ude når man op på højde med rusen, som var det længste man vovede sig ud, da man var under forbud. Det er stadig en almindelig dag, holder man fast ved, mens man stadig skifter svømmestilling. Flydepauserne måske lidt kortere, man ser nok mindre til siderne, mest bagud mod havnen. Forestillingen om, at man er en båd, der følger sejlmærkerne inde på land er god for tanken. Når to trekanter falder sammen, er man lige midt i: ikke noget med at snyde op på de grunde, der følger sejlrenden til ud på midten af fjorden og halvvejs over til Værnet. Man ser en rørbræmme derovre og ved, at dybet dér næsten går til land. Afstanden er i det hele ikke så stor. Vel 1 kilometer tilbage. Fart og bevægelser bestemmer man selv. Og dog! Er det helt de samme hvilepauser herude som inde i sejlrenden? Det er endda det eneste, man skal passe på. Hvorfor gør man det så ikke? Er jeg allerede ikke mere sikker på, at Hans hånd vil holde mig fast, end at jeg bruger mine egne hænder forceret?

Jeg havde tænkt på, hvad man tænkte ... Her var der lejlighed til det. Men var tankerne ikke ligesom blevet bundet af mine egne bevægelser. Af netop det, jeg havde bestemt ikke at ville tænke for meget på. Hvis jeg nu fortsatte med at tænke sådan, ville det så yderligere forcere bevægelserne. Det måtte ikke ske. Og mens jeg intenst tænkte på, at nu skulle jeg lade være med at tænke, må jeg i hver fald have glemt at tænke på denne skiften mellem ryg- og brystsvømning. Og især på hvilepauserne.

Kun på den måde kan det forklares, at jeg var frygtelig træt, da jeg nåede land ved Værnet. Jeg havde ikke troet det muligt, at mine lemmer, der trods de forcerede bevægelser havde fungeret lette og ubesværede, nu pludselig kunne føles blytunge. Ja, så tunge, at jeg i virkeligheden måtte kravle et godt stykke op over grunden foran rørkanten.

Min tanke om at svømme frem og tilbage var der intet tilbage af. Som en anden vadefugl måtte jeg spadsere ned over »æ Sån'd«, over Gammelværn til »æ Fah'l« og endelig langs østsiden af fjorden op til havnen. Jeg husker ikke mere, hvor lang tid det tog. Jeg fandt mit godt gemte tøj, uden at nogen mig bekendt havde observeret »min udtur«. Selv fortalte jeg ikke noget. Jeg havde trods min ungdom en fornemmelse af, at det var uden for ethvert handlingsmønster – og derfor ubeskyttet.

Turen gav mig på en måde en dobbelt vished: for det første det, at det kan være en direkte fare for livet at tænke for meget på døden (hvad man tænker på ...), men også det, at dødsfrygt og livsglæde ikke så direkte er modsætninger, som man tit kan forestille sig selv. Midt i det ene kan der være det andet. Det ene kan forstærke det andet.

På hjemturen vekslede sol og skygger i dette flade landskab, hvor man på lang afstand kan se striberne komme jagende henimod sig. Som dengang, man som lille havde forsøgt at løbe om kap med skyggerne hen over disse enge, sådan havde man denne dag været i

noget, som ikke skulle have været et kapløb, men som var blevet det. Skygge- og solstriber var nok faret uanfægtet videre uden min deltagelse (– sådan som jeg havde oplevet det i forbindelse med andres død) – men ligesom jeg vidste, at min legemstemperatur trods al skiften og det forcerede tempo havde holdt sig konstant under hele svømmeturen og også nu under denne skiften mellem skygger og sol, så følte jeg tilstedeværelsen af en uforklarlig konstans bag min tankegang.

Jeg havde handlet mod den svømmerytme, jeg havde ment hensigtsmæssig. Men hvad hvis jeg ikke havde forceret rytmen og var blevet træt på et andet tidspunkt, ikke med strimlen af de grønne rørskov på Værnet for øjnene, men i stedet på tilbagevejen med Kirkehøjs to kongruente trekanter faldende sammen? Ja, hvad så? – Jeg fik det lige så lidt at vide som dette: hvad tænker man på vejen ned.

Derimod fik jeg at vide: hvad glemmer man at tænke på på vej til Værnet?

Vel fik jeg ikke noget entydigt svar ind i min ungdoms krise mellem væsen og væren. Men noget af det, jeg havde hørt meget om, men ikke forbundet så meget med: kald det en kraft, kald det en hånd, det var på denne besynderlige dag blevet til som en besynderlig konstans bag ved livet. Eller foran det. Jeg ved det ikke.

Måske var det i afmagtsfølelsen både over for liv og død, at denne kraft fuldkommedes så meget, at jeg fik øje på den. Nu blev det mig klart, at jeg havde mødt den engang før: tre generationer ved et dødsleje: en mor, hvis rallen er det konstante: hendes far i en hjørneseng sammen med hendes søn (– et Fadervor de to sidste imellem, men ellers tavshed og lytten til denne rallen) – og til ham, hendes mand, der går op og ned ad gulvet, handlende mod al fornuft: syngende og brummende den ene salme efter den anden, for mig ukendte og kendte mellem hinanden, uden salmebog, uden ophør!

Jeg forstod det ikke. Det stred mod min fornuft, men jeg ønskede bare, at det skulle fortsætte i én uendelighed, mors rallen og fars sang.

– Jeg ønskede fremfor alt, at det måtte begynde igen, da jeg ud på morgenen blev vågen, og der var helt stille. Jeg krøb under dynen igen, da jeg blev rigtig vågen. Vandre med Herren som Noa og andre af de gamle. Vandre videre som Abraham op ad Moria bjerg til et offer, der trods alt fik sin mening.

I kølvandet af en stil ...

»... lykkelige er de, der har nået deres rejsers mål uden at forlade havnen«.

Chateaubriand i romanen »Rene«. 1802

Det, jeg husker bedst fra fjorden, når den var lagt i is, er modsætningen mellem det at være en lille skøjteløber blandt mange, der holdt til langs fjordens østlige bred med en »påbudsfane« mellem sig (∴ Ikke længere ud end vadedybde!), og så ålestangerne, der stod derude på dybet. Vi hørte de dumpe drøn, der kom ind til os gennem isen, og vi så dem komme hjem i et regnebuefarvet aftenmulm, slæbende på deres lystere eller slæder. Når de kom ind til havnen, var det som et anerkendelsens tegn at få lov til at se ned i åleposerne og høre med på de vurderende bemærkninger om fangsterne. Disse aftner fik vi vel i nogen grad frostfarverne fra aftenhimlen ind i sindet. De var ligesom med til at farve vore tanker og lægge linier ud til de store grønlandsfarere som Knud Rasmussen og hans »Den store Slæderejse«. Ålestangerne talte om Tipperenden, Haurvigs grunde o.a. lokaliteter, der ligeså godt kunne have ligget på Grønland eller ved én af polerne. Isfladen på den anden side af Tipperne var noget uendeligt langt borte, for drengeben og drenges tanker.

Aftnerne på isen havde et modstykke om sommeren. Ligesom vi kunne følge ålestangerne komme ned deroppe fra den ukendte del af fjorden, begyndende som små prikker for på højde med »æ Flæjbo'sk« (∴ flæg, og ikke træer som nu) at blive til mennesker med arme og ben – senere med lystere og slæder – sådan kunne vi også om sommeren stå ved havnen omkring en fisker for at høre hans vurdering af, hvad det kunne være for en prik, der nu tog form af en

båd med et menneske i, på ca. samme højde som den, hvor ålestan-
gerne var blevet til mennesker.

Man anede vel nok, at man først ville komme op i denne fjerne,
ukendte del af fjorden på skøjter, senere i båd, men ret tidligt
dæmrede der en plan om engang som en anden Henrik Søfarer også
sejlende at underlægge sig den nordligste og vestligste del af fjorden.

Med langt de fleste skøjte- og sejlture er det gået sådan, at de er
gået under i erindringen. En enkelt står skarpt tilbage. Det gælder
sejlturen i besættelsesåret 1940. Måske har årets begivenheder sat
turen i særligt relief, men det har også haft sin betydning for
hukommelsen, at turen ligesom var programmeret – nemlig af en
stil, nr. 23, afleveret til dansklæreren om vinteren før besættelsen
under titlen: »Plan til en sommerferietur Ringkøbing fjord rundt
pr. båd«.

Ved en gennemlæsning nu 35 år efter kan man godt i første
omgang undre sig en smule over det skråsikre væsen, der her giver
udtryk for sin vurdering af begrebet Fritidsbeskæftigelse: »De, der
finder et problem i det, er næsten altid dem, som ikke er alsidige nok
i deres interesser. De, som har mange og sunde interesser, er altid
mere i forlegenhed med at få fritiden til at slå til end med at hitte på
noget at få den til at gå med«.

I latin er der vist et udtryk, der hedder *alter ego*, hvilket betyder
så meget som *mit andet jeg*. Det fik man i sin tid under de svære
sprogliche begyndelseskvaler forvekslet med det tyske *alte ego*, *det
gamle jeg*. Enten det nu er det andet eller det gamle jeg, er det ret
lærerigt at møde det nu så mange år efter, sejrende rundt i yderkan-
ten af Ringkøbing fjord.

Vi begynder på nærlæsningen af den 35 år gamle stil:

»Når man bor så tæt ved Danmarks næststørste fjord, som det er
tilfældet med mig, hvorfor skulle man så ikke også benytte sig af det
ved at besejle den flittigt. Jeg kunne (det skulle dengang staves med
nd: kunde!) i hvert tilfælde godt tænke mig at tilbringe en del af min

sommerferie på dens overflade i en gyngende båd sammen med en kammerat«.

Man ser videre, at »besejlingen i den gyngende båd sammen med en kammerat« (han sprang forøvrigt fra i tide!) skulle foretages 1.-8. juli. »Motorbåden kan vi låne af en mand, jeg kender, når vi selv vil betale benzinen, samt nogle få kroner i leje«. Få kroner, ja, i det ledsagende regnskabsforslag er lejen opført med 5 kr. Hvis det var kommet til realitetforhandlinger har vedkommende nok også syntes, at det var meget få kroner for afsavn af en båd i 8 dage! (Også uanset, om det var 1940-kroner!).

Det med båden var ikke det eneste, der skulle blive ændret på vejen mod planens udførelse. Ja, egentlig havde det vel slet ikke været planen, at man skulle udføre den plan, man havde skitseret i stilen, men for en vestjyde var det nu i hine tider sådan, at et ord, var et ord, en plan var en plan. Desuden var der noget udfordrende i den tanke, at ord og tanker, man sådan kun havde tænkt, kunne blive til konkret virkelighed, kunne føre én ganske bestemte steder hen, bringe én i kontakt med ...?? I den uvishedens verden, man levede i, var der noget forlokkende i, at en drøm, der var hentet fra læsningen om ekspeditioner og sejlads, kunne omsættes til en form for handling.

Altså tog man alligevel afsted efter planen. Det blev ganske vist ikke i en motorbåd, men i en kombineret skydepram og robåd, som man netop kunne sidde – evt. også ligge i, lånt til formålet af Niels af P' Jensens.

»Kirkehøjs havn skal være vort udgangspunkt. Denne forlader vi mandag d. 1. juli kl. ca. 15. Vi følger den østlige bred af Ringkøbing fjord, indtil vi når det sted, hvor Skjern å munder ud i fjorden«.

Allerede tidspunktet viste sig at være det mest uheldige. Netop den dag begyndte efter en varmeperiode en kraftig, lummervarm sydøstenvind. Den fik hele den østlige horisont til at mørkne, og snart styrtede regnen ned. Det blev til en uafbrudt døgnregn.

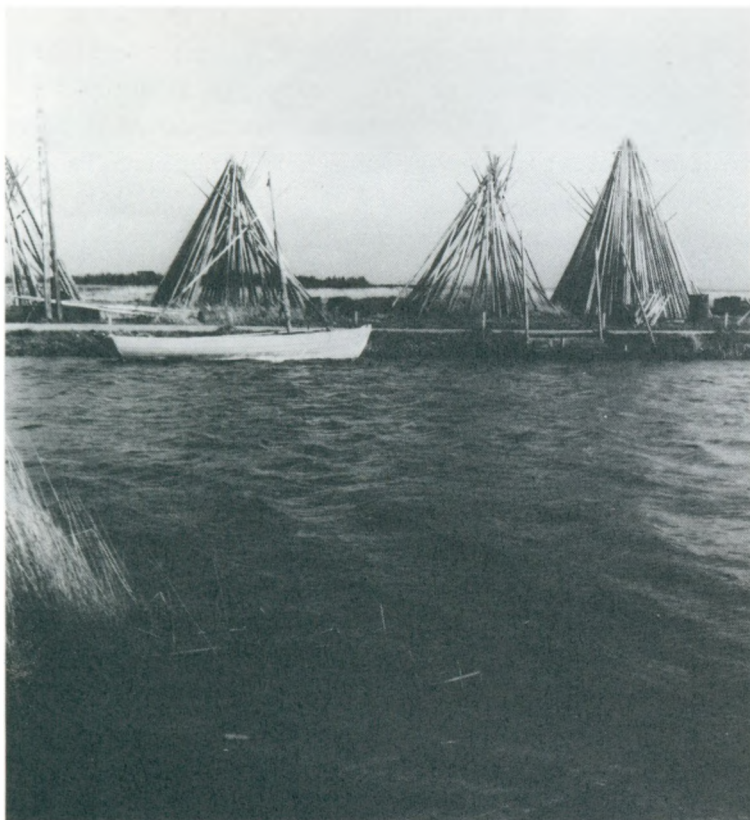
Blæsten havde den fordel, at den gav fart på båden, der strøg afsted forbi Hemmet Strand og Skaven. Med nogen ængstelse nærmede jeg mig hen mod aften Skjern å's udmunding. Jeg havde aldrig været så højt oppe på fjordens østside i båd, og jeg forestillede mig en strøm så kraftig, at den ville føre båden udad i fjorden.

Og da jeg var ud for åen, kunne jeg ikke forestille mig, hvordan jeg skulle klare at ro op mod vind og strøm for at hente »proviant i Skjern og fortøje båden for natten ved åbredden«, som programmet i stilen lød på.

På den anden side var det nu også umuligt at ro tilbage. Vejen var altså vist: man måtte fortsætte ud i det planløse, forlade fristilens faste grund og fortsætte tværs over bugten et godt stykke fra land. Tilbage af dagens program var kun: »Vi reder et leje i båden, hvorpå vi kan sove om natten!« Det lød jo meget forjættende i styrtregnen! Og nu begyndte spekulationerne at komme: de »koge- og stegegrejer, de tæpper og dyner«, (–soveposer var et ukendt begreb i vores verden –), »det skiftetøj, de kort over fjorden ...«! Altsammen var det forblevet på det planmæssige stadium. I stedet var det blevet til imprægnerede salpetersække, nogen vist udstoppede med hø. Og nu var de ialt fald våde.

Man skottede nok noget til land, mod landstrimlen på den anden side af bugten. Gårdenes silhuetter lå faste og utilnærmelige i regndisen ind mod Stauning. I alt fald måtte man ind for at finde et sted, hvor man kunne lægge båden fra sig.

Der viste sig at være en lang indbydende sejlrende at ro ind i. Længst inde var der fiskerbåde. Det var hjemligt. Man lagde båden ind i et bælte af tagrør og siv og gik det sidste stykke. Der lå oppe i land en strandpavillon, dengang noget helt nyt ved fjorden. Man kunne godt tro, man var gået forkert. Bortset fra en hyggelig bondemand, der gik rundt derinde i vest og træsko, var der ingen derinde. Mens han serverede et eller andet, der i alt fald ikke kostede ret meget, snakkede han løs. Han hed Chr. Andersen, mener jeg, og han havde det særlige ved sig, at han kunne lide at snakke, tilsynela-

Staining havn. Foto: Tove Sonnichsen

dende ikke for min skyld eller for hans egen skyld, men simpelthen for snakkens skyld. Det luede vældigt at sidde og snakke med ham, og helt nede fra bunden af min stil begyndte det gode humør, som jeg også havde skrevet skulle være med i udrustningen, så småt at stige op.

Det skal også indrømmes, at jeg kun havde et minimum af mod på at komme tilbage til min våde båd og eventuelt prøve at sove i den.

Faktisk havde vi både snakket længe og ind imellem spillet bobspil (spillet var anbragt i restaurationslokalet), inden jeg begyndte at tænke på, at nu måtte det være, og gjorde tegn til at ville gå. På én eller anden måde havde Chr. Andersen nok fundet ud af, at jeg havde tænkt på at gå ned og overnatte i en medbragt pram. I alt fald lykkedes det ham temmelig let at få mig listet bort fra dette sidste ellers faste programpunkt for første dag. Også uden at han alt for tydeligt viste, at han måske havde lidt ondt af mig i min besynderlige, hjemmelavede situation. I stedet gik jeg gladelig med denne hyggelige vært hjem på hans bondegård, da han drejede nøglen rundt for denne dag. Her fik han redt op til mig på en sofa i den pæne stue.

Om morgenen fik jeg et solidt måltid, inden jeg sagde farvel, (– og forhåbentlig tak!). Den ekstra forplejning var noget, han »bare gjorde«, og jeg kunne ikke få lov at betale for den.

Mellemlandingen i Stauning lå uden for stilens rammer og ruten, hvad der tydeligt fremgår af den ledsagende kortskitse. Også på den måde forblev den altså uden for beregningen. Siden har den fået lov at stå i erindringen som en art lakune af ubetalt godhed fra den første krigssommers tid.

Programmet for denne dag havde ellers været: »at starte motoren i de tidlige morgentimer og stå ud af åmundingen for fulde drøn. Det næste sted, hvor vi vil gøre landgang, er Ringkøbing«.

Nu blev der ikke noget drøn over udturen. Det regnede stadig, uafbrudt, da jeg padlede ud af sejlrenden. På skitsen havde jeg tegnet ruten i en flot bue uden om Klægbanken. Men jeg mente nu, at jeg ligeså godt kunne gå indenom. Dybde- og strømforhold anede jeg ikke noget om, og det ene kunne være lige så godt som det andet. På Klægbanken boede ingen mennesker, og af én eller anden grund havde jeg ikke noget imod *ikke* at være alt for langt fra de gårde og huse, der kunne ses på det faste land nordpå.

Den fordømte stil! Skøre, skøre, menneske, tænkte jeg. Her sætter man ud for (med visse afvigelser) at følge i dens kølvand. Man

Mennesker er egentlig så gode – når bare de kan få lov til det. Det lærte jeg på denne tur, bl.a. af Chr. Andersen her på Stauning Strand. Det var første station på rejsen. At han så ikke tog så godt mod tyskerne, (billedet fra pavillonen med to tyske soldater foran til trods), fik jeg at vide af den nu 97-årige, Jens Chr. Jensen, »Bager«, i Stauning i 1976. Han var med til at bygge pavillonen i 30'erne. Det lykkedes at holde den fri fra »overtagelse«, selvom kommandanten i Skjern ønskede det. Den ledende tyske officer i Stauning havde nemlig stor interesse i lystfiskeri, og Jens »Bager« havde lovet ham at vise ham, hvor fiskene gik. Og det skulle lige til at være ... netop da ...

Kommandanten fandt en anden udvej. – Og officeren fangede senere en mægtig stor fisk i »æ Fahlbæk«!

kunne have siddet hyggeligt hjemme ved søndagsmiddagen, og her gik man nu og slæbte på en båd, der knap kunne flyde. Det viste sig at være temmelig lavvandet mellem Klægbanken og land. Og så skulle det have været en »motorbåd for fulde drøn!« I stedet gik jeg og vadede med en opskåret salpetersæk over hovedet, mens regnen strømmede ned. Måske skulle det være primitivt!! Der foresvævede mig noget om læsning af Hakon Mielches skildring af en sejltur tværs over Jylland. Måske var det baggrunden! Den fordømte

læsning da! Hvorfor kunne man ikke tænke ganske almindelige tanker, så man ikke kom ud i sådan noget, i mudder og klæg. Tænk sådan som de mennesker, der boede derinde i velproportionerede gårde og huse, velbegrundet placeret bag haver og træer. Fornuftige formål med alt, hvad de gjorde, måden de arbejdede på, måden de boede på. Var der et hus, der ikke var en gård, var det et fiskerhus, eller et jægerhus. Hvert med sit formål. Hver med sit formål, ja! Hvad var måske mit? At følge en plan, som egentlig ikke skulle være en plan, blot noget man skrev i en stil. Måske havde jeg det tilfælles med dem derinde: et ord er et ord. Og ikke mindst det skrevne. Det kan man ikke løbe fra. Eller sejle. (∩: Og her inde under Klægbanken: slæbe sig fra!).

Når jeg nu mange år efter har prøvet at følge dette besynderlige unge menneske, der her drog ud på en ekspedition i Ringkøbing fjord, slæbende i dynd og regn på Niels af P' Jensens pram, er det som tankerne sidder fast i klægslag. De andre havde da haft det formål, at de ville fortælle om det senere. Det havde jeg ikke dengang, og det er først nu, det bliver fortalt. Og hvorfor? – Ja, det er vel først og fremmest, fordi man stadig ikke kan – eller måske helst ikke vil – tro på, at man var så forskellig fra de folk, man boede iblandt. Og dog? Var der i ens sind blevet sået frø, der havde fået livet til at gro så meget anderledes, at man ligesom ikke kunne komme tilbage til vækstlagene? Træer, der er blevet forsat i væksten under fremmede himmel- og klimastrøg, kan under visse betingelser danne de mærkeligste former af stammer, snoede og forvredne, så man kalder dem »troldeskov«. Kan det også ske for mennesker? Eller er vi slet ikke så forskellige endda. Man kunne ikke gå i land og spørge sindige mennesker, om de ikke også, i alt fald engang imellem, havde lyst til at sejle bag efter sig selv. Eller måske snarere bort fra sig selv.

[Nu, de mange år efter, vil jeg godt sige til én og anden, der skulle komme ind i samme farvand: du kan godt gå i land og tage pejling og forhøre dig ad! Der er rimelige chancer for at møde én eller anden

Ringkøbing, en by med hygge og soliditet! Eget foto – dog ikke fra regnvejrsgaden 1940. I stedet for at sove i båden blev det til en seng på »Hotel Ringkøbing«.

kending!! Måske er der også nogen, der vil ønske dig fortsat god fart!].

Primitivt eller ikke primitivt, så skal man ikke spise civilisationens goder af med en enkelt linie, som vor overmodige stilskriver har gjort: »I Ringkøbing skal vi rundt og bese byen. Ud på eftermiddagen sejler vi ud til et sted, hvor vandet er passende dybt. Der sætter vi vores medbragte fiskenet« (de må være blevet liggende i motorbåden!) »og hvis vandet er roligt, vil vi ligge ude ved dem om natten, thi hvis laksene skulle blive for urolige i dem, kan vi jo få dem hevet indenbords med det samme«. Jo, go'morgen mine blanke fisk!!

I virkeligheden tog det sig sådan ud: efter at have »gået« den lange sejltur inden om Klægbanken, skød båden god fart op forbi Velling til Ringkøbing. Om jeg lagde mit uanselige fartøj op mellem lystbådene (lyst?!) eller andetsteds, husker jeg ikke. Det var bare om at få

Det var praktiske folk, der boede omkring Ringkøbing fjord. Ville den sejlene menighed ikke bevæge sig over land for at komme i kirke, kom kirken ned til vandet. Her Gammelsojns kirke, hvor også vejen går ned til fjorden. Et »holdepunkt« på turen. Foto: Tove Sonnichsen

den lagt ind et sted. Man gik op gennem byens gader. En by med hygge og soliditet, som man følte sig tiltrukket af. Man styrede op mod centrum (ganske vist var det et fald fra stilplanet, men det fik være). Ironisk nok spillede man en film, der hed: »Og regnen kom«. Det havde man i altfald forstand på. Og her kunne man bedre goutere den. En anden rytme, en anden stil, spadserede lige så frejdigt ind i én, og i stedet for at »at ligge ude ved nettene og vente på laksene« blev det til en seng i et værelse på »Hotel Ringkøbing«.

Næste morgen skulle vi ellers efter stilplanen »tidligt begynde at samle nettene op i båden for bagefter at tilberede flynderne«. Lak-sene må være blevet opgivet undervejs, og det blev flynderne af samme årsag også. Ligeledes var det nu udelukket »at fortære vores forhåbentlig velsmagende måltid«, og »at samle de tiloversblevne fisk sammen og gemme dem til senere brug«.

Men sejles skulle der jo, som de gamle romere sagde. Man kunne jo dårligt komme tilbage til Niels af P' Jensen og sige, at båden lå oppe i den modsatte ende af fjorden. Nu kunne man ligeså godt følge sin skøre stil, hvad angik resten af turen og sejle vestenom hjem.

»Vi sejler til Søndervig. Også der går vi i land, men dog kun for at gå i vandet på den anden side af klitterne, i Vesterhavets kølende bølger«. Om stilskriveren har tænkt sig en speciel sommer med en sol, der fulgte ham i hælene fra morgen til aften og med blide, milde aftenluft, er ikke klart. I alt fald har han tænkt sig: »mod sædvane denne nat at sove på landjorden, at tage soveposer, eller hvad vi nu får med, med op i klitterne, hvor vi vil sove i det bløde sand«. Om han har tænkt sig som en anden Robinson Krusoe at lande på en ubeboet ø, fremgår heller ikke. Holmsland så ialt fald ikke spor øde ud. Tværtimod syntes det at være frugtbart fast land, man sejlede forbi. Og Søndervig viste sig at være en koloni af fremmedartede huse, der hverken syntes at tjene fisker- eller jægerformål. (De kaldtes sommerhuse, men navnet lå dengang i yderkanten af østlan-dets begrebsverden).

Igen denne dag faldt vejret ud af stilens rammer. Efter den voldsomme døgnregn var det blæst kraftigt op fra syd. Imidlertid var hovedparten af de medbragte penge efterladt på »Hotel Ring-købing«, og der kunne ikke være tale om at flytte et eventuelt sovested i Søndervig fra sandet og ind på et nyt hotel. Vejen var altså vist: den gik uden om stilen, stik sydpå, med bølger i kast ind mod den lave stævn. En hel dag var faldet ud af programmet, og nu blev Hvide Sande målet »uden denne sikkert herlige portion havre-

*Forestillingen om den kraftige, menneskesugende slusestrøm sad denne aften godt fast i mig. I en stor bue roede jeg over mod sydsiden for at havne i »Mamrelund«.
Foto: Tove Sonnichsen (1977)*

grød«, som man havde tænkt sig at sætte til livs i Søndervig (den morgen, som ikke var der!).

»Vi lægger til i »Mamrelund«, Hvide Sandes havn ud til fjordsiden«. Det lød jo meget forjættende, næsten som man kunne forestille sig Fader Abraham siddende i sit paulun ved siden af fiskerhytterne, med udstrakte arme tagende imod folk og fæ.

Fæet, det var mig! Blot skulle jeg her denne blæsende aften lige først passere mit livs Carybdis. Som 10 årig var jeg blevet vist de endnu ikke helt færdige sluser. Vi havde på en familieudflugt stået på noget, der lignede en granitsokkel og set ned i dette mægtige, mangedelte gab. Som et akkompagnement havde det lydt: »I skal

altså passe på. Der er lige én, der er druknet herude!«. Siden har jeg fået at vide, at det var ved et slæbested, vedkommende druknede. Men selv om jeg havde fået dette berigtiget allerede samme dag, ville jeg ikke have formået at flytte vedkommende ud af dette slug af et kæmpegab. Det *var* sket lige nedenfor!! Sådan blev det ved at være. Jeg husker grusomt tydeligt et mareridt mange år efter: jeg er faldet i lidt ude i fjorden. Strømmen har taget mig, og jeg driver hen mod en granitsokkel. I vanvittig spænding stirrer jeg frem mod soklen, prøver at presse mig til siden i strømhvirvlerne, da det synes sikkert, at jeg vil ramme forbi. Jeg når lige hen til stenstolpen, men opdager i et forfærdende sekund, at den er glatlimet. Hånden glider af. Strømmen river mig ud på den anden side, ud på havsiden.

Bagefter kan jeg godt se, at dette mareridt har været sat sammen af flere komponenter. Ud over barndomsoplevelsen har sikkert en svømmetur over fjorden og sejlturen vævet sig sammen i dette rædsomme sammenkog, som jeg vågnede af. Jeg lå svedende med hoved og arme viklet ind i et virvar af lagner.

Forestillingen om den kraftige, menneskeslugende slusestrøm sad denne aften godt fast i mig. Jeg vovede ikke at følge kysten hen til sluserne, men roede skråt udefter for at modvirke det ventede strømsug. I en stor bue roede jeg derefter ind på sydsiden og kom ind i »Mamrelund«.

Abraham var der ikke, da jeg træt og med nerverne slidt til ro nåede ind. Men der var én, der forekom mig at være af samme velsignede slægt. Han hed Peter Christensen og boede om ikke i »Mamrelund« så lige tæt ved, på den anden side af højklitterne. Han var bestyrer på Sømandshjemmet, til daglig kaldet »Søfar« (måske fordi han i særlig grad forstod den søfarendes situation!). Om jeg havde penge tilbage, husker jeg ikke. Noget kunne tyde på, at det var småt. Ellers kan jeg ikke forestille mig, hvordan det gik til, at jeg efter at have fået et eller andet at spise hos ham pludselig befandt mig i hans private stue, hvor der var redt op på en divan, af Rebecca, hans kone.

I den trygge fjordhavn »Mamrelund«. Foto: Tove Sonnichsen. Billedet dog fra 1977, og der er sket mere med miljøet i »Mamrelund«, end fotografiet lader ane!

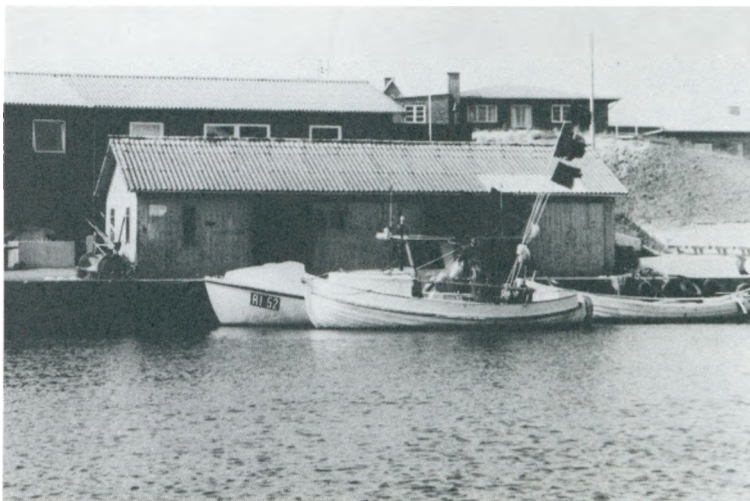
Planen for næste dag havde været at finde »nogle bekendte blandt fiskerne deroppe og tage med ud på fiskeri i Vesterhavet«. Fra den anden side af fjorden fulgte vi dem, der tog herud, og vi vidste, at de fiskede kun »nogen timer å'æ' land« og hver dag sejlede ind med fangsten. Der havde foresvævet mig noget om at »hjælpe til med fiskeriet for kost og logi«. Jeg gik også rundt på havnen. Man havde travlt med net og grej rundt på molerne. Både lå med motoren igang. Deres »dunk-dunk-dunk« satte sig som en travlhedens rytme i sindet, vibrationer af liv herude foran det åbne hav. Her omsattes håb og drøm i kontant virkelighed. Man kastede sit garn ud til en dræt, rent bogstaveligt, dag efter dag. Var håbets drømmemasker for store, kunne det give skuffelser. Men så prøvede man igen, med en anden masketørrelse. Alt blev prøvet på virkeligheden, net og mennesker.

Jeg havde på en måde også prøvet min besynderlige plan på virkeligheden. Det var ikke blevet til fiskeri, hverken af laks eller skrubber, men der var ligesom en svag forbindelse alligevel, en art modsætning mellem det, jeg havde udtænkt – og det fiskerne praktiserede. Der var også det med maskerne. En lommefilosofi begyndte at tage form: skal man satse på laks, skal der helst være mulighed for laks. Og er der mulighed for laks, skal man have net med, der har en maskestørrelse, der passer til laks, og ikke til skrubber. Omvendt: er der ingen laks, kan man satse på skrubber. Og så er det især gavnligt at have skrubbenet med.

Skal en drøm blive til virkelighed, må man bruge virkelighedens ingredienser! Som fiskerne her. Ellers bliver det til rendemasker i et drømmespind. Som for mig her. På kajen! – Da det kom til stykket, kunne jeg ikke få mig selv til at tilbyde min assistance, og der var heller ingen af de ellers flinke fiskere, jeg snakkede med, der spurgte. Min manglende sans for maskestørrelser har nok været alt for åbenbar.

I stedet blev det til, at jeg fandt ned til »Mamrelund« igen og fik prammen listet ud. Klitrækken gav nu læ for roturen sydpå. Herinde i baglandet var min erfaringsverden: enge med en baggrund af klitter. Sådan ser *Klitten* ud, set fra fjordsiden. Hist og her strækker eng og røskær i tangeformationer sig ud mod én i fjorden. Det er mindelser om den store nabo, der her i »havrenderinger« er brudt gennem klitterne i stormflodstider. Ved Årgab viser landskabsformer og bundforhold tydeligt, at her har været mere end en »rending«, selv om der stadig er et stednavn, der hedder »Renderne«. Her har der stået et »gab« i en lang periode.

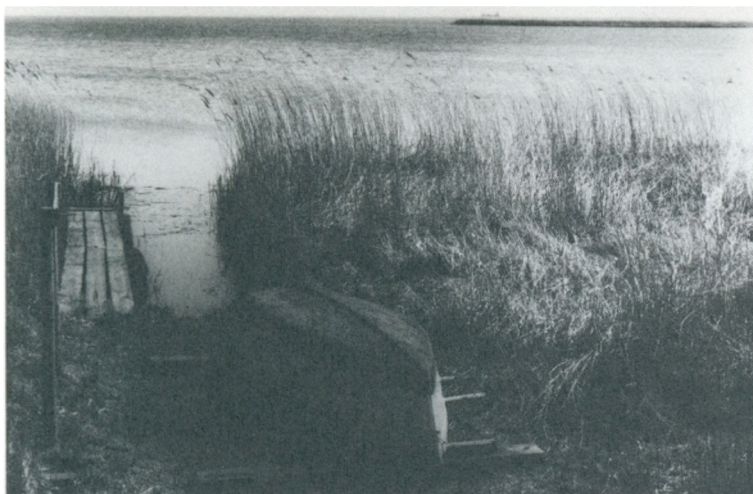
Tipperne dukker op i den sydlige horisont som en grøn linie, der trækker de blålige konturer af klitterne for sydenden af fjorden skarpt op. Vi er virkelig ude i »de skønne horisonTERS land«, hvor engdragene som på Tipperne kan være med til at trække horisonterne op. Og de kan ligesom holde horisonterne på plads. Hele fjorden rundt kan man iagttage, at mangler englinien under klitfor-

Den gamle auktionshal i »Mamrelund«, fjordhavnen ved Hvide Sande, med fjordfiskerbåde foran. Foto: Tove Sonnichsen

mationerne på den anden side af fjorden, begynder klitkonturerne på sommerdage ligesom at flyde i blankt flimmer.

Det er blevet hen mod aften, da vi lægger båden ind i den mest markante »havrending« på Klitten, ved Skodbjerge. Der ligger et hotel. På hotellet er foruden mig én eneste gæst, en tysk soldat. Allerede så få måneder efter besættelsen har vi så meget vænnet os til soldaternes tilstedeværelse, at vi kan snakke med dem. Her om noget så prosaisk som »Zigaretten zu verkaufen?«. Det indleder en art samtale, hvor mit manglende ordforråd sætter visse grænser, en mangel, som soldaten véd at slå bro over med stor venlighed. I virkeligheden den første tysker, jeg havde prøvet at snakke med efter besættelsen. Uniformen brød jeg mig ikke om, husker jeg, men han ville gerne snakke. Han følte sig måske også lidt fremmed. I alt fald var samtalen medvirkende til at mine forestillinger om det fremmede folkefærd så småt begyndte at tage en anden retning.

Hen mod aften lægger vi båden ind i den markante »havrending« ved Skodbjerger, netop på dette sted, hvor billedet er taget, 1977. Tipperhuset skimtes i baggrunden over rørbræmmen. Foto: Tove Sonnichsen

Senere under besættelsen hjalp det at tænke tilbage på denne soldat, der var sendt op til en da meget ensom forpost i et fremmed land. Det skete, at de forsonende tanker fra Skodbjerger senere kunne åbne øjnene for mennesket under den fremmede uniform. Farven blev man vel ikke forligt med. Før havde grønt været forbundet med skønt i slægt med den grønne farve, jeg havde set langs Klitten denne dag.

H. C. Andersen siger i »Den grimme ælling«, at det grønne er godt for øjnene. *Er!?* Kan være, ja! Sådan at lade det gælde i al almindelighed: at det er godt for alt, overalt, det var nok det, man var bange for. Der er også én af denne store digters fugle, der »kan fortælle dig alt«, og den er dog grå! Ikke grøn.

Vel var man selv, som man nu husker sig selv dengang, i vildrede med mangt og meget: hvem man var, hvad man var, hvorfor man

*»Vi vil igen stikke i søen. Så sætter vi kursen mod Tipperne.«
Her et billede fra den gamle vej ved Skodbjerg.
Foto: Tove Sonnichsen*

var ..., og vel var der en gabende kløft mellem dette ubestemmelige væsen og dets væren, men man kunne så nogenlunde få lov at følge sit eget skøre hoved og en lige så skør plan for en rundtur i fjorden! Man kunne måske også finde ud af lidt mere. Noget kunne være belærende, noget berigende, noget smertefuldt, når man sådan fulgte i sit eget kølvand. Ja, det kunne være uhyre sammensat. Og det ville man vel have, at det skulle have lov at være.

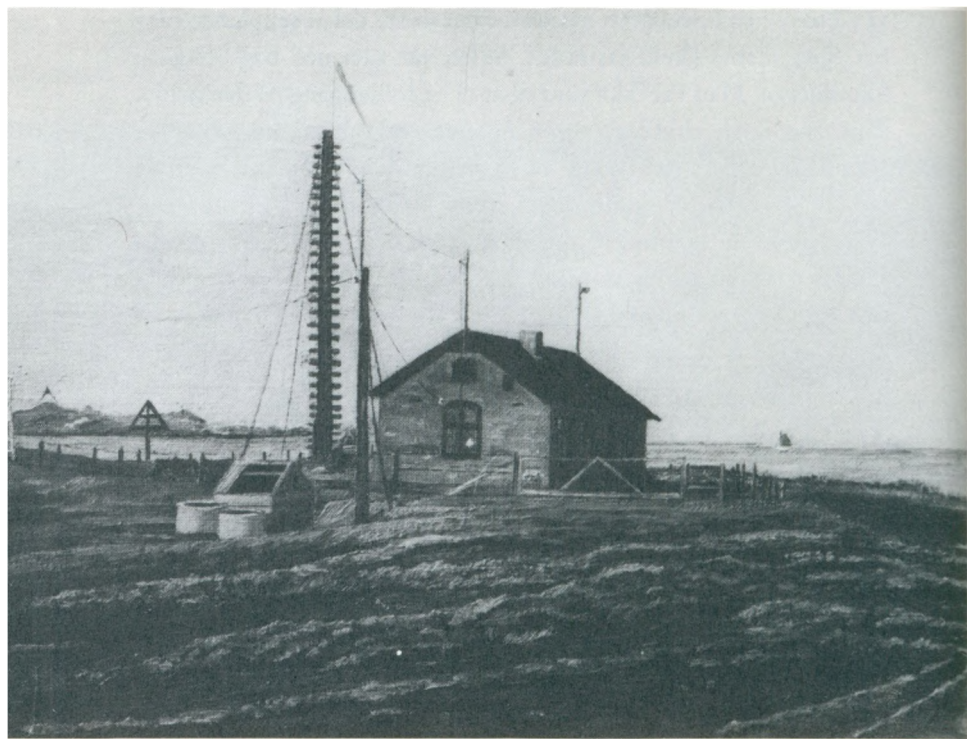
»Vi vil igen stikke i søen. Så sætter vi kursen mod Tipperne, hvor

vi vil sove i en høstak om natten«. Den sidste del af sejlplanen blev for egen skams skyld fastholdt. Solen var gået ned bag bjerget i Skodbjerg. Man var ikke vant til at se en solnedgang på den måde. Tipperne havde altid ligget som en streg under klitterne, når solen gik ned. Der var vendt op og ned på min verdens bestanddele, da jeg sejlede over for at finde »bemeldte« høstak. Det gik ud over Haurvigs grunde og ind i Tipperrenden, det første sted på fjordom-sejlingen, der havde en løs tilknytning til min tidligere erfaringsverden. Her i renden havde jeg på en måde fået min indvielse som ålestanger, var ligesom blevet optaget i fagfolks kreds. Fagfolkene havde været: gamle Mads, Stu'r Jens og Niels af P' Jensens.

Denne ålestangerdag har nok især dannet baggrund for fjordturen. Det gav anledning til »leje« af båden. Måske også til tanken om overnatningen. Her kan dog være en forbindelse længere tilbage: min første oplevelse af uendelighed (se side 119). Oplevelsen af noget uforståeligt eller af noget bekræftende, forekommer det mig, har ligesom dannet alleer i sindet, alleer af glæde, alleer af sorg, og man kan ofte ubevidst møde det de samme steder. Måske afdæmpet, underbelyst, men dog med denne særegne bundfarve.

Der gik i alt fald en bundstrøm af oplevelsesrigdom i Tipperrenden, da jeg den sene aften lagde ind i Tipperhavn. Jeg har nok haft en høstak på Per Smeds dæmning i tankerne, da jeg gik op mod Tipperhuset. Vi var dengang vant til, at Tipperne var et reservat og dermed reserveret, reserveret folk til høbjergning og til opsyn. Jeg mente i alt fald at måtte spørge, hvis man uden for nummer ville sove i en nummereret høstak.

Der siges om det at komme for sent, at man blot skal vente længe nok, så overvinder gensynsglæden vreden over udeblivelsen. I dette tilfælde kunne der ikke være tale om gensynsglæde, men jeg blev overraskende vel modtaget af dem, jeg hidtil kun havde kendt under begrebet : opsynet! Vel er de vant til fremmede fugle, der kommer

Tipperhuset, som det så ud under besøget 1940, malet af den første observatør heroppe, N.H. Jensen, i slutningen af 20'erne. »Masten» er det daværende »observationstårn». »Tipperhavn» går næsten op til huset. I baggrunden Haurvig Baun på »Klitten»

på træk i reservatet, men denne fremmede, der denne sene juliaften i besættelsesåret kom ind i havnen for at få lov til at slå sig ned i en høstak, har nok forekommet ekstra aparte, måske et ekstra studium værd. Hvorom alting er: mine forestillinger om en opsynsmand, der gik rundt med kikkert og kun iagttog forekomster af fugle og mennesker, ændredes totalt. Ikke noget med at sove i en høstak. I

stedet trakterede de venlige mennesker med kaffe om aftenen og igen om morgenen. For første gang fik jeg et indblik i, hvad sådan en observatør observerede. Det med fuglene var noget, der skulle gøres. Og selvfølgelig også havde hovedinteressen, hvilket bekræftedes på en vandretur om formiddagen, men vedkommendes hovedbeskæftigelse var af mere videnskabelig art. Det var mere insekter, og herunder især myg, der studeredes. Forøvrigt blev det begyndelsen til en doktorafhandling om emnet.

På sidste etape gik turen rundt om Fuglepold og »æ Flejbosk«. Det passede i det mindste med stilen. Ellers havde stilen og turen ikke haft meget tilfælles.

Bagefter virker det ret besynderligt, at jeg havde taget bestik helt uden mennesker. Måske kunne jeg også være kommet rundt uden – have sovet i båd, i sand og i høstakke – men det var jo netop disse mennesker her langs indersiden af fjorden, der havde beriget turen for mig. Forøvrigt havde det også styrket det opstillede regnskab, at jeg havde truffet dem. Regnskabet i stilehæftet så således ud:

20 l benzin á 50 øre	10,00 kr.
I leje for båden	5,00 kr.
Proviand m.m.	5,00 kr.

Ialt 20,00 kr.

Nu var det jo mange penge dengang. Men benzinen havde jeg sparet. Lejen kunne jeg ikke få lov at betale. Det samme gjaldt overnatningerne.

Men det var nu ikke så meget besparelserne som de berigende oplevelser, jeg havde haft ved mødet med disse mennesker, jeg fik lov at huske. Det var på grund af menneskene, jeg traf på min i og for sig skøre og mislykkede tur, at den alligevel fik lov til at danne en sådan art glædesallé i sindet. Det blev således både bogstaveligt og i

Det nye Tipperhus med det gamle i baggrunden. Toppen af det nye observationstårn ses bag skorstenen. Foto 1977: Tove Sonnichsen

overført forstand til en oplevelse af ubetalt godhed. Forøvrigt har jeg heller ikke senere været rundt og sige tak, og det, jeg her har sammenskrevet, kommer nok en postgang for sent.

Og også af den grund denne konklusion af, hvad jeg lærte dengang: mennesker er egentlig så gode – når de bare kan få lov til det! Og det var min plan skør nok til, at de kunne!

I mangel af stene ...!

– *Over velædle og velbyrdige naboer*

Liggende på kanten af engdragene ved sydenden af Ringkøbing fjord strakte vor verden fra »Enggården« sig mod syd og vest ud over marsk og fjord til havklitter og indvandrede klitter. Mod nord strakte den sig faktisk »helt ind i præstens mark«, og i øst gik den lige ind på historisk grund. At disse sidste to verdener engang skulle forenes i et historiens lys, anede man i hele sin barndom intet om.

Den folkelige hukommelse, altså det, der fortælles mand og mand imellem, viser sig igen at være ret så pålidelig og går meget længere tilbage, end man ofte vil være tilbøjelig til at tro.

Det var ikke det, at vor verden strakte sig ind i »præstens mark«, der optog os, men det, at naboen til den side i et par generationer var blevet kaldt »præst« uden at være det.

Der skulle gå ret så mange år, inden man via folke-hukommelsen fik forklaringen.

Ligesom det er landshistorisk kendt, at bønderne i Nr. Bork allerede før stavnsbåndets ophævelse selv ophævede deres binding til herregården (»Grubbesholm«) og som de første købte sig fri (år 1760-61) (H. K. Kristensen: »Nørre Horne Herred« s. 252-253), sådan begyndte i sidste århundrede en ny udflytning. Fra nogle få, forholdsvis tætte klynger af gårde og huse, flyttede man ud til de marker, man havde liggende lidt længere ude i periferien. Én af disse klynger var »Vesterbyen«, hvor Enggården nu ligger vestligst, mens den før har ligget bag ved den nuværende østlige nabo, »Vestergården«, der da lå vestligst.

Imidlertid havde de gamle en hukommelse, der var lang nok til at flytte »Udflytterne« tilbage til deres oprindelige klynger. Min bed-

stefar, Per Smed (døbt Nielsen Petersen), der blev 94 år, og hvis forfædre havde boet midt i denne klynge, var én af dem. Han kunne ved hjælp af sin egen hukommelse, sin fars og bedstefars beretninger om klyngernes oprindelige udseende, få de gamle gårde befolket igen.

Og her havde vi altså boet, med »Vestergård« mod vest og den gamle præstegård mod øst.

På den måde fik jeg ikke alene forklaring på, hvordan det kunne gå til, at vi havde haft en »toft« skudt ind mellem disse to ejendomme, men også en første påmindelse om, at der var steder, der ligesom samlede mere historie end andre. Hvad historie så ellers var for noget.

Her var historien om en herredsfogeds søn, som man ikke havde gjort alt for meget for at huske, og om en præst, om hvem der næsten kunne siges det samme. Og det ikke alene fordi han flyttede fra sognet. Men også fordi den første havde forsøgt at fjerne mindelserne om den sidste i selve sognet, nemlig præstegården.

Når dertil føjes, at den påtvungne genopførelse af præstegården aldeles ikke sigtede mod genbrug som præstegård, vil man forstå, at der skal en ret så sikker – og lang – hukommelse til for så længe efter stadig at kunne udpege stedet som præstegård.

På lokalt plan kan det naturligvis siges, at det kan være godt, at der før i tiden er søgt lagt en glemselens skær over dette omstridte naboskab, men på landsplan er det gået så meget anderledes, at ialt fald herredsfoged-sønnen og præstens ene søn ikke så let har kunnet glemmes. Deres navne var henhv. Jens Lassen og Ole Bork.

Min bedstefars andel i min interesse for hin tids naboer havde altså bestået i at lokalisere de to ejendomme, som min skolevej daglig faldt forbi. Eksakte oplysninger fik jeg først i forbindelse med opslag i et større leksikon på gymnasiet.

Nu havde vi i sognet ikke ret mange historisk kendte navne, så man blev naturligvis stolt på naboskabets vegne, da man opdagede, at denne navnkundige læge og videnskabsmand, stifter af Borks

kollegium, havde fået navn efter ens eget sogn. Stoltheden skrumpede noget, da man erfarede, at han var født »1626 i Bork i Jylland af hæderlig og velbyrdig mand, Hr. Oluf Clausen Bork, sognepræst til Sønder og Nørre Bork«, at det altså var faderen, der havde taget navnet, og at den samme fader trods sin hæderlighed og velbyrdighed var blevet afsat fra sit embede sammesteds.

Det er nok dette sidste, der på det lokale plan har bragt så megen glæmsel over det navnkundige bysbarn, at der i sognet ikke findes et anskueligt minde over ham.

Også af den grund fik min bedstefars, naturligvis ret korte beretning (eftersom han intet skriftligt havde at støtte sig til), en ikke ringe oprejsning, da jeg en dag nogle år senere på Statsbibliotekets læsestue sad med en gammel bog, årgang 1753, i hånden. Dens titel var »Brave mænds og kvinders berømmelige eftermæle, Deres Levned, fremgang og skæbne«.

Vi bladede nogle sider og fandt »et berømmeligt eftermæle over vor fordums nabo«.

Ganske vist står der i ovenstående ikke noget om hans barndom som nabo i Vesterbyen i Nr. Bork, og det gør der heller ikke i følgende linie: »gjort lykkelig fremgang i bogen og al ærbarhed i privat »information« og i de offentlige skoler, dimitteredes han til universitetet, hvor han havde »vællærde og vidtberømte mænd« som Ole Worm, Thomas Bartholin og Simon Pauli som læremestre«.

Det forekommer mig, at min »fremgang i bogen« havde været knap så udtalt på det pågældende tidspunkt, da jeg fik fat i den gamle bog, i alt fald undrede jeg mig over mit bysbarns hurtige fremgang, og ikke mindst over, at en forhenværende nabo herudefra det vestligste Vestjylland kunne få en så voldsom fremgang m.h.t. bekendtskaber hos de lærde, at man endda kunne fortsætte således:

»Selv fandt han nåde hos Fr. III og fik tilladelse til »hos Fremmede at excercere«, hvorefter han straks rejste til de »Stæder, hvor de lærdeste og berømmeligste mænd« var at finde. På en flere års

Guds Børns Kaarse-Stole
 aabnet og beskuet udi
 En rettsindig og taalmodig Kaarse, Discipels
 haarde, men dog Christelige Skolegang.
 udaf
 Zebr. Cap. XII. v. 6.
 Der samme hellige Guds Ord
 udi
 Den Belæde og Belbyrdige, Høylærde
 og meget berømmelige Mands,
 nu saltig hos Gud,
Doctor Oluf Borchis,
 Kongel. Majests. Høybetroede Cancellie-Raads,
 Affessoris udi Høyeste-Riet, og Collegio Consistori-
 riali, samt Medicinæ og Philologiæ Pro-
 fessoris Regii paa det Kongel. Rigs-
 benhavns Unversitet,
 Hans Hæderlige og sørgelige Liigbegiængelse udi vor Krue
 Kirke i Kjøbenhavn bleve den 30te Octob. 1690. for en
 meget Folkkerig og Høyanseelig Guds Børns For-
 samling fremstillede og eenfoldigen forhandlede
 af
Johan Adolph Borneman,
 Sogne-Præst til samme Kirke.

Trykt hos Kongel. Majest. og Unversitets Bogtrykker
 Johan Philip Dodtensboffer. 1696.

En titelside fra »Brave mænds og kvinders berømmelige eftermæle, Deres levned,
 fremgang og Skæbne«, fra 1753. Foto: Statsbiblioteket, Århus

studierejse besøgte han bl.a. følgende centre for datidens viden: Amsterdam (bl.a. en berømt guldmager), London, Oxford, Paris, Torino, Bologna, Florens, Venedig, Neapel. I Rom, hvor han opholdt sig et halvt år, studerede han i Vatikanets bibliotek, hvor han »indlodes i discours med den svenske dronning Christine og Cardinal Palavincio«.

Da han efter 6 års studeringer i udlandet kom hjem, begyndte han straks at læse og disputere offentligt og indlagde sig »den største berømmelse«.

Ved hans doktorpromotion var efter sigende tilstede 11 teologiske doktorer, deraf 5 biskopper, foruden Kong Fr. V med dronning ledsaget af Griffenfeldt.

»Han blev rektor ved akademiet og dekan ved det filosofiske fakultet«, ligesom han stillede sig til rådighed for at tjene det algermene Bedste og såvel i byen som på slottet øvede lægekunsten. Han blev antaget til kongens »livmedicos«.

Efter hans sidste vilje skulle det kollegie, som han havde bekostet opført i Kannikestræde kaldes »Collegium Mediceum«. Såsom han ingenlunde ville, at det skulle opkaldes efter ham, hvad det som bekendt under navnet Borks Kollegium alligevel blev. Til kollegiet skænkede han sit eget bibliotek. Desuden skænkede han testamenterisk 2700 Rdlr. til bygningerne og bibliotekets vedligeholdelse, samt til underhold for 16 studerende, »som her ved dette kongelige universitet flittigen studere ville«. Yderligere huskede han »de fattige skolebørn udi Riber Skole« (hvor han selv havde gået) med 500 Rdlr.

I sin ungdom havde han måttet slides med »en helt tynd helbred« og havde ofte været angrebet af adskillige sygdomme. Især frygtede han »en skadelig svindsot«, såsom hans »forfædre og næstpårørende haver været anfegtede af samme svaghed og hendøde«. Trods sygdomstegn lykkedes det ham dog »at opvarte sit embede og det kald, Gud havde sat hannem udi«, og han bevarede helbredet

nogenlunde, indtil han to år før sin død »fornam anstød af sten, som dog hver dag tiltog«.

Præsten Johan Philip Bockenhøffer tilkaldes efter et voldsomt anfald, og han tages til alters, »takkende Gud derefter af hjertet inderlig og sigende: Nu ved jeg, at min Frelser lever, den korsfæstede Jesus Kristus, som lidde for mig, såvel som for alle syndere, så mange og utallige smerter i sin korsfæstelse, han vil også styrke og stå mig bi i mine hårde smerter og lidelser«.

At lidelserne blev hårde synes i høj grad bekræftet af hændelsesforløbet: 20 dage efter nadveren »lod han selv sætte i værk det, som han tilforn efter egen betænkning, ved sund fornuft og rådføring af de erfarneste og fortroligste af sine venner, havde besluttet«. Operationen, som blev foretaget af højt erfarne kirurger og livlæger »med allerhøjeste dexteritet og forsigtighed«, bestod i, at man forsøgte at »lade skiere stenen, som forårsagede hannem den ulidelige pine ud af hans legeme«. Med datidens mangel på bedøvelses- og smertestillende midler in mente kan man godt forestille sig sit bysbarns lidelser, og da ikke mindst, når det tilføjes:

»Men som stenen i sig selv var for meere storlighed, end at der kunne åbnes Vey for den at udkomme, så og af større haardhed, end at den kunne ved de beste dertil brugte instrumenter fuldkommen brydes, blev al menneskelig hielp (ja, hjælp! red.) forgieves«.

Selv om man ikke i enkeltheder som patienten (»den salig mand, der vel tilforn havde overvejet og vidste, hvor stoor Besværlighed sådan Cuur medførte«) kan følge operationens forløb i detaljer, synes dog indgrebets gru tydeligt at fremgå af sagsfremstillingen. En nutidig læser vil sikkert prise sig lykkelig over at være sluppet knap tre århundreder bort fra disse »de beste dertil brugte instrumenter«. Også selv om man må erindre sig, at der her var tale om toppen af videnskab, af kirurgi og medicin, der her opererede den mest »vællærde« mand, næsten inden for de samme områder. Det var menneskeligt og teknisk det 17. århundredes ypperste. Og resultatet? Operationen lykkedes – ikke! Patienten døde – netop

»13 dage derefter«. Hvilket han vel havde tænkt sig muligheden af. Tilkaldelsen af præsten til »det højværdige Nadverens Sakramente« forinden, samt de testamentariske beslutninger og samtalerne, der førtes, synes at bekræfte dette. Det gælder også hans måde at tage operationsforløbet på. Det er ganske vist skildret af præsten, som jo kunne tænkes at være interesseret i en vis udlægning i eget eller troens favør. Men da operationen ikke alene udføres, men også overværes af »adskillige velerfarne Chirurgorum«, kan det vel ikke tænkes, at samme præst kan skildre noget, der er i så direkte modstrid med, hvad disse herrer har erfaret, og især da ikke, da præstens tanker netop i den form, vi her gengiver, senere blev trykt og udgivet på universitetet, hvor vidnerne til operationsforløbet kunne læse dem. Omtalen af dette forløb og patientens måde at reagere på fortsætter:

»saa lod han sig dog see, baade saa længe operationen skeede, meget taalmodig og bestandig, saa og derefter, som en ret Christen, vel fornøyet, i det han bar sit kors taalmodig, og takkede Gud, for i saa mange aar beviste velgierninger. Talte intet om andet end det, som hans Siel angik«.

Og som det var tilfældet med sådanne »vellerde, velbyrdige« personer (hvad vore alt for mange epitafier i vore kirker i alt for høj grad vidner om!) holdt man nøje regnskab med totalforløbet: han blev 64 år, seks måneder, en uge og fire dage gammel.

Men også den noksom »bemeldte« sten, samt flere mindre, der forvoldte Ole Borks død, kom på en vis måde til stor ære og værdighed. De afbildedes på kobberstykker, der »prydede hans ligprædiken«, (hvordan så dette end skal forstås!). Desuden blev de gemt i en sølvvæske med latinsk indskrift på det af ham stiftede kollegium (efter sigende efter Borks eget ønske, hvilket kan, – og vi, på naboskabets vegne, helst vil, at det skal – forklares ud fra den kirurgiske interesse, stenene måtte have). Den lærde Ole Worm skal på pladen nedenunder kobberpladen, hvor stenen er afbilledet, bl.a. have skrevet:

*»Her står jeg som et skuespil
 forborgen var jeg føre.
 Fra år til år jeg vokste til,
 og jeg blev altid større.
 Omsider pined jeg min mand,
 Tog ædle Bork af live (!)
 En steen blødgjøre hjertet kand,
 naar man skal sligt beskrive.
 Den ædle Bork, alle Lærdoms ven,
 med fingre man på-pegte (!).
 Nu paa mig Musæ peeget hen,
 som før med hannem legte,
 Dog! Tak dig! ved den Mordere Haand,
 Som hannem tog af Dage.
 Du gjorde det hans Sjæl og Aand
 ey skulle Byrden drage.
 Hans navn og mæle evig staaer
 og stene skulle tale,
 Om Aanden end af Legem gaaer,
 og Krop er lagt i Dvale.«*

Er operationsteknikken m.h.t. at fjerne nyre-, galde- eller hvad det nu har været for en sten, gået frem siden min vellærde nabos død, så er der til gengæld sket noget beklageligt med humoren. Denne blanding af det højtidelige og patetiske med noget, vi opfatter som barokt, men som datiden ikke har gjort (hvad placeringen tydeligt viser), er helt forsvundet. Og at det ikke alene var videnskabsmanden (Ole Worm var nok en af de meste vellærde venner, Ole Bork havde i Danmark), men også den højere gejstlighed, der benyttede denne stil, vidner ydermere et vers af Thomas Kingo, der var aftrykt på låget af æsken med stenen:

*»Her er den Morder Sten,
der stak med Dødens Fork
og jog til Graven – vor udødelige Bork
Den lærde Verden sig derved et Hjerte-Meen,
Gak Læser! gak, og græd, om du ey selv est Steen(!).*

Th. Kingo.

Man må dybt beklage, at såvel stenen selv, som æsken med låget, samt afteningen og kobberpladen, er gået tabt ved kollegiebranden 1728. Selv om mange patienter senere har ladet opbevare respektive nyre- eller galdesten – for at »stene skulle tale« – så har sikkert ingen været sat i ramme af en sådan blanding af poesi og (synes vi, men afvigende fra datidens meningsopfattelse) underfundig (vi synes igen: næsten grotesk) humor.

Oluf eller Ole Bork døde som en rig mand. Bl.a. efterlod han, – foruden kollegiet – sine venner en halv tønde guld og 26.000 Rdlr. til studerende. Det gav anledning til allehånde rygter. Et af dem gik ud på, at den lærde mand, der foruden meget andet også havde kemi som speciale og bl.a. også på sin rejse havde opsøgt en kendt hollandsk guldmager, selv havde kunne fremstille guldet ved alky-mi.

Andre hævdede – mere sandsynligt – at han på sin rejse i Italien var blevet konsulteret som mediciner af en prinsesse af huset Medici. Hun havde en ond »fjerdedagsfeber«, som ingen havde kunnet skulle hende ved. Ole Bork helbredte hende, og det hævdes, at hun i den grad fattede godhed for Bork, at hun tilbød at ægte ham, hvis han ville gå over til den katolske tro. Men han var, som det hedder i den »Programmata«, der ledsager ligprædikenen i bogen, »for vel oplyst i sin Kristendom til at skulle for en skiden Vindings skyld handle mod sin Samvittighed«. I stedet for ægteskabet »beskienkede den Midiceiske Familie hannem meget rigeligt, og det skal være grunden til Borks store midler«.

Til styrkelse af sidstnævnte tanke, anfører »Programmata«-for-

fatteren, den danske præst, at Bork ønskede, at kollegiet hverken skulle opkaldes efter ham eller have titlen »medicinske«, men derimod skulle hedde »*Mediceiske Kollegium*«.

I forbindelse med Borks ugifte stand har man åbenbart også haft forskellige gisninger. Herom hedder det bl.a.:

»At Ole Bork døde ugift er bekjendt, men at han dog engang havde i sinde at forandre sig (det står der virkelig!), er måske ey så lige vitterlig«. Det fortælles, at han på et tidspunkt, »ret vel til alders«, havde fattet godhed for et ungt fruentimmer i en vis gejstelig mands hus (andetsteds er der gættet på Ole Worms datter). Han skal allerede have givet hende »fæstensgave«, da han en aften, da han ville forlade huset ud gennem en sal, hvor der hang et stort spejl, blev »vår«, hvordan hans »tilkommende«, der fulgte ham til dørs, i en slags »Kaadhed eller Haanhed over hans aldrende Person« gik og hinkede bag efter ham, efterlignende hans gangart. Da han ikke af det, han havde set i spejlet, »kunne spaae sig meget godt af fremtiden, skreve han den gode Jomfrue en liden Epistel«. Man mener, at bruddet fik betydning for stiftelsen af kollegiet, og man kan nok sige, at der formelig lyser glæde ud af datidens kommentar: »Der kommer dog ingen Skade til Land, der jo nogen har godt deraf!«

I stiftelsesbestemmelserne nævnes bl.a., at af de 16 studerende, der her skal have friplads, skal der være to fra Ribe, også, som det hedder, selv om »de end ey i Førstningen kan være så fuldkomne udi Lærdom som de andre«.

Denne bestemmelse har mange Ribe-studenter siden nydt godt af. Måske også enkelte fra Bork, som stifteren dog har glemt at betænke med et værelse, og som derfor må vejen via Ribe, hvis de skal kunne komme i betragtning. En enkelt Bork-bo, som vitterligt var kommet denne vej, og som håbede at være berettiget til at komme i betragtning (– dog ikke på grund af tillægsbestemmelsen om lærdommen!), måtte lide den skuffelse, at han fik afslag.

(Det drejer sig om amtsforvalter Cornelius Lauridsen, Skanderborg, der er opvokset ikke langt fra Ole Borks fødehjem, og som

derfor mente sig dobbelt berettiget til en plads. Imidlertid mener han nu, at Ole Bork må have levet for lang tid før ham, eller også han for lang tid efter Ole Bork, for cand. polit.-studiet har åbenbart været så lidt »in« på affattelsestidspunktet, at det ikke er nævnt som »støtte-givende« i stiftelsesbestemmelserne).

Ud over de studerende, der kom fra Ribe, var også mindrebemidlede skoleelever ved Ribe skole blevet betænkt med en sum i stiftelsesbestemmelserne.

Det berømmelige eftermæle over nabodrengen gjorde et dybt indtryk på mit ungdommelige sind. Min bedstefar havde altså haft ret i, at her engang havde boet en præst. Men hvor var præstegården? Efter bygningerne at dømme måtte det ihvert fald have været en »husmandspræst«, der havde boet der. Præstegården var tilsyneladende forsvundet, og præsten også. I umindelige tider havde der kun været én præst, og han havde boet i Sønder Bork.

Det viste sig, som så ofte før, at den folkelige hukommelse er lang. Min verden havde virkelig strakt sig »langt ind i præstens mark«, som det hedder i historien. Endda til begge sider.

Præstegården var blevet revet ned af en anden, endnu nærmere nabo, der også har sat sig »et berømmeligt eftermæle«, ialtfald for en kortere tid. Senere gik der noget af glansen af eftermælet, hvilket antagelig har betydet, at vi aldrig stødte på noget synligt minde i sognet om vedkommende person. Det drejer sig om en søn fra Vestergården, Jens Lassen. Faderen, Las Lavridsen, var få år før Ole Borks fødsel blevet udnævnt til herredsfoged i Nørre Horne Herred (da »ingen blandt vore og kronens bønder skulle findes dertil dygtig og tjenlig uden én«, som det hedder om ham i et kongebrev til lensmanden på Lundenæs).

Udnævnelsen kom antagelig sønnen til gode, der avancerede til kongelig renteskriver. Ved Københavns belejring udmærkede Jens Lassen sig særligt: han udstedte opflammende opråb til de belejrede, befæstede et anlæg ved Kastellet (hvad han dog nær var blevet skudt for af en dansk officer, der ikke forstod at goutere hans

indblanden!) og han forestod opisning af en stor våge i isen på et sted, hvor man havde fået at vide, at fjenden ville angribe. For alt dette – samt for at have forstrakt kongen med nogle hundrede tusinde rigsdaler (efter hvad han selv siger) blev han udnævnt til admiralitetsråd, assessor i højesteret, landsdommer på Fyn o.m.m.

I Bork blev Jens Lassen ikke slet så populær. Ikke alene var han af kongen blevet fritaget for »Ægt, Landegilde og Arbejde af sin fødegård i 50 år (1653) og havde fået skøde på samme som en fri ejendom (1664).«. Han skal også her i fødesognet være begyndt at samle, hvad han havde mistet udadtil i de dårlige år efter svenskerkrigene (besiddelser både på Fyn og Sjælland). 1675 havde han fået nedbrudt de sidste bygninger af Nørkjærgården på Holmen og lagt jordene under Grubbesholm, som han drev ved forvalter. Da han så brød Annekspræstegården ved siden af »Vestergård« ned, klagede bønderne over ham. Han tabte sagen, og det blev ham påbudt at opføre præstegården igen.

Det er slet ikke usandsynligt, at det er denne Jens Lassen, der ved genopførelsen har sparet så meget på bygningerne, at det i så ringe grad minder om en forhenværende præstegård. I alt fald kunne jeg vanskeligt forestille mig en præstebolig her, da min bedstefar udpegede mig stedet som den gamle annekspræstegård.

Helt uforståeligt blev det, efter mine »dyk« i den gamle historie, at der ikke fandtes det mindste minde over disse tidligere så omtalte nabobørn. Præstegården og Vestergård lå næsten side om side. De er vokset op sammen, har sandsynligvis været legekammerater (Ole Bork født i 1626, og om Jens Lassens første udnævnelse til kongelig renteskriver ved vi, at den kom 1651). Vi ved fra historien, at begge har deltaget i Københavns forsvar (den sidste med berømmelse), ellers hører man ikke om nogen senere forbindelse mellem dem. Man kan forestille sig, at vejene er skiltes i sagen om nedbrydningen af Ole Borks barndomshjem, og det er ikke utænkeligt, at Ole Bork har stået på bøndernes side, eftersom dommen gik Jens Lassen imod. Begge havde jo betydelig indflydelse hos kongen, Jens Las-

sen endda som assessor i højesteret, og det er meget nærliggende at antage, at Ole Bork har gjort sin indflydelse gældende til fordel for bønderne – og den gamle præstegård.

Men hvorfor mangler vi i sognet bare et lille minde om disse notabiliteter inden for vor historie? Det kan ikke udelukkende forklares med, at en profet ikke er agtet i sit fædreland! Dels var Jens Lassen – når ret skal være ret og historien skal ske fyldest – så vist ikke nogen profet i sit sogn. Og dels havde Ole Bork, der måske nærmede sig det profetiske, haft en fader, der mest ved skæbnens ugunst, men også ved »stormægtige« personers indflydelse var faldet i en sådan unåde, at man ikke senere har fundet anledning til at mindes sønnen.

På det hjemlige område tegner der sig et billede af Jens Lassen som en retshaverisk mand. Foruden over nedbrydningen af præstegården klagede bønderne i Bork over et Videbrev (bestemmelser over, hvordan bønderne skulle forholde sig m.h.t. græsning, pasning af kreaturer m.v. i fællesskabet). Bønderne klagede over de store bøder, der var fastsat, men uden nytte. En endelig dom i 1696 gik dem imod. Bøderne skulle betales til Jens Lassen.

At Jens Lassens indflydelse har haft virkninger tyder et par højesteretsdomme på. Det gælder sager, hvor præsten havde søgt Jens Lassen for at få ham til dels at betale tiende af Nørkjærgård og offer af Grubbesholm. Landsretten havde dømt ham, men højesteret frifandt ham.

Da han ville udvide sine områder, også til vands, gik sagerne imidlertid Jens Lassen imod. Baroniet Ryssensten fik ham idømt en bøde for at ville fiske østers i fjorden, og i en anden sag hævder Lønborggård og Lundenæs at have eneret på laksefiskeriet. Som bevis fremhæves, at Lassen ikke drev dette fiskeri, »og havde han haft nogen rettighed dertil, var det ikke af ham forbigået!«

Måske har Jens Lassen haft en forudelse om, at der vist ikke ville blive gjort alt for meget fra beboernes side for at mindes hans fader, herredsfoged Las Lavridsen (død 1650) eller hans moder,

eller ham selv. I alt fald synes han at have været aktiv m.h.t. at få sat sig varige minder i Nørre Bork kirke. Det fortælles (Palle Fløe og O. Nielsen: Historiske efterretninger om Hemmet, Nørre Bork, Sønder Bork og Sønder Vium sogne), at da Jens Lassens moder døde, tog han skriftestolen i Nr. Bork kirke i besiddelse, indrettede den til begravelse for sin familie, satte moderens lig derind og aflåsedø døren. Bønderne klagede derover (1696) men uden nytte.

Imidlertid har der ud over ligstenen over Las Lavridsen og hustru, som i min barndom lå på kirkegulvet, men som man da flyttede ud og satte op på østgavlen af koret (!), været et epitafium over familien. Det er skildret således af præsten Borch (1765):

»I den største afdeling på tavlen findes de meget net afskildret i fuld korpus, sønnen Jens Lassens brystbillede findes oventil«.

Såvel »gravkammer« som epitafium er åbenbart blevet fjernet af beboerne. En gravsten over Jens Lassen blev det heller ikke til, eftersom han døde og blev begravet på Sct. Knuds kloster på Sjælland. I sognet er der ej heller noget minde om hans måske lidt for kraftige virke.

Derimod skal der være rejst en mindesten over ham i Jægerspris.

Og det er godt nok ikke hans fædreland!

Hvorom alting er, så afhænger det sete som bekendt af øjnene, der ser! Det gælder sikkert også m.h.t. historien. Det kan vel forklare, hvorfor datiden har gjort sig umage for at glemme, mens den folkelige hukommelse har prøvet at bevare et omrids af et par historiske skikkelser fra en svunden tid.

Resultatet af de voldsomme dønninger, der i sin tid har gået i sognet mellem bønder og godsejer, har sikkert haft som eftervirkning, at bønderne i Nr. Bork senere er blevet kendt – i nogle kredse for at have fuldført den første »Herregårdsslagtning«, som det er blevet kaldt – i andre for at have været foregangsmænd m.h.t. stavnsbåndets ophævelse.

At så minderne om en person, der blev landskendt og opnåede kongens gunst i forbindelse med svenskekrigene, er gået med i

købet er en anden sag, som kun kan være med til at understrege det ofte konstaterede: »Hvad udad vandtes, blev indad tabt«.

Ikke at man savner epitafiet eller gravstedet, som er fjernet, men fjernelsen af nogle sten kan kaste et underligt lys over andre, de tilbageblevne.

Ja, her kan man godt sige med Ole Worm om Ole Bork:

»En steen blødgjøre hjertet kand, når man skal sligt beskrive«. – Det gælder også de manglende.

Og det bliver endnu værre, når man tænker på de manglende synlige minder over Ole Bork i fødesognet Nørre Bork og sammenholder det med følgende linier fra Worms mindevers:

*»Hans navn og mæle evig staaer
og stene skulle tale,
om Aanden end af Legem gaaer,
og Krop er lagt i Dvale«.*

Ja, da kan man næsten få lyst til at sige med Thomas Kingos også glemte Ole Bork-strofe fra føromtalt bog:

»Gak Læser! gak, og græd, om du ey selv est Steen!«

Græd, ja! Men så kan man bagefter glæde sig over længden af den folkelige hukommelse. Den kan uafhængig af grav- og mindstene i en gammel bedstefars skikkelse komme og sige: ja, du ved godt deromme i den gård og i den ejendom ved siden af der hvor Chr. Syvs nu ligger ... der var det altså ... det er godt nok længe siden ... men der var det altså ...

Enlige figurer i landskabet

*Hvad var vel i verden det fattige liv
med al dets fortærende tant,
om ikke en plet med en dal og lidt siv
vort hjerte i skælvinger bandt!*

Jeppé Aakjær

Rundt i kanten af Ringkøbing fjord har der til alle tider boet eneboere, der er søgt ud i den store åbne natur for at leve af jagt, fiskeri og måske en lille plet jord til et par dyr.

Barnesindet opfatter dem helt sikkert som noget fremmed, noget man til en vis grad reserverer sig over for. Det kan begynde med en forsigtig undren, der hurtigt kan øges til fremmedfølelse og måske angst, hvis eneboertilværelsen understreges af betydelig forskel m.h.t. den ydre fremtoning. Vi tænker her på klædedragt, måden vedkommende taler på, måden han går på, ting, der hører ham til osv. osv.

Fremmedfølelsen kunne i tilfælde af stor forskel i levevis og ydre fremtoning kun langsomt overvindes under udvikling af en længere personlig kontakt med vedkommende. Som oftest nåede man ikke ind over denne tærskel, og vedkommende forblev for én som fremmede, mere stationære trækfugle i det store landskab. Enkelte gange om året stødte man på dem derude – men derfor være ikke sagt, at de ikke fik betydning for ens tanker og forestillinger. Tværtimod.

Vi vil prøve at hente et par af disse eneboertyper, der ligesom står skåret ud i landskabet ved den sydlige ende af Ringkøbing fjord. Hente dem tilbage fra den glemsel, der truer netop dem. Netop fordi de var eneboere og siden har haft så få til at sætte sig et minde.

Og så også fordi de huskes så særlig godt. Endnu da.

Den første af dem var Karl Far'er. Jeg ved ikke, hvornår det gik op for mig, at han egentlig hed Jakobsen. Men det kan ikke være på den gravsten, han aldrig nåede at få, at jeg har læst det. »Far'er« – alene navnet gav vibrationer af noget hjemligt, familiært. Og det forstærkedes af det forhold, at han var med til familiesammenkomster og det vi kaldte »boj'ler«. Ved det forstod vi vistnok et større gilde for familie, naboer og altså bekendte fra omegnen. Det holdtes normalt om vinteren, og ialt fald i en periode var det almindeligt, at man også inviterede til spisning. Disse »boj'ler« gik så på omgang. Men som børn var vi naturligvis ikke med i »æ boj'ellav«, som disse roterende selskaber kaldtes. Vi var kun med, når de holdtes i hjemmet.

Karl Far'er, som vi så ham i udgangstøjet, hvorfra det meste var selvgjort lige fra »elefantskoene« til blankeneeskasketten.

Her møder man så »Karl Far'er« på et eller andet tidligt tidspunkt i barndommen. Efter spisningen satte mændene sig ind i en stue, damerne i en anden. I mændenes stue skulle man færdes med stor forsigtighed. Her stak rundt omkring en lang pibe ned på gulvtæppet. Jeg vil antage, at det ved siden af hesteforspandet har været datidens statussymbol, vi her stod over for.

I alt fald gjorde Karl Far'er sig ikke bemærket ved en lang pibe. Den var kort, og så vidt jeg husker noget sort og forbrændt. Nej, det var ikke piben, der tiltrak sig vor opmærksomhed. Men derimod de besynderlige sko, han bar på fødderne. Det kunne ikke undgås, at vi rollinger, der løb rundt mellem sko og lange piber, der stak ud på gulvet, måtte stande over for disse fødder og disse sko. Skoene lignede ikke nogen, de andre havde på. De var nærmest runde i facon, set forfra i det mindste, store læderplader med opbøjede rande og foret med tykt uldent klæde, oversyede på kryds og tværs.

Som alt, hvad Karl Far'er havde på og bar med sig rundt, har skoene sikkert været meget praktiske og varme, men de var så afvigende fra omgivelserne, at det ikke alene var børn, der blev slået med forundring. Stu'r Jens har allerede for år tilbage fortalt, at han en gang var kommet i »fodslav« med en af Vestjyllands dengang ikke så få vandrende svende (»Pajbjerg«, blev han kaldt, – hvad han hed ved ingen). De kom gående på vejen fra Holmen i Nørre Bork, hvor Jens boede nabo til Karl. Der var sne på vejen, og pludselig standsede Pajbjerg op: »Hvad er det for en elefant, der her har gået?« spurgte han undrende – stående over for aftrykkene af Karl Far'er's besynderlige sko.

På samme måde var det med den øvrige påklædning: alt var så hjemmegjort, at man nu her i skrivende stund (midten af 1970'erne, hvor genbrug og hjemmegjorthed i så høj grad er på mode) vanskeligt kan sige, om Karl har levet 50 år for sent eller 50 år for tidligt. Næsten alt, hvad han havde på og med sig var hjemmegjort, syninger på alle leder og kanter.

Det gjaldt også de forskellige huer og kasketter, han havde på. Over disse var der dog et mere professionelt skær. Som ung var han blevet sendt ud fra det lille sted på Holmen for at lære et håndværk. Han kom i buntmagerlære i Varde. Efter læretiden forsøgte han en tid at afsætte forskellige beklædningsgenstande ved boder på forskellige markeder i oplandet, især Varde og Oksbøl. Desuden solgte han fra stedet på Holmen, og mange af beboerne derude, og ikke mindst de større drenge, har fået en stor kasket af Karl, ofte som belønning for hjælp, der var ydet det lille landbrug. Ikke få af egnens unge har båret en sådan hjemmesyet kasket med stor skygge, kaldet »Blankeneesekasket«, vel uanset om modenavnet også hørte en svunden tid til.

Når der var kommet god gang i snakken til sådan en »boj'el«, kunne det hænde, at vi børn prøvede Karl Far'er's ydertøj derude i gangen, og jeg kan huske, at kasketten faldt godt ned over ørerne, men også at alle de mange syninger gjorde, at den faldt usædvanlig godt til og tilmed var lun og varm.

Selv om Karls påklædning og hele ydre fremtoning ikke kunne undgå at fylde os med undren, skete der dog ikke det, man egentlig kunne forvente, at vi børn tog afstand og undgik ham. Tværtimod. Når han var med til selskab, var han ofte én af de få, der snakkede til os. Det var vel én af grundene til, at vi blev stående eller siddende i nærheden af ham. En anden var, at han ikke sjældent tog en stor hjemmegjort snørrepung op af lommen og lukkede op for »herligheden« midt for vore undrende øjne. Og selv om det også efter datidens forhold normalt kun var nogle småmønter, han i ny og næ stak til os, var denne sjældne tillidserklæring noget, der ligesom åbnede for en sympatisk følelse for denne eneboer, der, som vi godt kan se nu – og som også er bekræftet af mere ældre personer – også sad ikke så lidt alene, selv om han var til »boj'el«.

I alt fald fik vi et helt andet indtryk af Karl Far'er, når han kom i. I juledag, kun sammen med mine bedsteforældre. Så var det »Sorteper«, der skulle holde for, og de dengang gamle mennesker morede

sig vældigt sammen med mine forældre og os børn. Den ellers stille og ret spinkle stemme, som kan kendetegne eneboere, kunne da blive ret så høj, og en bestemt lyd, når den ligesom slog over under latterudbrud, var i den grad overraskende i sin spontanitet og umiddelbare glæde, at den er blevet »stående« i erindringen som den største modsætning mellem det, Karl Far'er egentlig var, og det han normalt – mand og mand imellem – gik for at være.

Stemmen, der ligesom ikke helt slog til til en latter over et spil »Sorteper«, blev ligesom et symbol på den modsætning, der kunne komme til udtryk i Karls optræden. Han kunne i selskab og blandt omgivelserne virke meget stille og beskeden, måske lidt reserveret, stolt, men altid høflig og korrekt i sin optræden. Men noget af det, jeg senere har fået fortalt af folk, der har kendt ham godt, viser, at Karl Far'er må have haft det helt anderledes svært end det forholdsvis stilfærdige og rolige ydre kunne få os børn og unge til at forestille os.

Når andre drog afsted fra »Boj'ler« på Enggården med lygter på vogne, gik Karl lige så stille op over markerne for at komme direkte ned til sit eneboerhjem. Han hævdede altid, at han let kunne finde vej; men flere gange er det sket, at han er gået vild i moserne omkring hytten, inden han nåede hjem. En aften var han gået fra os i dårligt, uklart vejr. Han gik vild på marken, og da han lang tid efter kom ind til vor nærmeste nabo, udbød han overrasket: »Nej, bor du her, Claus?«

Vi har været rundt ved nogle gamle naboer til Karl for at få vort barndoms noget usikre billede af ham »op at stå«. Jens Jørgensen, »Stu'r Jens«, træffer vi i huset ved fjorden. Her har han selv boet alene næsten så lang tid, man har kunnet huske: den samme seng, det samme bord, den samme ovn – og det samme gevær (stammende fra 20'erne). Men det har ikke været nogen eneboertilværelse for ham. Fiskeriet og geværet har ført ham sammen med en mængde mennesker. Nu bor han sammen med en fiskekammerat i et andet hus ved Kirkehøj havn. Lægen har efter et af de sjældne tilfælde af

sygdom i Stu'r Jens' 84 årige lange liv nedlagt forbud mod, at han sover alene. Så går han en tur herhen om dagen – mellem fiskeri- og jagtture (trods alderen, trods svækket hørelse – så han må have fat i høreapparatet, nu han skal til at fortælle – har han også dette efterår – 1976 – været på jagt og da også dubleret et par fugle. Så synet er der ikke noget i vejen med, selv om han siger, at det kniber med at få sig vendt, når de kommer under trækket!). Og der kommer stadig nogen, der lige skal ind og snakke med Jens.

Det var da også især fiskeri og jagt, der bragte Jens sammen med eneboeren Karl Far'er. Og så det, at Karl kom meget i hans barndomshjem hos Niels Aksel Jørgensen og senere hos sønnen Niels Chr. Jørgensen, der overtog gården på Holmen, og hvor Jens i lange tider fortsatte med at hjælpe som karl. Karl kom regelmæssig op og hentede mælk, og ofte kom han også op om aftenen og læste avis. Jens kom meget ned til Karl. De havde meget sammen m.h.t. fiskeri og jagt, og et par gange var det den fælles interesse, der gjorde, at de blev forsonede.

Karl havde i sine yngre dage en båd i fjorden og fiskede en del. Senere blev det mest til, at han medede i bække og grøfter. Han sås ofte komme vandrende med et helt batteri af hjemmegjorte snører og stænger.

Han gik også, især i begyndelsen af bekendtskabet en del på jagt sammen med Karl. (Jens selv var begyndt som 12 årig, selv om det dengang ikke var helt så officielt, men blev opdaget ved, at der begyndte at forekomme hagl i fugle, der skulle være fanget i snare!) Karl skød ikke de mange, men »kunne godt få en and en gang imellem«. Men han brød sig ikke om, at man talte skeptisk om hans jagt. Dengang var det lovligt at skyde svaner, og Karl havde på træk skudt én af to mulige. Da det blev sagt til ham: »Hvorfor skød du ikke den anden?« svarede han kort og mut: »Jeg synes jeg gjorde det godt!« – og så kunne han godt undgå vedkommende et stykke tid.

Jens var også mistænkt for drilleri. Karl kunne godt være mistænksom og lægge noget i noget, som egentlig ikke havde dækning.

Og så snakkede han ikke med nogen om det, og det kunne der gå længere tid med.

Onsdag var den dag i ugen, da der foruden surmælk kom kærnemælk hjem til gården fra mejeriet. Karl havde som sædvanlig hentet mælk på gården, men ved en fejltagelse var han kommet til at fylde Karls spand med surmælk. Da Karl kom hjem, skiltes mælken, og han kom farende op på gården igen. Jens kom ind i gangen foran stalden, og intetanende hørte han Karls stemme, der var helt skinger af bevægelse.

Niels Chr.: »Jeg tror nu ikke, at han har gjort det med vilje!«

Karl: »Du ved ikke noget om, hvad sind han går med!«

Da jeg lukkede døren op, kom han farende med spanden hen ad staldgulvet mod mig:

– »Der har du det!«

Og så vendte Karl sig om og for ud af stalden. Længe efter var han mut og ville ikke betro sig til mig. Senere kom det igen. Da jeg spurgte om noget med jagten, kunne han godt snakke.

Selv om vi ofte snakkede, kom han dog aldrig ind på private forhold, og man skulle ikke spørge om det. Han ville altid betale enhver sit, også selv om han egentlig ikke havde råd til det.

Denne hæderlighed, som kendetegnede Karl Far'er kunne imidlertid give sig de mærkeligste udslag. Der hørte kun en enkelt ager til det lille sted, og normalt havde Karl kun en ko og måske en kalv. Men markarbejdet kunne han jo ikke gøre uden forspand, og så var der en stiltiende overenskomst mellem Peder Jensen og Niels Chr., at de skulle forlange 25 øre for »en biéd« dvs en kvart (dagen var delt i fire kvarter). Det var vel at mærke med forspand, og det var vel, fordi Karl ville have lov at betale, at de havde denne sats. At den var helt urimelig lav betød ikke noget for dem, da de slet intet ville have haft, men så syntes Karl, at han havde gjort »ret og skel!«

Imidlertid kom han en dag i avisen til at læse, at en daglejer skulle have 30 øre i timen, og da man så et par dage efter skulle køre Karls

mødding ud, fandt han ud af en ny betalingsmåde. Den skulle respekteres, hvis ikke man ville være uvenner med ham, så han ikke senere ville tage mod hjælp. Jens og Karl hjalp hinanden med at fylde på vognen på møddingen, og Niels Chr. kørte ud på marken. Senere hjalp de hinanden med at sprede gødningen.

– Da vi var færdige spurgte Karl: Nå, hvad skal du ha' Jens? Ja, jeg skulle jo ha' en 25 øre (den normale takst).

Nej! det kunne Karl ikke gå med til. Jeg skulle have 30 øre i timen for to timer, altså 60 øre!

Niels Chr. fik så 25 øre for samme tid, men med forspand.

Vi ville ikke have haft noget. Men sådan var Karl, altid så ærlig, men han kunne ikke rigtig taksere, hvordan han skulle bære sig ad med det!

– Du var jo også hjælper et par gange nede hos Karl?

Jens tænker sig lidt om, fikser lidt ved høreapparatet, venter lidt som om han skal lytte fortidens, Karls stemme frem af glemselen, Karls kaldende stemme, de to gange han var i henholdsvis indbildt og svar nød.

Så fortæller Jens med en munterhed og et lune, som ganske vist er karakteristisk for ham, men som alligevel er usædvanlig velbevaret, hans høje alder taget i betragtning:

Engang havde Karl været oppe og i avisen læst om udbryderkongen Schwarz. Han var flygtet og anholdt flere gange, og nu var han altså på fri fod igen. Karl mente én af de følgende nætter da at have oplevet følgende: om natten var døren blevet åbnet ganske stille, en hånd var kommet til syne, hvorefter døren var blevet trukket til igen. Kort efter havde Karl hørt én liste op ad trappen og op på høløftet over stuerne.

I forvejen havde Karl allerede været omme for at hente Jens Søndergård, og så kom han om til Niels Chr. og spurgte ham, for det var nødvendigt der var to, mente Karl. Jens spurgte Karl, om han skulle tage bøssen med.

– Nej, det synes jeg ikke. Vi skulle nødig udgyde blod!

Karl ville så en vej tilbage til Jens Søndergård, så han kunne stå derudenfor, så man kunne kalde ham til, hvis det blev nødvendigt.

– »Jeg gik så med Karl ned mod huset. Han ville ikke med helt hen til huset. Han blev stående lidt på afstand, og jeg skulle så vinke ud af lugen efter Jens Søndergård.

Jeg råbte ud, at der ingenting var. Han råbte, at jeg skulle prøve at tage forken og stikke i høet!«

Da jeg kom ned og fortalte, at der ingenting var, skulle vi have kaffe med Karl.

– Ja, han må jo være smuttet, var Karls kommentar«.

Ved en anden lejlighed var der virkelig behov for hjælp. Han havde en aften, hvor vi sad flere i stuen, talte om, at han vist skulle til at have skorstenen ned. Den var ved at være for gammel.

– Ja, sæt du en dynamitpatron til den, så den kan ryge i luften, sagde Peder Jensen. Det var kun ment i spøg, men det kunne ske, at Karl ikke helt optog det sådan. I alt fald sagde han:

– Ja, du er en lun karl, Peder Jensen. Jeg kender dig godt! – Og så Karl ud af stuen og hjemad.

Nogle dage efter kom han om morgenen ind i stalden og sagde, at nu var skorstenen faldet.

– Jeg fulgte med ham udenfor. Du har da set forkert, Karl. Jeg kan da se »æ piv'« (piben) er der endnu!

– Ja, piben, men det er sunket sammen nedefor!

Jeg gik så med Karl. Han turde ikke selv komme på det faldefærdige hus, så jeg måtte forsigtigt kravle op. Da jeg tog kransen (den øverste ring af mursten) af, skiltes skorstenen i to dele, og jeg måtte slå armene om den for at de to dele ikke skulle falde til hver side ned på taget og gå igennem. Jeg råbte til Karl, at han skulle skynde sig op efter P' Jensen.

Nu var Karl i alvorlige vanskeligheder. Han løb frem og tilbage flere gange.

»Peder Jensen! Peder Jensen! Nej, Nej!« råbte han et par gange,

men skyndte sig så alligevel op efter ham, løbende tværs over markerne.

Hverken Jens eller P' Jensen havde senere kunnet glemme denne situation:

Imens Jens, der også dengang svarede til sit navn, stod på det faldefærdige hus og holdt den faldefærdige skorsten sammenn med sine store arme, fór den ængstelige, spinkle Karl – uvant med løb – tværs over markerne for at hente undsætning.

Den kom. Jens og Peder Jensen hjalp så hinanden med at få stenene ned på hver side af huset, og Karl lavede kendeligt op, mens det stod på.

Skorstenen stod ikke til at redde, og en ny måtte sættes op, men for en gangs skyld skete det, at Karl meget hurtig blev gode venner med én, han havde forladt i vrede. Peder Jensen takkede senere Jens, fordi Karl var blevet sendt op for at hente ham, så Karl kunne få lejlighed til at se, at han ikke ønskede skorstenen sprængt i luften, men tværtimod ville hjælpe ved at tage den meget lemfældigt ned på jorden.

Skorstenen blev muret op, men senere gik det huset på samme måde som skorstenen. Det begyndte langsomt at skride sammen. Taget blev forsømt og begyndte at synke ind. I lang tid fortsatte Karl sit stille eneboerliv med et hjørne af taget sunket ned. Det tog han ikke så nøje. Oprindeligt havde han overtaget stedet efter sine forældre med et par køer. Senere var der kun en ko og en kalv. Som han gik rundt og snakkede med. En dreng fra nabogården kom engang i skole og havde været nede ved Karl Far'er og hørt ham snakke med dyrene: »Vil du ha' hø først, eller vil du ha' vand først? Måske vil du ha' hø først? Nå, nu får du altså vand først! ...« Det blev på mærkelig måde til en art ordsprog, som vi i lang tid gik og sagde til hinanden: »Vil du ha' hø først, eller vil du ha' vand først ...«

En gang imellem blev han urolig over det med taget, og senere, da det i stormvejr begyndte at drysse ned fra loftet, begyndte han selv

Mit hus er næsten faldet. Skorstenen er blevet udbedret, men det begynder at skride ud i begge ender. Det skred dog meget mere sammen, inden han forlod det. Foto lånt af Marie Jørgensen, Nr. Bork

at tale om det. Dyrene forsvandt efterhånden, og selv om naboerne et par gange var til »afstivning« – én af gangene blev det sagt, at det var det store skab til Blankeneese-kasketterne, der havde holdt loftet oppe, så det ikke faldt ned over ham!

Endelig, en dag hen på vinteren, blev det Karl Far'er for farligt. Hen mod aften så vi ham komme gående ud til os på Enggården. Han kom roligt, på sin stilfærdige måde, næsten som havde han sig selv under armen. Han lignede sig selv fra de mange foregående gange, han var kommet: pænt klædt på i sit hjemmegjorte tøj med den store kasket og de store sko. Det var ikke til at se på ham, at det vel var de mest afgørende skridt i hans lange eneboertilværelse, han nu tog. Det var et uigenkaldeligt afsked.

»Mit hus er faldet!« sagde han ganske roligt, ja, som kunne det have været et tegn på den begyndende vinter, han havde lagt mærke til og nu ville gøre andre delagtig i.

Nu viste det sig at være helt rigtigt: taget var sunket ned i de fattige rum, og det blev aldrig mere hans hjem. I stedet kom han til at bo på loftet hos os den følgende vinter. Herefter fandt man et par rum til ham et andet sted, og om ikke på Holmen så blev han dog i sognet, til han i en ret høj alder kom på sygehuset, hvor han døde.

Såvidt erindres føltes det allerede dengang som noget af et savn, at Karl Far'er først flyttede ud af vores tilværelse – og siden helt forsvandt. I vor solide dagligdag var det som et bud fra en anden verden, når Karl kom ned til os. Vi kunne som børn ikke forstå, hvorfor han talte, som han gjorde. Det var en tynd, lidt ubrugt stemme, der vidnede om en ikke ringe forstand. Der hang ligesom en rest af en fornem finfølelse både ved hans besynderlige påklædning, men da især ved sproget. Hvorfor kunne han ikke tale som andre vestjyder? Det kunne da ikke være det – hvad vi ret tidligt hørte – at han var udlært som buntmager i Varde, der gjorde det. Og det kunne da heller ikke være på grund af en særlig sprogform, som vi efter referaterne fik indtryk af, at han anvendte over for koen og kalven dernede i sit eneboerhus.

Det varede temmelig længe, inden det gik op for os, at såvel sprog som levestof tildels var noget, han selv var født ind i og opvokset med. Vi blev måske klogere, da vi spurgte os frem til en slags forståelse af hans formelle skæbne, men samtidig forsvandt også noget af det, der havde øvet tiltrækning på os. I alt fald husker jeg tydeligt en art skuffelse, da det viste sig, at det familiære vidtfavnende »Far'er«-navn ikke havde det ringeste med forestillingen om »far« at gøre. Der var ingen – og kom ingen – børn i hans tilværelse.

»Far'er« var en vestjysk udtale af ordet farver. Det skulle altså have været Karl Farver, men blev i stedet til Far'er, der igen ofte blev til en enstavelsesform »far'«!

Farver-navnet havde sin særlige oprindelse. Karl Jakobsens far stammede fra en stor gård, Gammellund, på sydspidsen af Mors. Det skal have været en god gård, som han – så vidt vides – var eneste arving til. Hans skæbne blev noget af en Marie Grubbes (der ymtes

både om tab i kortspil og kontroverser med loven – samt ikke mindst familien), idet han forlod gods og arveret og søgte ud i ubemærketheden. Det blev en forholdsvis blød landing her midt i det vestjyske. Det siges, at også godsejeren på Lønborggård, Tranbjerg, var medvirkende hertil, idet han ud fra godset skaffede ham en lille ejendom i Houem, Hemmet sogn. Denne ejendom gav ikke så meget af sig, at han kunne eksistere på den uden ekstraintægter (– gæld skal der have været rigelig af fra Gammellund-tiden). Han begyndte da at farve for folk, og de ældste i sognene har kunnet fortælle om, hvordan de som små var blevet sendt til Houem med uldent klæde, der skulle farves ved farveren.

Senere flyttede godsejersønnen længere ud i ensomheden, tværs over gestengene mellem Hemmet og Nørre Bork og fik »fodfæste« i det lille hus i den yderste mark på »Holmen«. Her blev huset bygget på en lille knold med enge, grøfter og lave marker omkring. Husets plads ses ikke mere, og efterhånden vil folk nok blive mødt med mistro, når de fortæller, at her på dette afsides sted i sognet har der boet et par mænd af fornem slægt, hvoraf den sidste holdt ud til taget faldt.

Vi, der kun har kendt Karl Far'er, stillede os allerede noget skeptiske over for følgende beretning: om vinteren kunne vejene næsten være ufremkommelige ned til huset på Holmen, og familien Jakobsen levede meget isoleret. Men nu og da måtte beboerne spærre øjnene vidt op, når et fornemt firspand kom rullende ned til hytten i engdraget, og et par stateligt klædte damer steg ud, mens kusen bukkede dybt. Men denne rullende forbindelse til en mere glansfuld fortid er faktisk blevet bekræftet af flere, der kendte familien.

Og en anden beretning om den kranke skæbne, familien måtte møde, er ligeledes bekræftet af en forhenværende nabo: foruden Karl var der to piger i huset. Den ene havde gode evner og blev senere lærerinde. Den anden var uhelbredelig syg på sind og for-

stand. Hun var al den tid vedkommende kendte familien altid spærret inde i et rum i huset. Hun blev aldrig set udenfor.

Fra en anden kilde er det fortalt, at da indtægterne af det lille landbrug, samt farvervirksomheden var blevet for små, og udgifterne, bl.a. til den syge datter, var blevet for store, skønnede en repræsentant for sognerådet, at der måtte være nød til huse. Han gik ned på Holmen for at tilbyde en eller anden form for hjælp. Men slægtsfølelsen var stadig så velbevaret hos godsejersønnen, at repræsentanten for sognerådet måtte retirere.

Den sidste beretning har ikke kunnet efterprøves ved den endelige affatning af den samlede beretning om eneboer-familien på Holmen. Den kan let være sand. Meget tyder på en ret udpræget slægtsstolthed trods de kummerlige kår. Men det vil altid være et spørgsmål, hvormeget i disse kår, der var ønsket og endda måske selvvalgt.

Der er jo nemlig den nærliggende mulighed, at det kan være en ønsket version af et bagvedliggende hændelsesforløb, der lettest har vundet indpas i folks sind og tanker. Og at det så er denne version, der er (blevet) den »sande« beretning. Det er heller ikke udelukket, at eneboernes version slet ikke er blevet hørt dengang og således heller ikke har kunnet formidles videre til de mennekser, der har fortalt os om det. En repræsentant for sognerådet vil nok have en fortrinsstilling frem for eneboeren, og ikke mindst når den sidste må henregnes under begrebet »uvildig«.

En anden eneboer, hvis ydre fremtoning også stak meget af fra omgivelserne, var Mads Kvaj'. Hans hus havde vi altid for øje i den sydlige horisont, mellem Blåbjerg og Anerbjerge. Det synede ikke af meget, og det gik efterhånden mod forfald ligesom Karl Far's.

Men mere end huset var det båden og manden, der virkede fremmed på os, og vi nåede ikke at få så megen kontakt, at vi kunne overvinde denne følelse af at stå over for noget ukendt og fremmed-

artet, der gjorde os bange. Vi kendte denne sorte, tjærede båd, når den lå i Fahlen, som Enggården havde eng ud til. Muligvis har han på et så tidligt tidspunkt i ens tilværelse, at man ikke kan huske det, sagt til os, at vi ikke måtte komme op i hans båd, eller også har andre sagt, at vi helst skulle holde os væk. Jeg kan bare huske, at jeg som helt lille nærmest flygtede fra Fahlen, når denne sorte mand med det sorte skæg i det sorte fiskertøj – og undertiden med sejl, der var mørke af beg eller tjære – kom sejlende ad Fahlen i sin sorte båd. Heldigvis kendte man dengang ikke så meget til den græske gudelære. Ellers ville man måske havde opfattet Mads som Charon på vej ned ad Styx-floden, på vej mod Hades, dødsriget, dette glædesløse glemselens sted.

Vi har prøvet at hente denne eneboer-tilværelse tilbage fra glemselen. Det har været svært, og omtalen vil nok tegne sig lige så mangelfuld, som vi udenforstående opfattede hans tilværelse.

Der var først navnet: Mads Kvaj', som oftest udtalt Ko'Waj, eller Ku'Waj. Kun under dette navn kendte vi ham. Det viste sig, at han hed Mads Kristensen. Han var født 16.1.1858. Navnet Ko'Waj var en forkortelse for en Ko-vade over en bæk i engene vest for Åsted-Kvong. Her havde han – efter hvad en 85-årig nevø, Peter Kr. Jensen, Frøstrupgård, har oplyst – en vandmølle, der var indrettet som benmølle. Disse benmøller var ikke så sjældne, da de lavede benmel, der tilsattes kreaturfoderet. For eksempel har der ligget en benmølle, der var drevet ved sejl, i forbindelse med den sidste ejendom ud mod Kirkehøj i Nr. Bork.

Hvorfor Mads Kristensen er flyttet ud til Fahlen er der ingen, der har kunnet fortælle. Han er født i Hallum. En søster, Ingeborg, blev gift og flyttede ind på Frøstrupgård. Mads synes at have fulgt den bæk, der begynder i Hallum. Efter en tid ved Ko-Vad nedlagde han møllen. Sikkert har han spekuleret på, hvor den strøm, der drev hans vandmølle bar hen. Ialt fald har han fulgt den helt til den vider

Mads ønskede ingen utidig interesse – hverken fra læger eller rengøringsassistenter. Og ej heller fra fotografer! Her er han blevet taget på den måde (foto: Erna Sommer Lauridsen), at fotografen har aftalt med Laurids Sommer Jacobsen, at han skal holde Mads hen med snak, mens hun tager billedet – på afstand. – Måske det eneste billede, der er taget af ham.

sig ud til Fahlen og går ud i Ringkøbing fjord. Her slog Mads sig ned i et lille stråtækt hus. Og her blev han.

Nu er huset borte, og de mennesker, der kendte Mads, bliver færre. De, der har kendt ham godt, er sjældne.

Den nu 89-årige Anton Andersen, der også har boet ved Fahlen (nu bor han og hans kone, Margrethe, på plejehjemmet i Nr. Nebel), kan ikke huske, han er flyttet ud til Fahlen. Mads fortalte ikke noget om personlige forhold. Jeg ved kun, at han gik alene deroppe, hvor han kom fra. Og så flyttede han herud, for han ville

hellere ud at fiske. Herude ville han også helst passe sig selv m.h.t. fiskeriet. Ellers ville han godt indenfor hos os.

»Når han kom om morgenen og lagde til, så tog det sådan en tid, inden han fik ankeret ... og han sad og så op (Anton boede lige ovenfor Fahlen), om ikke Margrethe skulle kalde på ham til morgenkaffe. Sådan fik han jo en kop kaffe«.

Han ville også gerne gøre gengæld. Men det så ikke alt for renligt ud i de to stuer, der var i huset. Husdyr var der ikke, men nok lus. Og flere af naboerne har fået lus på sig, når de har besøgt ham, især hvis de som krofar Simon (Sommer Lauridsen) har sat sig på sengekanten hos ham under hans sygeleje. Doktor ville han ikke have. Og der kom ingen og gjorde rent, fortæller to damer fra nabolaget, Margrethe Andersen og Erna Sørensen (f. Sommer Lauridsen, altså én af kropigerne, som de kaldtes). De mener heller ikke, at han nogensinde fik tøjet vasket, selvom det måske er overdrevet, når det er sagt, at han tog bare en skjorte udenpå, når den, han havde på, blev beskidt. Vand brugte han mere til at lave kaffe af end til at vaske sig i. Det skal være hændt, at en ældre mand, han fiskede med, og som efter mange opfordringer tog mod til sig og gik med ind til kaffe, lod kaffen gå ned i et hul, der var i gulvet nede under bordet, fordi han havde set frølår i kaffekandetuden.

Chr. Jensen, Frøstrupgård, fortæller, at han har været med sin far, Peter Jensen, ude med tørv til Mads. Det var jo en lang vej, og så plejede Mads at invitere til kaffe på æ Fah'l Kro. Men selv om de var kørt den lange vej, skulle Mads gerne ud at fiske, næsten inden de var færdige med kaffen.

Var han utilnærmelig? menneskesky?

Erna Sørensen: På os virkede han fredelig og venlig. Var Mads syg, bar vi mad over til ham. Men han ville ikke spise, når Far kom med det. Hvad han snakkede om? Dagligdags ting. Han klagede aldrig. Og jeg tror også, han godt kunne snakke med dem, han ofte mødte herude. Der kunne jo godt være nogen, der ville holde sjov med ham. Jeg kan huske en lillejuleaften, da jeg var ved at hjælpe til

•Hans tag var ved at flyve af under en storm. Så kom han hen for at hente hjælp. Vi fik bundet et par lange brædder op, så det blev liggende. Det var han glad for. Hans gamle hus det var jo Mads' et og alt, siger Anton Andersen. Han fik ikke lov at dø i det. Selv om han ikke let kunne slippe det, måtte han efter sygehusophold på plejehjem. Han døde i Lønborg 6.4.1938 – 80 år gammel. Foto lånt af Anton Andersen*

med at gøre klar til jul, da kommer Mads ind. Jeg kunne godt se, at han gemte på en pose (han plejede altid at have chokolade og appelsiner med juleaften). Nå, kommer du og ser til os i aften, Mads? sagde jeg til ham. Han plejede altid at komme over til os juleaften, men da var der en spøgefugl nede ved købmanden, der den dag havde spurgt ham, om han ikke skulle over til Simons om aftenen. Han kom så igen næste aften.

Mads Ko'Waj fiskede kun med flyndernet i fjorden. Han solgte fiskene, enten til opkøber, eller gik selv rundt med dem. Det var ikke ualmindeligt, at han var inde og få en punch på en sådan tur. Det kunne godt blive til adskillige. Og kom der for meget under

vesten, kunne Mads godt blive voldsom, fortæller Anton Andersen.

– Eller gæsterne kunne få en overraskelse, når de kom ind til ham. Laurids Fahl fortæller, at engang var en far kommet på besøg med sin dreng. Mads lavede en »sammenkogt« ret:

– Hvad Mads' øjne kan se, det kan Mads' hænder lave«, sagde Mads, og drengen glemte ikke sin forundring over det han så i gryden: det var kogt skulder (flynder) og en and i sødsuppe med svesker. Og alt sammen i samme gryde!

Anden har Mads antagelig selv skudt. En gang var han kommet for langt op på Værnet. Eller rettere: han var kommet op på Tipperne, hvor man heller ikke dengang måtte komme som jæger. (Især ikke, hvis Hans Jepsen, sognefoged og opsynsmand, var i nærheden. I alt fald forlangte han, som det skal være sket, at man skulle »pot' æ bøs«, når han kom). Han var med Andreas og Niels Ingvarnsen, fortælles der. De blev taget for ulovlig jagt og skulle i retten betale en bøde, Mads 2 kroner, men det ville han ikke. Han havde ikke gjort noget ulovligt. Men han havde da skudt på Tipperne? Ja, men det kunne jeg lige så godt have ladet være med. De kom alt for højt! Mads ville så sidde bøden af, men Andreas Ingvarnsen ville have ham med hjem og betalte også hans bøde.

– Fiskede du sammen med Mads Ko'Waj, Anton?

– Han ville helst ikke fiske sammen med andre. Han var så indlevet i det at ville passe sig selv. Og han havde også sin måde på det. Jeg kan huske, at han oppe ved »æ Flæjbosk« (Flægbusken ovre på Værnet) havde en hølé med. Så slog han sig et spor hen gennem tang og grøde, så han kunne sætte net ud på lavt vand. Han vadede også tit nettene ud. Så havde han nogle ståltrådspinde, som han satte i kantsnoren (»æ Tel'«), så de ikke rebede.

Havnen, der endte ...

... en havnehistorie uden sammenligningsgrundlag

Med Enggårdens marker og enge liggende ud til fjorden kunne det ikke undgås, at Kirkehøj havn blev et centrum for vor barndoms og ungdoms oplevelser. Den blev udgangspunkt for vore sejlture, fisketure, skøjteture om vinteren og badeture om sommeren.

Som voksen kunne man godt indse det berettigede i de mange advarsler, man som lille havde fået mod den skjulte fare, der lå i denne besynderlige havn, der ligesom ikke ville komme til land. Det så for vore undrende barneøjne underligt ud, at en havn skulle begynde så langt »fra fast ikke overskyttet land«, som de dengang voksne åbenbart har kaldt det i deres ansøgninger om at få forholdet ændret.

Midt i barndommen tog havnen et ryk mod land. En dag, vi var på badetur lå der derudenfor, hvor havnen fik alt for tidligt ende, et altopslugende uhyre af en sandpumper. Den sendte sand og grus og undertiden en levende ål op i en stor, hurtigt voksende dyng, og vi fik travlt med at undersøge, hvad der kom ud af tuden.

Nu var havnen næsten ved land. I alt fald kunne vi fra land se, hvor den begyndte. Vi kunne stå og se ned i det mørke dyb, når vi vadede nogle få meter ud fra det faste land.

Nye ændringer fulgte. På »rejserne mange til Landet bag Hav« skulle man altid ud at se, hvordan det gik med fiskerne og deres havn: så var den endelig nået i land, så havde den udvidet sig til en bredere inderhavn, så havde den fået kajanlæg, og så sandelig, om fiskerne ikke selv havde lavet det, og så var der kommet en marina til, og så, så ...

Ringkøbing fjord med Værnet i baggrunden. Foran Kirkebøj havn. Tidligere havde Enggården marken foran havnen syd for vejen. Ved markbytte skiftedes marken øst for, hvor nu »Bork Camping« ligger. Luftfoto

En dag før jul var jeg igen derude. Et par af fiskerne stod og skuttede sig mellem fiskekasser og redskabsskur. Der var ligesom en noget trykket stemning. »For på mandag skal vi skrive under ...« Situationenes alvor gik op for mig. Ved årsskiftet 76-77 skulle fiskerne afstå deres havn. Vi snakkede med flere, og udtalelserne gik fra: »Der var jo ikke andet at gøre, når de har lagt marinaen lige uden på vores havn. Det er jo ikke til at holde adskilt«. (Der tænkes på havnepenge, procenter og måske regler for benyttelse af havnen) og til: »Det er forkert!« og »A tøv's det er now'ed pjat. Men no'er vi jo ve'o vær' gam'el o 'hår et' now'ed o sæj'« (... har ikke noget at sige).

En ældre fisker, som husker havnen med skibene på »Reden« og en ren sandstrand uden bebyggelse (de nærmeste ejendomme lå ca. 200 m fra kysten) og nu oplever en fredningslinje fastlagt med 150 m grønt område fra kystlinien for bagefter at se et forslag til byplans-

vedtægt med bebyggelse langt uden for selve kystlinien kan ikke lade være med at trække på smilebåndet. Han siger:

»Jamen, hvor bliver så det miljø af, som vi har ønsket at bevare herude ved havnen med fiskeriets interesser mod syd og lystmarina mod nord, som kunne fortsættes mod nord efter behov?«

Nu er det jo klart, at der skal blive problemer, når folk, der bygger til vands, ikke når til land, mens folk, der normalt bygger på land også begynder »til vands«, og det er faktisk den historiske forklaring på, hvorfor fiskerne ved Kirkehøj i Ringkøbing fjord så tidligt fik deres egen havn, og også på, hvorfor de har valgt at afstå den igen.

Nu er det sådan, at alt, hvad der ligger forud for ens egen levetid, fortaber sig langt bag ens tidsalder, ja, ligesom rækker ind i den grå oldtid. Sådan også med ens hjemmehavn. Man forestillede sig noget ældgammelt. Kirkehøj, der skulle kirken have ligget for umindelige tider siden, blev man fortalt. »... oc formines kircken der først at skulle haffue staatit oc siden for haeffloden forflyt med byen ved tue eller trei piilskud øster paa« kunne man læse i en gammel beretning. (Indberetning fra sognepræsten til Ole Worm 1638).

Så prøvede man at få navnet bekræftet: gravede ned til noget, der lignede et system af store sten, der passende kunne være kirketomten. Det var ren istid! Stenene lå nøjagtig som isen havde lagt dem fra sig. Der er så lidt, der minder om istid på disse kanter, at man er tilbøjelig til at glemme, at den har været der. Det var også denne fejlslutning, der viste sig at ligge bag det forhold, at havnen ikke ville helt til land.

Selve navnet begyndte ligesom at tabe terræn, jo længere man kom ned, i kulturlagene, i historien. At Kirkehøj er en gammel ladeplads står fast. På et kort tegnet af videnskaberne selskab 1803 er der, trods de meget få veje, der er på kortet, en tydelig vej til fjorden på dette sted. Men navnet er ikke benyttet.

Meget taler derfor for, at det ikke er en kirke på stedet, der har givet dette navn, men at det er sigtelinien kirken-højen, der har

dannet sammenfaldet af navnene. I min drengetid kunne vi endnu sejle tværs over værnsandene og komme fra Nymindestrømmen ad den nordlige Gjødelstrøm ud i fjorden ved Store Lo. Og her havde man en klar sigtelinie fra Kirkehøj til kirken. Går man til kortet 1803 er der et bredt bælte med grundet vand tegnet over for Kirkehøj på de nuværende værnenges plads, og her har man tydeligt haft brug for en sigtelinie til denne den sydligste ladeplads i fjorden.

Sigtelinien højen-kirken skulle igen blive aktuel, da den ønskede sejlrende skulle indtegnes.

Vi gik altså til historien med vort hidtil uformulerede spørgsmål: hvordan kunne det gå til, at en havn endte langt ude i vandet, og først kom til land 20 år senere? Omtrent da! Vi havde hørt dette med: den har de selv gravet, fiskerne. Men hvorfor havde de gravet så meget før, at det en tid var (blevet) den eneste havn på østsiden ud over Ringkøbing havn. Og hvorfor lod de den blive derude? Lå der en urokkelig, bastant beslutning bag, en langtidspanlægning måske?

Det skulle vise sig, at det i langt højere grad var en række tilfældigheder, der havde arbejdet sammen, og skabt en havnehistorie, som var af en sådan art, at myndighederne hele tiden stod over for dette, at de manglede sammenligningsgrundlag.

Nu først til denne støvede stak papirer, som var gået til Landsarkivet, da det stedlige vandbygningsvæsen tog navneforandring til Kystinspektoratet, og som sidstnævnte velvilligst hentede hjem til os. Sådan, at vi fik havnen hentet til land! Næsten da.

Et handlingsskema, bygget på disse arkivalier, tager sig således ud:

1905-1912

En række forhold samvirker, således at en gruppe af beboere i Nr. Bork (de fleste landmænd og kun lidt fiskere, men med et par enkelte iblandt, som er mest fiskere og kun meget lidt landmænd – heriblandt igen én, som er tidligere havfisker, og som

drømmer om at udvide fiskeriet! – ialt 23 mennesker) får god vind i sejlene, da de motiverer en ansøgning om at få »en bedre ind- og udsejling ved »Kirkehøj« ved den østre side af Ringkøbing fjord«.

De kan henvise til 1) andre render, der er udført »uden bekostning fra fiskernes eller beboernes side (I et senere svar fra vandbygningsdirektøren viser det sig, at der kun kan være tale om Argab-renderen. Her har man pumpet en rende ind til land, men det var for at oppumpningen skulle skærme kysten, og beboerne havde hjulpet ved den påfølgende beplantning! hævdes der). 2) at renderen vil lette landingen (der især efter Hvide Sande-kanalens åbning 1910 var blevet »meget værre«. Det gjaldt ikke mindst en fisker med et så tungt redskab som et bundgarn, erhvervet, som omtalt andetsteds i bogen, s. 164 i året 1903). 3) at det ville give en bedre afsætning direkte til Ringkøbing (»hvor der er anskaffet en dampbåd til at gå på fjorden, men som forholdene nu ere, kan den ikke gå herind«). 4) at der kan blive tale om høsejlads til havnen (»Den omtalte rende ville sandsynligvis få allermest betydning for rør- og høbjergningen derudefra, da der er en rende fra vestre side på Tipperne, så der uden tvivl ville føres en del af afgrøden søværts hertil. Så ville det måske gavne staten allermest«. Formuleringen stammer fra en gentaget ansøgning i 1910, 8 underskrivere, hvoraf én høbjerg, Chr. Chr. Sørensen, der i mange år hentede hø på Adams Polde, og som før hans hestes tid sejlede det over fjorden. Ansøgningen viser, at man har haft sans for at føje nye argumenter til, idet Tipperrenden blev gravet i 1906, altså året efter første ansøgning). 5) at forholdene er blevet endnu mere uheldige efter »gennembruddet« ved Hvide Sande, hvorefter den snart høje, snart meget lave vandstand generer meget (ovennævnte Chr. Chr. Sørensen, her i bogen også kaldet Kræ Krænsen, fortæller i sine erindringer om, hvordan han netop i denne periode kunne gå tørskoet ud til den store sten nordvest for havnen, når der havde været en periode med østenvind. Han mener, at stenen rager 1½ m op over bunden. Stenen ligger ca. 600 m ude fra den gamle kystlinie omtrent hvor fladstranden går over i dybet). 6) at der i Bork er folk, der lever udelukkende af fiskeri (Det mener man ikke er tilfældet i Hemmet, som »man har hørt tale« om også tænker på en havn, så det ville man dog synes var »en mærkelig forbigåelse«, skriver de 8 ansøgere. Det skal tilføjes, at Trap (1905) har 6 fiskere, der er registreret som erhvervsfiskere i Nr. Bork) og endelig 7) at sandpumperen »Nymindegab« let kunne stilles til rådighed (den havde i en årrække station ved Nyminde for at holde et løb åbent mellem fjord og havn).

Blandt flere forhold, der begunstigede andragendet, kan nævnes nogle, som væsentligt kom til at påvirke forløbet af forhandlingerne:

1) at en ingeniør på Esbjerg havn, Westergård, for at vandbygningsdirektøren kan få »ytringer i sagen« over for Ministeriet for off. Arbejder foretager de indledende undersøgelser (På et i svaret ledsagende kort er ud fra en sigtelinie fra Nr. Bork kirke tegnet en rød streg fra land ud over en ret bred zone, der er tørt ved lavvande, til 6 fods dybdekurven i Fahlen dyb. Løbet foreslås til 1900 fod. Desuden en afgørende tilføjelse: »Bunden består af sand og groft grus, der vil være let at pumpe op.

Esbjerg, den 27. September 1905.

Hermed 2 Bilag.
1 Sket.

J. Henriksd. til H^o Direktorens Tac.
 Tegning N° 1547 af 26 f. M. paa bestaet tilbage-
 følgende Skrivelse af 24. d. M. fra Ministeriet for
 offentlige Arbejder angaaende det med følgende
 Andragende, hvori Diktore i. Nerre Bortk. anted.
 de om, at der maa blive opmaadret et Løb fra
 den dybe Del af Ringbøjning Fjord ind til
 Ladepladsen ved Hirtshøj; tillader jeg mig
 herved at fremsætte følgende Oplysninger:

Det omhandlede Løb, hvis Bilaggenbud
 er angivet med en rød Linie paa bestaet Sket
 har en Længde af c. 1900 Fed. Bunden bestaar
 af Sand og grovt Græs, der vil være let at pum-
 pe op. Antagelig vil der medgaa c. 2 Uger
 til dette Uddybningsarbejde saaledes, at de
 Udgifter, som der eventuelt ville blive at
 rekvirere af Andragerne, ville komme til at
 andrage c. 1000 Kr.

Andragendet er understrevet af 23. Mand.

Arbejdigt

V. Wehnyars

L. S.

Direktøren for Vandbygningsselskabet.

Antagelig vil der medgå ca. 2 uger til dette uddybningsarbejde, således at de udgifter, som der eventuelt ville blive at refunderes af andragerne ville komme til at andrage ca. 1.000 kr.). 2) at samme ingeniør kort efter undersøgelsen bliver direktør for vandbygningsvæsenet, så man kan henvise til hans personlige undersøgelser og samtaler med folk på stedet. (Illustrerende er et lille brev, jeg fandt blandt papirerne. For mig personlig havde den særlig interesse, idet jeg ikke tidligere havde haft lejlighed til at se min bedstefar, Anders Poulsens håndskrift. Han skriver i brevet, der ledsager en længere ansøgning »På Fiskernes og øvrige interesseredes vegne«.

I selve ansøgningen, der som de øvrige er stilet til ministeriet, og som foruden de hidtil anførte argumenter for havnen nævner mergeltransport med lægtre fra Ringkøbing havn til Bork for at undgå jernbanetransporten over Varde-Nr. Nebel, bemærker Anders Poulsen, at Kaptajn Madsen, »Nymindegab«, og havneingeniør Westergård, ved undersøgelsen i 1905 havde erklæret, »at bunden var let at bearbejde, og de mente, at det var kun 8 dages arbejde«! Selv i den sidste ansøgning om renden, 5/10 1912, anføres det: »... som Herr Vandbygningsdirektør Westergaard personlig har været med til at undersøge grundforholdene og afsætte en linie i sin tid«. 2) at samme ingeniør havde takseret bundforholdene til at være så gunstige, at arbejdet, ialt fald officielt, blev takseret til to uger, hvorfor ansøgernes andel i udgifterne igen kunne sættes så lavt som til 1000 kr. (I Ministeriet for off. Arb. bliver det henført under udgifter til kul, olie og tvist, en postering, som går igen i alle senere skrivelser om sagen).

3) at de gode Borknere endelig indser, at arbejdet vist er pengene værd og har indsamlet det resterende beløb (200 var i forvejen lovet af kommunen, 200 af amtet, så beboerne stillede selv med 600 kr., et dengang betydeligt indsamlet beløb.

4) og endelig, at det vanskelige i landingsforholdene i så høj grad blev understreget i de fem år, hullet ved Hvide Sande stod åbent.

Hvem skal nu betale ...

Af de ikke få tilfældige omstændigheder, der kom til at fremme sagen, er der en enkelt, der både fremmede den, men også senere komplicerede ansvarsforholdet, hvilket skulle blive ret så afgørende.

I brev af 15/12 1905 svarer Ministeriet for off. Arbejder, at man ville være villig til at stille sandpumperne til rådighed på vilkår »at andragerne forpligtede sig til enten ved egne midler eller ved bidrag

Den meget afgørende skrivelse fra Ingeniøren Ved Esbjerg Havn, V. Westergård, senere selv vandbygningsdirektør

fra amt eller sognekommune at refundere de under arbejdets udførelse medgående udgifter til ...« Man synes i det følgende ikke at have taget højde for, at det ikke sikkert blev et enten-eller, men også kunne blive et både-og.

Beboerne sender allerede 6/7 1906 andragende om fritagelse for »udredelsen af det omhandlede udgiftsbeløb. Ministeriet svarer 18/8 samme år, at »det må have sit forblivende ved ministeriets resolution af 15/12 1905«. I Anders Poulsens andragende 9/2 1907 hedder det: »Det er altså vor bøn til det høje ministerium, at vi fritages for den af samme på tidligere ansøgninger afgivne svar, at vi skal afholde udgifterne til olie, fedt, tvist, lærred m.m.«. And. Poulsen vil ikke være fedtet og tilbyder i stedet, at beboerne gerne vil stille arbejdskraft ved arbejdets udførelse, fordi »*planen er nemlig ikke færdig, fordi vi får indsejlingen, skal den lykkes vil der sættes båd igang og lægtre anskaffes, desuden ordentlig landing eller havn, så vi nok får brug for penge*«. På dette forslag er vandbygningsdirektøren ved at indgå et kompromis, idet han over for ministeriet antyder en løsning. I brev af 21/3 1907 skriver han: »... at værdien af den tilbudte ydelse kan anslås til 120 a 150 kr., men tilføjer, at såfremt det måtte vise sig mest hensigtsmæssigt burde andragerne yde det nævnte bidrag ved refundering af udgifterne til dette mandskab«.

Ovennævnte tilbud synes ikke at være »udgået« fra ministeriet igen. Derfor kommer der nyt andragende fra beboerne, så Ministeriet for off. Arb. i skrivelse af 28/4 1909 må bede om vandbygningsdirektørens ytringer, da fiskerne i Nr. Bork nu har ansøgt om statsbidrag til opmudring af et sejløb ud til sejldyb fra Kirkehøj.

Vandbygningsvæsenet har nu fået kontor i Ringkøbing, og herfra

Brevet fra Anders Poulsen, der appellerer til den nyudnævnte vandbygningsdirektørs personlige kendskab til de lokale forhold!

N. Bork d 16/3. 07

Kærs Vandbygnings' Directør!

Kærvæd tillader vi os at gjøre Dem Ulyk-
lighed, ved at lade medfølgende Ansø-
ning gaa gennem Dem. Det er angaaen-
de Indsøjlingen til Kerkeshøj i N. Bork.
Da De var med ved Underøjet af
Grundens og Lønens Aftekkelse og des-
for kjendes lidt til Forholdene, vilde
det vistnok have en gavnlig Indfly-
delse, om De vilde vore saa venlig at
stille Sagen ved Deres Anbefaling
hvis vi l'or bede Dem derom og derefter
efter indbringe Ansøringen til
Kerkeshøj. Vi ville være Dem meget tak-
nemlig om De ville lyve os heri.
Paa Indrethedens Vegne

433 VBDIR.
18/3 1907 JN= 275. + 1.

And. Paulsen

kan ing. Edv. Ishøj i skrivelse af 24/5 09 oplyse, at beboerne nu har tilvejebragt et beløb på 400 kr. fra amt og kommune, og at ansøgerne anfører, at de ikke kan yde noget bidrag ud over de 400 kr. da de ved egne midler »agter at anlægge en lille fiskerihavn ved land«.

Herefter følger en passus i Ishøjs skrivelse, som også kunne være blevet meget afgørende for det fremtidige ejer- og ansvarsforhold, hvis det var blevet fulgt. Det lyder: »Jeg tillader mig at anbefale, at det ansøgte bevilges på betingelse af, at der refunderes statskassen 400 kr., og at den omskrevne mindre havn inden et år efter løbets fuldendelse er fuldført efter et af vandbygningsvæsenet godkendt projekt«.

Ministeriet synes ikke at have observeret den antydede mulighed for en løsning, da der 6/1 1911 kommer et nyt andragende, nemlig det foran omtalte andragende fra 8 fiskere. De sender »forny et andragende med understregning af, at ministeriet har svaret velvilligt på tidligere andragender«. De henviser iøvrigt »til tidligere ansøgninger fra flere år tilbage. De må vist findes i Ministeriets Gjemmer, måske under mærket M/Q, da vi i sin tid fik en svarskrivelse under dette M/Q angående denne sag«.!!

Da en fornyet opfordring om »ytringer« i denne sag går fra sagens første implicerede, vandbygningsdirektør Westergård, til ing. Ishøj, Ringkøbing, kan denne anføre, at »såvidt vides har ministeriet ikke svaret på det ovenfor omtalte forslag«.

Den af Kræ.Krænsen (Chr. Chr.Sørensen) formulerede skrivelse til Ministeriet for Off. Arbejder 5/10 1912, hvori der på forsiden gøres opmærksomt på, at » Ministeriet har erklæret sig villigt til på et dertil belejligt tidspunkt at stille sandpumperen til rådighed, bl.a. på vilkår, at andragerne forpligte sig til ved egne midler eller ved bidrag fra Amts eller Sognekommuner at refundere Statskassen de under arbejdets udførelse medgående udgifter, ca. 1.000 kr. til Kul, Olie, Tvist m.m.« Man har fået bevilget 200 kr. fra Sogneråd og 200 kr. fra amtet, men sagen har været stillet i bero så længe, »da vi er ubemidlede, men tiden er inde nu, da det er påtrængende nødvendigt (...) så vi har anstrengt os og fået tegnet ved frivilligt bidrag den sum, som mangler«

Saa vi sa over den Facetfulghed som her drøgtet os:
"Hvor vi da skal saa de Ting for die den Høidvorte
Hinderrimms Omstøgnisse ca 1000 kr."

Og da vi saa nu her ca 1000 kr die Udbygningens
af Indtøilningerne die "Vinteren satte sig" for den dykke del
af Ting købingstid saa saam Kommer vi i Underkastings
for den Høidvorte Hinderrimms med 1000 om at de vil
komme og sauføimigstribet, "Kjendte sig" die bedste Arbeide
saa snart som det er muligt
I de Høidvorte Kommer med Glæde.

Arbejdet

Saa Tøikernes og egne Tøue

Chr. Chr. Lorenzen.

Jens Niche

København den 7de 12. 18. 18. 18.
Hans Kristian Lassen
De D. O. O. O.

Imidlertid træder Westergård igen ind i billedet til gunst for fiskerne, idet han i svarskrivelsen til ministeriet 24/1 1911 gør opmærksom på, at der ved de 8 fiskeres skrivelse var kommet et nyt moment ind i sagen: at landingen er blevet meget værre på grund af den lavere vandstand om sommeren efter Hvide Sande-gennemgravningen. Han kan henvise til en vandstandsdifference allerede målt december 1910 (altså få måneder efter gennemgravningen) på 25 cm for en måned. At der så blev helt andre tal, da Kræ Krænsen midt i perioden tog vandstandsforskellen på den store sten er en helt anden sag (»... den var nok 1½ m over sandet, med almindelig vandstand kunne søerne skulpe over dens top; men i Hvide Sande-tiden viste det sig, når vi havde østenvind i 14 dage, så kunne man gå tørskoet ud til den«).

Den snart høje, snart alt for lave vandstand satte også sindene i bevægelse hos de kære Borknere. Den 5/10 1912 kan de begynde et stormløb mod ministeriet. Da sender de en skrivelse. Dvs. den bliver ikke afsendt. Den gode Kræ Krænsen, som sikkert også var manden med hentydningen til ministeriets gemmer (hvilket er mere end sandsynligt), vil ikke risikere noget lignende. Det skal overrækkes personligt nu. Med den sirlige skrift, som for mig var letkendelig fra de til dels håndskrevne erindringer, formulerer han den fornyede ansøgning. Der er nu fem underskrivere (Chr. Chr. Sørensen, Jens Nielsen, N. A. Holm, Mads Kristian Larsen og Ole P. Olsen), men til gengæld repræsenterer den mange. Der er sving over pennen, når Kræ Krænsen skriver:

»Nu er det blevet så påtrængende nødvendigt, at vi har anstrengt os og fået tegnet ved frivillige bidrag den sum, som manglede fra amt og kommunens tilskud. – Så er vi over den vanskelighed, som har trykket os: Hvor vi skulle få de penge fra til den Højtærede Ministeriums overslagssum, ca. 1000 kr.«

Og så er der det med, at man ikke vil have, at sagen »skal findes i det Højtærede Ministeriums gemmer under M/Q(!)«, og derfor

træder folketingsmand L. P. Ovesen, Ring. Amt 6. V., ind i billedet – og ministeriet. Så han går uden om et led på embedsvejen! Til gengæld lader ministeriet Ovesen forelægge sagen for vandbygningsdirektør Westergård:

*Herr Vandbygningsdirektør Westergård
R. af D.*

»Efter anmodning fra medfølgende ansøgnings underskrivere har jeg personligt forelagt ansøgningen for Min. f. off. Arb., som har bedt mig at fremsende ansøgningen til Herr Vandbygningsdirektøren, hvilket jeg herved tillader med ærbødigst anmodning om, at sagen må nyde den velvilligste behandling og fremme.

*Ærbødigst
L. P. Ovesen.*

Denne sidste ansøgning blev altså indleveret af Ovesen, 21/10 12. 31/10 anbefaler vandbygningsdirektøren over for ministeriet at lade arbejdet udføre, og 30/11 kommer den endelige godkendelse fra ministeriet. Der meddeles tilladelse til, »at »Nymindegab« foretager det ønskede uddybningsarbejde på de i Deres fornævnte Skrivelse nærmere ommeldte Vilkaar«.

5 dage efter var »Nymindegab« ved Kirkehøj. 14 dage var arbejdet vurderet til. Færdig til jul! Det blev ikke de 14 dage, Westergård havde vurderet til, og langt mindre de 8, som Anders Poulsen havde hørt det vurderet til. *Det blev i stedet 120 dage fordelt over 3 perioder: 5/12-21/12 1912, 7/1-11/1 1913 og 16/7-25/10 1913.*

Og så nåede renden som nævnt ikke til land. Den stoppede 55 m fra »fast, ikke overskyllt land«.

Man kunne næsten omskrive Churchills ord til at passe på arbejdet: »Aldrig har så få fået så meget for så lidt!« (nemlig penge) – Det blev bare liggende lidt for langt ude. I en masse ikke forudsete sten!

Havnen til land – omtrent da

1932-sagen: fortsættelse af renden mod land

Selv om Hvide Sande-åbningen givet havde betydet meget for de højere instansers vurdering af Kirkehøj-projektet, så skulle lukningen få en endnu større betydning for fortsættelsen.

11/2. 1932 kommer der et andragende fra ikke mindre end 70 beboere (ca. $\frac{3}{4}$ af alle husstande i sognet repræsenteret) til sognerådet i Sdr. og Nr. Bork kommune om at renden »efter mange års tålmodig venten bliver ført ind til fast, ikke overskyllet land, så den kan komme til at svare til sit formål: en beskyttet landingsplads for fartøjer, redskaber, fangst og gods«. Man gør opmærksom på, at »skønt staten fik sin betaling forud, blev renden aldrig ført ind til det faste land«.(!)

9/3 1932 anbefales ansøgningen enstemmigt af sognerådet og sendes til vandbygningsvæsenets Ringkøbing-kontor(!) med bemærkning om, at »således som forholdene ere, er til skade for fiskerne«.

Det bliver nu ing. Edv. Ishøjs sag at formulere følgeskrivelsen til vandbygningsdirektøren, og det har nok ikke været særlig diplomatisk at antyde noget om det forrige arbejdes varighed og om udgifterne til arbejdet, som det sker i følgende formulering: »... Når arbejdet trak så længe ud (100 dg), var grunden den, at bundforholdene var meget uheldige for pumpning, idet der fandtes klæg og en mængde sten, hvilket oprindeligt ikke var forudset, da bidraget fastsattes til 1000 kr. Da andragendet af oktober 1912 indkom, var man klar over, at bidraget var for knapt beregnet, men man har antagelig ikke villet forhøje tilskudsbeløbet, da de forlangte 1000 kr. omsider var tilvejebragt. Renden blev ganske vist ikke ført helt ind til land, men er dog formentlig brugbar«.

Vandbygningsdirektøren er da også tydelig irriteret, da han i svarbrev til Ishøj (12/4 32) siger, at dennes følgeskrivelse »absolut ikke indeholder nogen oplysning om, hvorvidt ommeldte arbejde

eventuelt ville kunne udføres af nr. 2 (sandpumper ved Hvide Sande), eller hvor meget udgifterne skal anslås til«.

Ishøj undersøger herefter den gravede rende (600 m lang, 30 m br., 3 m dyb). Afstand til land 55 m, og i en ny skrivelse til vandbygningsdirektøren vurderer han, at en forlængelse til land (20 m br.) vil kunne udføres i 70 timer af nr. 2. Herefter følger en væsentlig bemærkning:

»Hvis arbejdet betragtes som en oprensning af renden, vil der formentlig ikke kræves noget tilskud fra beboernes side«.

Vandbygningsdirektøren giver nu (19/4 32) sognerådet den oplysning, at bundforholdene havde været af en sådan beskaffenhed, at det var umuligt med det til rådighed værende materiel at føre løbet helt ind, men at man efter fuldførelsen af Hvide Sande-anlæggene har fået en dertil egnet gravemaskine til disposition. Arbejdet vil blive udført i den kommende sommer i forbindelse med oprensning af andre render i fjorden.

Arbejdet blev altså udført uden udgifter for de stedlige fiskere eller for sognerådet.

Havnen var nu kommet til land. Sådan da. Der manglede stadig nogle meter fra landkanten ud til sejldyb, så der var stadig ikke mulighed for kajanlæg o.l. De større både kunne nu i det mindste få ankeret sat op på »fast, ikke overskyttet land«.

Og der kom ingen efterfølgende regning. Dette kan have to årsager: 1) at der ikke var et regnskab at gå ud fra, når der skulle sendes en regning. Vandbygningsvæsents Ringkøbing-kontor har ikke modtaget noget. »Det foreligger ikke her. – Hele anlægget, fremgår det, er udført med statstilskud. – I modsætning til, hvad tilfældet er ved nogle andre sejlrender i Ringkøbing fjord, foreligger der ikke her materialer, som tyder på, at sognerådet i sin tid ved rendens tilvejebringelse har måttet påtage sig nogen garanti for den fremtidige vedligeholdelse«. (– siger ing. Edv. Ishøj i forbindelse med den næste sag i brev af 3/9 1946. Det bør i den forbindelse

huskes, at Ishøj før har foreslået, at fiskerne ikke nødvendigvis betalte restbeløbet op til 1.000 kr. mod at de udførte det planlagte arbejde i land efter et af »vandbygningsvæsenet godkendt projekt«).

Hvem skal nu ...?

1946-1950-sagen: ejer- og ansvarsforholdet?

Ejer- og ansvarsforholdet var ikke blevet løst. Man kan ikke laste de første initiativtagende fiskere for, at de ikke havde tænkt på, om det skulle være en statshavn, en kommunal havn eller en privathavn. Det er tydeligt, at man ikke tænkte så meget i de begreber dengang. Og de bevillende myndigheder gjorde det åbenbart heller ikke. Det var ubemidlede folk, som Kræ Krænsen skrev i andragendet af 1912. Man så ikke andre muligheder end at søge om at lade det udføre som statsforetagende. Tanken om amt- og kommune-støtte kom ind i billedet, fordi andre myndighed foreslog det.

Men da der nu 18/6 46 kommer et andragende fra sognerådet i Sdr. og Nr. Bork kommune om, at sejlrenden må blive oprenset, forlanges en løsning. Vbv., distrikt Ringk. oplyser, at andragendet skal opfattes således, at udgifterne ønskes fuldt afholdt af staten, men at en evt. bevilling af tilskud meget vel kan medføre andragender om tilskud til oprensning af de øvrige sejlrender i denne del af fjorden.

Vandbygningsdirektøren (nu Hertz) sender andragendet om oprensning til Min. for off. Arb. med bl.a. følgende bemærkning: »Som betingelse bør formentlig i alle tilfælde kræves, at der fra lokal side ydes et bidrag svarende til ¼ af udgifterne, således som det er almindeligt ved fiskerihavne, der oprenses til nedsat takst«.

3/12 47 benytter Min. for off. Arb. forslaget, idet det i en skrivelse til sognerådet oplyser, at oprensningen vil andrage ca. 14.000 kr., hvoraf sognekommunen foreslås at betale ¼ eller 3.500 kr. Man anmoder om sognerådets erklæring, 1) om denne fjerdedel er til rådighed, og om 2) sognerådet »med amtsrådets samtykke og

uden betingelser garanterer for rendens fremtidige vedligeholdelse under vandbygningsvæsenets tilsyn».

Man vil se, at det er nøjagtig samme passus, som Ishøj i sin tid foreslog for fiskernes vedkommende (– dengang dog kun omfattende et havneanlæg, selv om det naturligvis kunne være mere end omfattende nok med de få penge, de havde og med den forstand, de kunne have samlet sig om begrebet havneanlæg og projekter!), der nu overføres til sognerådet, og nu uden at være begrænset til et anlæg i land.

Af den grund kommer sognerådet i en vanskelig situation. Den første oppumpning havde sognets beboere, fortrinsvis fiskere, men med stor opbakning af de øvrige, selv betalt over halvdelen af. Den næste var gratis. Staten har betalt sin store (ubekendte!) del, men derefter følger fiskerne. I en skrivelse af 14/9 48 svarer man, at de 3 500 kr. er til rådighed, men at man ikke kan gå med til de øvrige betingelser. I stedet foreslår man, at fiskerne for fremtiden betaler 1 % af den landede fisk til vedligeholdelse. (Fiskeridirektoratet havde i forvejen oplyst, at der i 1946 ved Kirkehøj af 6 erhvervsfiskere og 8 lejlighedsfiskere var landet ca. 30.000 kg fisk, overvejende ål, til ca. 40.000 kr.).

I skrivelse af 28/9 48 oplyser ing. Block (Vbv., Ring.), at man har forelagt sognerådsformand P. Poulsen, at det i første omgang drejer sig om, *hvorvidt sognekommunen vil påtage sig den af ministeriet krævede garanti.* (Hans forgænger i embedet, Ishøj, havde altså foreslået, at garantien blev krævet af fiskerne!).

22/6 49 meddeler sognerådet, at det har til hensigt at gå ind for betingelserne, dersom der kan etableres tilfredsstillende forhold for det samme beløb som dengang (1946), og sognerådet kan få amtets godkendelse til at der gives en mindre afgift af den landede fisk til et fond til rendens vedligeholdelse. Godkendelsen vedtages i amtsrådet 30/3 50. 12/5 50 sender Ministeriet f. off. Arb. bemyndigelse til vbv om at foretage arbejdet. Det udføres 20/6-5/7 50.

Det er ganske klart, at man var kommet i vanskeligheder netop på grund af det tidlige tidspunkt, fiskerne ved Kirkehøj fik gravet den første rende. Der manglede erfaringsmateriale m.h.t. udgifts- og dermed ansvars- og vedligeholdelsesforpligtigelser.

Vandbygningsdirektør Hertz synes at have set dette, idet han umiddelbart inden ministeriets afgørelse i skrivelse af 15/4 1950 over for Min. for off. arb. bemærker:

»Selv om der således næppe fuldt ud kan siges at være hjemmel for sognerådet til at udrede indtil 3.650 kr. (lidt er lagt på »såfremt nu olieprisen stiger i samme forhold, kronen er devalueret«, ing. Block), kan dog formentlig de af ministeriet stillede vilkår siges at være opfyldt«.

En ting, man synes at have glemt at tage højde for, blev konstateret under oprensningen. Selv om oprensningen blev foretaget med en bundbredde af 20 m mod oprindelig 30 i 1912 og en dybde af 2 m mod oprindelig 3, kom man ved at følge bækelinien (sejlmærkerne) alligevel for nær den stenfyldte skrænt yderst i renden.

Denne gang ville man undgå en overskridelse af den til rådighed værende bevilling. Man tog følgende forholdsregel (efter ing. Blocks rapport til Vbdir.):

»Så snart dette var observeret blev det straks herfra aftalt med bådfører Hall og sognerådsformand Poulsen, at maskinen skulle undgå at komme i sten og i givet fald nedsætte bundbredden til 15 m, indtil den uden at røre sten i kanterne atter kunne gå over til de fastsatte 20 m bredde nærmere mod land, hvor interessen er stor for denne bredde, da tilsandingen særlig foregår der. Sognerådet og fiskerne er især interesserede i, at oprensningen føres helt ind til land for den givne bevilling«.

Så kom den da til land, havnen, men den smalnede noget af forinden. 5/10 50 skriver Skibs- og maskininspektøren i refusionsberegning over oprensningen: *»Ved landenden er bundbredden kun ca. 10 m, men til gengæld er der fremstillet en flad skråning ved siderne efter fiskernes ønske«.*

Havnen er kommet til land. Billedet taget i perioden 1955-62, inden kaj og slæbested kom til, af Bork Foto, Chr.Hansen, Nr.Nebel. Til venstre i billedet Damgård Hansens både og motorværksted. Damgård Hansen byggede som den første direkte ved Kirkehøj. Han var en af de ivrigste bag ønsket om at få havnen i land og en af initiativtagerne bag 1932-ansøgningen. Foran værkstedet Stur'Jens' båd (m.dam). Den hed »King«, forøvrigt som hunden, der i mange år var fast »inventar« i det hus (længst tilbage mod træerne), som han havde beboet siden 1936. (Kun på det sidste sover han på lægens råd i »kabinet« hos fiskemakkeren Søren Lykke)

Sognerådet betalte beløbet, 3.280 kr., pr. check d. 27/10. Det var mindre end overslagssummen. Desuden blev sognerådet pålagt at sørge for, at »båkelinien blev reableret på sin gamle plads, således at den atter viser midten af den fremstillede sejlbrende«.

Barndomslandet under lys og skygge ... Gården længst til højre, bagest i billedet, er Enggården. I midten kirken, som har givet havnen navn, og som manden bag den første rende, ing. Westergård, lagde sigtelinie efter. På billedets tidspunkt er båkerne rettet tilbage til den gamle sigtelinie. Billedet er fra afslutningen af fiskernes havneprojekt 1962. Sandpumperen ligger ved »ålekajen« mod syd. Lidt til venstre med bilen foran »Trinbrædtet« og til venstre herfor »Sorgenfri«. Havneprojektet blev ikke udført efter et »af vandbygningsvæsenet godkendt projekt,« som ing. Edv. Ishøj i sin tid foreslog det. Men som en af fiskerne senere sagde: »Vi tænkte aldrig på, at vi ikke kunne lave det!« Havnen var altså fiskernes. Men sejløbet var det også! Luftfoto.

Noget kunne altså tyde på, at man havde været lige ved at glemme, at den gode ing. Westergård ikke alene havde taget et løfte til fiskerne alvorligt, men også selve navnet Kirkehøj, og at han har lagt sin sigtelinie fra Kirkehøj til kirketårn.

1955: udvidelse af inderhavnen helt til land

Selv om staten omsider ved at skubbe sognerådet ind som garanterende mellemlid var blevet fri for at se på den underlige foreteelse, som en havn, der var ejet af nogle få fiskere, måtte være, blev det i realiteten ved at være fiskernes havn. De betalte med den ene procent af den landede fisk, og da der i 1955 var 4.000 kr. i kassen til en ny oprensning (og udvidelse af den alt for smalle inderhavn med 20 m til hver side), blev denne foretaget.

1962: fiskerne laver kaj!

Da man havde set det kunne lade sig gøre, gik man 1962 igang med det, fiskerne i 1905-12 ansøgningsperioden havde gået og spekuleret på: eget kajlæg med slæbested + en dertil hørende oppumpning langs kajlægget og i inderhavnen.

Den 1932 stiftede fiskeriforening (Bork og Omegns Fiskeriforening) havde projekteret med en oprensning til 24.000 kr. med $\frac{1}{3}$ til hver til amt, kommune og fiskeriforening. Amtet afslog. Kommunen ændrede herefter sin stillingtagen til følgende: samtlige udgifter, 52.500 kr. (28.000 kr. til oprensningen og 24.000 kr. til kajlæg m.v.) kan i første omgang afholdes af kommunekassen mod at fiskerne forrenter og afdrager restbeløbet med 2 % af den landede fisk. Imidlertid havde fiskerne ved den hidtil gældende ene procent af landingen samlet ialt 8.850 kr., ligesom man i tilskud eftergav de 4.000 kr., fiskerne havde projekteret under oprensningssummen. Således blev der en restgæld på 38.500 kr. at forrente og afdrage.

– Var det ikke et stort arbejde for sådanne ikke-professionelle havnebyggere at gå igang med? Og så få så stor en gæld at betale af på? spørger vi et par gamle »drenge« ved Kirkehøj. De er i modsætning til de fleste andre herude meget fastboende. Den ene, Jens Jørgensen, ukendt under andre navne end Stu'r Jens, er 84 år og har boet herude i over 40 år. Hans fiskermakker, Søren Lykke, er 80 år.

Stur'Jens gør klar til en jagttur. Fiskermakkeren Søren Lykke bliver i havn, men »King« skal naturligvis med. Jens, der har været jagtopsynsmand på Værnet i næsten »mands minde« fik ingen pension i form af et frikort. Så på det seneste, også i afvigte sæson, 1976, foregår det til vands eller på fast »ikke overskyttet land« på denne side af fjorden. Det er et utal af mennesker, Jens har glædet ved at tage dem med i båden til Værnet. Foto: et af de mange, der er sendt ham som tak for en tur

Han er kommet herud for 19 år siden. Det gik sådan til, at han lige havde solgt sin gård i Sdr. Bork og var kommet til auktion over »et trinbrædt«, et lille hus i Obling for ventende passagerer på den såkaldte »Nebelgris«, (toget Nr. Nebel-Tarm). Han fik budet for 300 kr. og havde tænkt sig det som jagthus (evt. ved Store Mjøl). »Og så var jeg herude og se på det, og din far sagde, at jeg måtte sætte den, hvor jeg ville. Jeg opdagede jo så, at det herude »det var

et' så ton'te (dårligt)«, og så blev det her. Her var jo noget at se efter »o agi'er med« (agere med).

Vi sidder inde i »Trinbrædtet« nu. Der er bygget fløj til. »Sovekabinner«.

– »Det er nogle fine navne I holder jer? Hvad kalder I huset?«

– Vi har ingen navne til det. Men ved siden af ligger jo »Sorgenfri«. Det var der »Hurtigkarl« boede.

– Kunne I også kalde det her »Sorgenfri«. Har I haft mange sorger herude?

Jens: jeg kunne i alt fald godt gøre det om igen.

Søren: jeg har været godt tilfreds med »æ skyw't« (skiftet fra gårdmand til fisker). Jeg har aldrig fortrudt det. Jeg kom jo ud med Jens og Madsen (Larsen). Senere har jeg fisket sammen med Jens, og det har jeg gjort til nu.

– I kan altså godt regne jer selv for erhvervsfiskere?

Søren: det gør vi rigtignok, selv om vi er ved at slutte.

– Kunne I godt være tjent med at have Søren med, Jens?

Søren: det må de ikke have kunnet! Jeg har aldrig fået mit svendebrev, det er da også helt for galt, Jens!

– Men det var jo det med havnen og kajerne, som I selv lavede, – ja, og pengene?

Søren: pengene var vi lige ved at have betalt. Vi skyldte kun ca. 4.000 kr. og dem havde vi i vor egen kasse, fiskerikassen.

– Så skulle I jo have været af med havnen noget før, dengang der var mere gæld?

– Jamen, den gav jo overskud, når man så på regnskabet. Når vi leverede her eller i Hvide Sande, gik procentpengene jo ind på en bog, og så gik det jo hele tiden nedad. De sidste år betalte de både, der lå herinde, også til fiskerikassen, så den var helt velhavende. Det var bedre end dengang du havde kassen, Jens? Da var der aldrig penge. Kan du huske, at du altid måtte lægge til?

Jens: Nej, jeg kunne ikke holde styr på dem. Vi skulle jo have betalt det hele til juleaften (Kontingent til Bork og Omegns Fiskeri-

forening og til landsforeningen), og der kom ingen ting til juleaften, og så ...

– Det må jo have været skønt at se det sådan blive til omkring jer. Så kommer havnen, så får I udvidet, så får I lavet kaj –?

Jens og Søren fortæller lidt om arbejdet: de havde været en 20 mennesker om det, fiskere, lejlighedsfiskere, også et par jægere, der kunne få tid. De kunne ikke være der allesammen hele tiden. Fiskeriet skulle jo også passes. Det stod jo på i længere tid. De havde ikke alle ligemeget forstand på at bygge havn, men »der var altid nogen, der var kloge«. Med de kloge menes bl.a. et par fiskere, der også havde lært et håndværk. De skulle jo sætte de yderste cementpæle ned. Cementpælene, spunsvæggen, blev købt færdige og var en temmelig stor post. Igennem cementpælene gik lange jernbolte, der indvendig gik over i lange jernstænger, der gik tværs ind under hele denne kaj og vejen, man senere støbte. Stængerne, mener de, var for »klejn« (tynde), og dette sammen med, at sandet kunne suges ud

Jens på vej op i »Store Lo« på Vernet. Foto: som ovenfor et af de mange ...

under spunsvæggen, når de større motorer satte igang i bådene, gjorde, at det begyndte at synke, når der kom større vogne ud på kajerne. Slæbestedet tog lang tid, fordi den skulle støbes ned, og vandet skulle hele tiden holdes væk. Så der måtte pumpes og pumpe.

– Hvem bestemte, når I skulle i arbejde?

– Der var jo nogen, der fik deres »timer«. Når de kom, så skulle vi jo i gang. Ellers var det sådan, at når vi ikke skulle ud (fiske), så gik vi hen til det. På den måde blev det jo billigt. Så var der jo nogen, der skød noget til. Fiskeeksportøren her, Brasen, leverede sand og ral, gratis, og sådan var der flere. Selv gav fiskerne tilskud til cementvejene. Det blev omkr. 50 kr. hver. Og så kom der nogen og kørte for os osv. osv.

– Hvad lavede I selv?

Søren: jeg stod og fyldte i blandemaskinen. Det kunne godt gå på et par dage i træk. Der var meget, der skulle støbes.

Jens: kan du huske den store dæmning derude. Den gik Laurids Fahl (fmd. f. fiskeriforeningen dengang) og jeg i mange dage og smed op! den blev jo sløjfet senere.

1969

På et møde mellem fiskeriforeningen og lokale sognerådsmedlemmer, samt kommuneingeniøren foreslår man fra fiskeriforeningens side som et punkt 3) at der kommer en havneudvidelse mod vest til ekstra bassin til ålefiskere og et tilsvarende bassin efter behov til lystbådene i nord, som de dog selv skal ordne betalingsmåden af med kommunen. På en ledsagende skitse viste man muligheden af, at marinaen havde indsejling i sejløbet, men derefter fulgte stranden mod nord efter behov.

1973

Kommunen fuldfører lystbådehavnen som en marina på nordsiden af sejlrenden mod vest.

1974

Kommunen påbegynder en lædæmning syd for havnen. I en offentliggjort plan er der indtegnet marina indenfor, således at der bliver marina på begge sider af sejllobet fra inderhavnen mod vest.

Fiskerne reagerede. De var nok kommet til land, men man kunne også komme for langt ind. Især når der skulle være lystbådehavne udenfor. Nu ønskede de sig ud igen.

1. januar 1977:

Fiskerne afstår havnen til kommunen.

– Men de vil stadig være der, fiskerne, når man kommer til havnen, uanset hvordan den udvikler sig. Og man vil også møde en og anden, der er holdt op, og – som én sagde – »jeg ser hver ny dag og mit gamle revir som en gave«.

Mødet med Klitten

Det kan være svært at efterkontrollere, hvornår noget første gang er dukket op i ens tilværelse. Mange vil huske en dag fra en tidlig barndomstid, hvor de overraskedes over, at verden var så meget større, end de havde regnet med i forvejen. Måske sagde de som ællingerne i »Den grimme ælling«: »Hvor dog verden er stor!« og fik et svar i retning af det, andemor gav: »Tror I, det er hele verden! Den strækker sig langt på den anden side haven, lige ind på præstens mark!« – Eller de følte for første gang ordenes afmagt over for det åbenbart uendelige.

Fra min barndomstid husker jeg tydeligt, hvornår jeg første gang oplevede afmagten over for det uendelige, hvordan jeg oplevede, at min lille verden faldt fra hinanden i dette mægtige, vestjyske rum.

Nu bagefter kan jeg stedfæste stedet ret nøje. Det var nemlig nummereret, idet det var en parcel på Tipperne, Per Smeds dæmning. Min bedstefar, Per Smed, havde taget os med herop under høbjergningen. Jeg var kommet ud til den yderste grænse af det yderste hidtil kendte, nemlig Tipperengene. Fra dæmningen var der udsigt ud over sanderne, der strakte sig ud mellem poldene i nord og syd og blev til fjord ovre mod en landstrimmel i øst. Mod nord kunne jeg følge vogne, der kørte til og fra poldene, Adams Pold og Fuglepold.

Dog det, der siden har bundet erindringen til oplevelsen, var noget helt andet. For nordenden af Tipperhalvøen, bag Tipperhusets grønne ladeport, var der i dagens løb vokset et vældigt høbjerg op. Og pludselig rev det sig løs fra land. Det begyndte en langsom vandring ud over fjordens vandspejl. Som voksen forstod jeg, at der

måtte have været en båd nedenunder, men enten har den været tynget helt ned til overfladen, eller også er det bare i min erindring, båden er gået under. (At det er det sidste, der er tilfældet, beviste et fotografi fra 20erne, som vi til udgivelsen af »Et Atlantis i fjorden« fik tilsendt af Andreas Jensen, Hvide Sande. Fotografiet afslørede træprammen under 10 vognlæs hø!).

Kæmpehølæsset, der langsomt forsvandt ud ad i fjorden, ud mod den horisontstribe af vand, hvor øjnene ligesom ikke havde kunnet bunde, trak min opmærksomhed efter sig: hvad var vand og hvad var land? Jeg oplevede nu klitrækken i vest som noget, der skilte sig ud fra det hidtil kendte landskab: husene og gårdene derovre, der lå som farvede byggeklodser, skudt ind mellem klitterne. Små vogne, der kørte »på langs« mellem dem, eller ud på det flade land foran. Det var et nyt fremmed land, adskilt ved vand. *Klitten* havde skilt sig ud som et særligt begreb, et egenavn, skilt sig ud fra klitterne (nemlig klitterne på Værnet: Store Mjøl, Gødelbjergene, som dominerede den vestlige horisont, set fra østsiden af fjorden).

Derimod husker jeg ikke, hvornår de første mennesker, vi kaldte klitboere, er dukket op i min verden. Muligvis har det været på Tipperne, for efter hvad Lars Clausen og Lars Nielsen har fortalt (»Et Atlantis i fjorden« s. 70ff.) har de netop i disse år bjerget temmelig mange af de nordlige og vestlige Tipperparceller.

I alt fald har tanken om de mennesker, der boede derovre, meldt sig ret hurtigt efter, at klitprofilen var skilt ud i den vestlige horisont. Der dannede sig senere også et mere klart billede af disse mennesker; noget i retning af dette: brune, vejrbitte, barske, nøjsomme folk.

Vi mennesker er – og især som børn og unge – noget tilbøjelige til at generalisere, dele ind i grupper og udstyre gruppen med særlige kendetegn. Så har vi sådan et godt overblik: de, der bor der, har den og den hudfarve, de og de særlige kendetegn osv. Fiskerne blandt læserne vil bedre end andre forstå det med at generalisere, når de tænker på en bestemt fisk, de kalder »københavnere«. Det er helt

Det var heroppe på Tipperne, vi første gang mødte dette vældige vestjyske rum. Et kæmpehøles trak vor opmærksomhed ud mod horisonten. Man oplevede en klitrække endnu længere ude. I nord forsvandt den, hvor øjnene ikke kunne bunde.

Billedet stammer fra Andreas Jensen, auktionsmester, Hvide Sande. Det er hans kutter, der er det ene »forspand« til de ca. 10 vognlæs hø i båden. Billedet, fra 1927, første gang offentliggjort i »Et Atlantis i fjorden«

bestemt ikke nogen yndig fisk, og jeg gad vide, hvem der har givet dem navnet. Sandsynligvis er det en vestjyde: sådan er det med dem, der bor lidt langt væk fra os: de er bestemt ikke for kønne! Dem kan vi vist kalde disse mærkelige fisk op efter.

Også på østsiden af fjorden havde vi vores lille private racisme. Som mindreårig kunne jeg ikke fatte, hvorfor nogle bestemte fisk, vi fangede (og ofte smed ud igen) ved vor del af fjorden, blev kaldt »hemmetsognere«, når de beviseligt let kunne fanges andre steder. Jeg kom til at grunde over dette problem ved en bestemt lejlighed,

hvor jeg forundret blev præsenteret for nogle mennesker, der over isen var kommet fra Hemmet om til os ved Kirkehøj. Det var hemmetsognere. De så ud nøjagtig som os. Et par af drengene så endda så stærke ud, at jeg var bange for dem.

Men det var for mig dengang underligt: nogle mennesker og nogle fisk, der hed det samme, uden at der var nogen lighed. (Den har andre åbenbart heller ikke kunnet finde, for det var kun en kort periode, jeg hørte navnet brugt. Sikkert har det været en lokal spøg, hvis ophavsmand man måske endda har en rimelig chance for at gætte sig frem til).

Ud fra sit ukendskab er man vel i det hele tilbøjelig til at generalisere og få den ene ubekendte størrelse til at passe til den anden ubekendte størrelse: begge kan passende bære ikke alt for kønne navne.

Teorien holder bare ikke helt stik i de ovenfor omtalte tilfælde, for så skulle det ikke have været fiskere, der skulle have givet fisken navn. Men måske kan undtagelsen bekræfte den regel: er der nogen gruppe, der er rene eksperter i at finde navne til andre grupper eller til enkeltpersoner (– i al fredelighed og gemytlighed altså!), så er det netop fiskerne. I hvert fald opdagede man senere, at de enkelte fiskere og deres både sjældent hed det samme på dåbs- og indregistreringspapirer som i omgangstonen. Det skulle heller ikke undre mig, om vi fra Bork har givet navn til nogle specielle fisk. Og de har sikkert ikke været alt for kønne.

Og herunder har jeg i alt fald (ser jeg nu!) bekræftet min regel om en medfødt tilbøjelighed til at generalisere: de andre – vi. – Men lad det foreløbig ligge. – Klitboerne har jeg i det mindste ikke hørt nogen kalde ved fiskenavne, måske fordi de forekom os at være i den grad et helt andet folkefærd, at ingen på stedet følte sig kompetente til at vurdere og generalisere. De var og blev klitboere. – Indtil man lærte dem nærmere at kende.

Da jeg kom til Klitten var det som løs vikar ved Årgab skole. Af de 5 gamle klitskoler, der var fordelt fra syd til nord således:

Bjerregård, Haurvig, Årgab, Lyngvig og Klegod, lå Årgab omtrent midt på klittangen; men dens centrale placering var her efter krigen ved at blive overtaget af Hvide Sandes forholdsvis nye skole.

Om det var dennes tiltrækningskraft eller de mange løse vikarer, der i ly af lærermangelen fik lov til at søge herud og være med til »Henfølge« (– det gjaldt i alt fald i Årgab), der gjorde en ende på disse skoler, skal man ikke kunne sige. Når jeg senere har været ved at forgylde den skole, hvor ens lærergerning tog sin begyndelse, er det ikke usandsynligt, at jeg har glemt at se det ud fra elevernes synspunkt. I alt fald er jeg blevet bragt godt ned på klitsandet igen under en præsentation hos en tidligere elev: »Ja, han er én af mine sytten lærere«!

En anden af de sytten var Børge Frello fra Outrup. Dette sjældne menneske, hvis veje jeg krydsede flere gange, og som især var skyld i, at jeg kom herud som hans afløser.

Børge Frello havde været vikar herude i to afdelinger (1950 og 51) med pastoralseminarium og giftermål skudt ind imellem.

Fra hans anbefalingsbrev (16/4 51) vil jeg citere:

»Afløser du mig, var det ganske morsomt, synes jeg. Jeg er vikar her i Årgab. Du kan ej heller blive mere end det de første par år. Jeg får 620 kr. om måneden. En vikar får kun løn 11 måneder. Der går en måned fra om sommeren, hvor man ingen løn får. Jeg er desuden kirkesanger. Det giver godt 80 kr. om måneden, så jeg har haft 700 kr. om måneden, hvilket man ikke behøver at bruge her på stedet. Fisk får man gerne gratis ind ad døren«. (Ja, det tør nok antydes: vi var oppe på 5 gange ål i samme uge, frit leveret af brødrene Kampstrup. Det lærte os, at ål kan tilberedes på forskellig vis! Til sidst var vi nær ved at sige som molboerne, da de ville drukne den i havet – for vores vedkommende suppegryden: »Det har den rigtig godt af. Se, hvor den vrider sig!«)

»Skolegangen er om sommeren således: de tre mindste årgange, 10 børn ialt, går mandag, onsdag, torsdag og lørdag fra 8-12, resten, 16 ialt, går tirsdag og fredag fra 8-12. Du forstår, man bliver ikke

overanstrengt om sommeren. Om vinteren er der skolegang fra 8½ til 3. Da er der jo meget mere at bestille.

Børnene er rare at have med at gøre. Flinker, naturlige og der er ikke megen ondskab i dem. Disciplinære vanskeligheder er der ikke mange af.

Vi har været meget glade for at bo her. Folkene, vi bor hos, er omtrent de rareste mennesker på jorden. Man kan ikke komme til at bo hos flinkere folk.

Lejligheden er jo ikke så stor. Soveværelset 3,30×2,80 m med et vindue mod fjorden, stuen 3,39×3,32 m med to vinduer mod havet«. (Imellem et stort køkken, nemlig loftet mellem de to gavlværelser. Forf. komm.).

»Her er elektrisk lys«. (– Vandet hentedes i en brønd oppe ved den klit, hvor åleruserne blev tjæret. – Vi glædede os til hver regnbyge, som vi søgte at samle mest muligt ned af, nemlig i baljer og diverse kar, forskelligt placeret).

»Der er kun få minutters gang til hav og fjord. Flink og omgængelig befolkning, ejendommelig natur; men du kender vel forholdene. Dejligt sted om sommeren især. Vi har været overmåde glade ved at bo her i vor lille lejlighed, og det er med nogen vemod, vi flytter herfra.

Jeg kan kun anbefale stedet og stillingen.

Skolestuen er lys og hyggelig og som sagt, børnene har jeg kun godt at sige om. Jeg vil savne dem«.

Det, Børge Frello her slutter med, kunne med betydelig ret siges om ham selv.

– 7 år efter denne smukke introduktion til min løse stilling som »klitdegn« (et arbejde, der senere gav mig mod på at søge uddannelse som lærer) var Børge Frello død. Jeg hørte det i radioen: han, nu præst og forstander for præsteseminariet, Pakistans Lutherske kirke, var omkommet ved en færdselsulykke 14 dage før, han skulle rejse hjem til Danmark på orlov sammen med Ida og de tre børn. Vi havde glædet os til hans besøg. Nu gik tankerne tilbage. Langsomt

dæmrede det for én: »Det er Børge, der er død«. Men alle, der havde mødt Børge Frello, havde fået et stærkt indtryk af et menneske, »der ikke talte højere, end han handlede«. (Dansk Pathanmissions blad). Det gjaldt også over for klitbefolkningen. De ville, erfarede vi, sige det samme om ham, som lød i mindeordene: »Roligt, tænksomt og hensynsfuldt færdedes han i sine pakistanske menigheder« – og blandt børn og forældre på Holmslands klit, kunne vi tilføje. Og det hænger utvivlsomt sammen med Børge Frellos livssyn, som det kom til orde omtrent ved påbegyndelsen af den 5 årige missionærperiode: »Vi tillægger vore egne personligheder en alt for stor betydning. Men mennesket er ikke skabt til at være sin egen herre. – Vor selvklogskab er vor ulykke. Den vil også berøve os vor glæde ved livet og arbejdet og tage meningen med tilværelsen fra os. Når vi bøjer os for Guds myndighed, ved vi, hvad vi er her for«. (Dansk Pathanmissions blad).

Børge stak allerede i gymnasietiden af mod de fleste på grund af sin hjælpsomme og beskedne fremtræden. Herude på Klitten var han faldet til, og i perioden efter ham fik vi lov til at opleve, at denne lille skole »havde sagt god for sin tjener«, som der står om »løgnerdegneren« i »Løgneren« af Martin A. Hansen. – Sagt god for den bortrejste tjener – men hvad med den sidst ankomne, løse vikar?

Ja, han anede ikke en pind om, hvad det vil sige at undervise. Især ikke, hvordan det kan være at have 25 børn fordelt på 7 skoleår-gange i samme klasse (– det blev tilfældet hver vinterformiddag!), anede ikke, hvad en undervisningsplan er for noget. Han kunne ikke ret meget andet end finde stedet: de små stuer, hvor flyttelæsset blev læsset af en sen aften, den lille skole, som han havde spurgt sig frem til, da den lå bag en klit. »Du skal lige om bag den klit der. Der ligger den«, sagde Hans Bank, som var den sidste, jeg spurgte.

Der lå den også, stille, uden børn. D. v. s. der stak vist et par næser frem ved et hushjørne, men de var i alt fald forsvundet, da jeg kom nærmere. Jeg gik ind. Der stod de, stive som støtter, hvor Frello havde placeret dem, tror jeg nok. Der var ingen til at præsentere den

løsgående vikar. Det kunne lige så godt have været en af de få landeveisstrygere, der en sjælden gang bevægede sig op ad den langstrakte klittange. Men det var altså rigtigt: det var Årgab skole, og det var det ene hold sommerbørn, som Børge havde skrevet om. Der var vitterlig ikke »megen ondskab i dem«. Ellers kunne det heller aldrig være gået godt. Det var Frellos natur: den hjælpsomme, beskedne fremtræden, jeg genfandt hos børnene.

Og karakteristisk nok foreslog de selv at synge den sang, som han havde lært dem: »Gud du som lyset og dagen oplod«.

Når jeg senere andetsteds har foreslået og sunget denne sang, som jeg ikke kendte som sang før Årgab-tiden, så har det ikke gjort noget, at børnene eller de unge ikke har sunget så kraftigt med. Så var det klitbørnene, der sang den for mig, gav alt, hvad de havde i sig (og ikke blot for at give det indtryk videre, som Børge Frello havde af dem!).

Tænker man tilbage, må man sige: det var en fantastisk tillid at vise et menneske, der ikke havde lært noget om børn, og slet ikke noget om det at lære andre noget, ja, knapt nok, hvad det vil sige, det at være: uden nogen kontrol, uden nogen prøve (først et år efter var der noget, der hed eksamen, men det var blot en dobbelt hyggelig dag, hvor forældrene var kommet med i skole) at lade en vikar gå løs omkring blandt forsvarsløse børn i alle aldre fra 7 til 14. Han kunne gøre lige så megen fortræd som den berygtede ulv blandt fårene.

Det var en start, der var karakteristisk for klitbefolkningen: man gør ingen væsen af sig, og man tilføjer aldeles ikke: og slet ikke af en løs vikar! Og det var en skøn start med Frellos sang. Hans måde at være på var ligesom en forpligtelse for mig, og jeg måtte bare prøve at fortsætte på dette plan.

Da kunne der også ske dette, som »løgnerdegneren« oplevede: midt under samværet i én af de mindste af Danmarks nu nedlagte skoler kunne der ske det, at rummet ligesom »åbnede sig og sagde god for sin tjener«.

... og med klitskolen

Ja, verden strakte sig langt på den anden side af haven – barndoms-haven. Helt herop, hvor øjnene i sin tid ikke havde kunnet bunde. – Lige ind på præstens mark! Vi havde omtrent fået ham til nabo. Hans børn i skolen, og ham selv som formand for skolekommissionen. Altså havde han været med til at sige god for denne besynderlige tjener. Jeg burde have gjort gengæld og sagt god for hans børn. Det kunne jeg bare ikke rigtig komme til. Som Frello havde sagt, var der ikke megen ondskab i nogen af dem. Præstens ikke undtaget. Jeg måtte sige god for dem alle.

Det var forår, da vi kom. Lidt forsinket forår. Ikke uden grund havde Kaj Munk med kendskab til vestjysk natur kaldt sine erindringer: »Foråret så sagte kommer«. Digtet er ganske vist skrevet i Kaj Munks barndom; men han har udvalgt det og sagt god for det i voksenalderen. Man skal have oplevet et forår herude mellem klitterne for at forstå den fine sammenligning. Foråret kommer på Klitten ikke i normal forstand, så man kan sige: se her – eller: se der! Der er ikke noget med, at landmændene farer i jorden, når den første lærke ringler. De skal næsten vente »vor sommer ind«, inden de kan få begyndt ude på de flade marskarealer foran klitrækken. Løvtræer fandtes praktisk taget ikke. De kunne heller ikke komme ned med rødderne, sagde man. Og engene, der lå udbredt ned mod fjorden, skiftede kun langsomt de brunlige farver ud med de grønne.

Vort skolerum var noget lignende som det, Martin A. Hansen har givet Johs. Vig, enelæreren på Sandø (»Løgneren«), til sine børn: 5 meter på den korte led, 7 på den lange. Frello havde godt nok ikke

Skolen lå ganske rigtig omme bag en klit ...

sendt mig målene på selve skolestuen, og jeg har ikke senere haft lejlighed til at efterkontrollere dem. (Min far prøvede ganske vist på mine vegne at byde skolen ind, da den efter nedlæggelsen senere kom til auktion, men da de værdier, jeg tillagde stedet, ikke var tilstrækkeligt anskuelige i det ydre, blev det ikke til noget).

Skolerummet var lyst. Det var rigtig nok. Og børnene lyste op. Og ikke blot den første morgen.

I en bue uden om: *klitterne*. Det var et stort og vældigt land. Det ville have været en let sag for børnene at gemme sig derude, når vi med passende mellemrum blev enige om at holde frikvarter. Den første tid var jeg spændt på, om de ville benytte sig af de enestående muligheder til at gemme sig, eller glemme tid og skole bag en klittop. I den tyve måneders periode, jeg var derude, oplevede jeg i alt fald kun få undtagelser fra deres egne grænseregler, at jeg ikke

mere kan huske, om de var der. De havde deres egne, usynlige grænser trukket gennem de ellers skelløse klitter.

Klitterne var børnenes legeplads, sommer og vinter. I en lavning mellem klitterne kunne de spille bold, og det gik der megen tid med. Om vinteren kunne de større klitter bruges til kælkebakker, og børnene kunne komme kælkende lige ned til den lille skolebygning, der ikke var meget større end selve skolestuen. Foruden en lille forgang var der et mindre østværelse, hvor man omtrent kunne favne fra væg til væg. Den brugtes kun til to ting: til at lave kaffe i i forbindelse med skolefester, samt til løvsavssløjd. Det sidste var kun om vinteren, og drengene medbragte selv stearinlys, da det altid lå efter de normale skoletimer.

I frikvartererne opdagede man under samværet med børnene, at skoletimerne ligesom kunne sidde tilbage i dem. Man gik rundt blandt børnene, som var det legekammeraterne i ens egen skoletid i skolen på den anden side af fjorden. Man syntes de var forskellige efter de forskellige timer. Eller også var det bare noget man mente, fordi man kunne huske, at man selv havde haft det sådan.

De, der er opvokset med den vestjyske skoleordning, har prøvet hvad det vil sige at leve under en fortællingernes vintersus. I de mange vintertimer slog bøgerne langt fra til. Men så fortalte degnen. Det begyndte med bibelhistorie den første time, og så skred det frem over dansk, historie og geografi. Vi nåede langt ud til de fjerneste lande, langt tilbage i historien, langt uden for bøgerne. Bøgerne blev tygget igennem flere gange, og meget lærte vi udenad, så det sad tilbage i os som grammofonplader. Men vi levede med det og i det. Det kom næsten altsammen ud af bøgerne. Om det så var regning blev det ført lige ud af skolestuen, og ikke sjældent over på kirkegården ved siden af, hvor degnen ofte gik sine middagsture, skridtede af og målte op, talte gravsten og gravsteder, årstal og jeg ved ikke hvad, og kom hjem med friske opgaver til hovedregningen lige over middag.

Det var måske lige så meget hans verden, degnens verden, vi

levede i, end det var i Svend, Knud og Valdemars, eller andre historiske personers. Måske blev vi for stærkt præget af det, på godt og ondt. Jeg ved det ikke. Jeg tror bare, at noget, degnen engang fortalte som noget generelt passede på ham selv. Det var i forbindelse med katekismus, at han fortalte om samvittigheden: det er som et vækkeur: Hvis man vænner sig til at stoppe den uden at stå op, så kan man til sidst ikke høre den mere.

Jeg tænkte kun på mig selv, hvor godt det kunne passe, at det passende kunne være min samvittighed, han hentydede til, selvom han da vist ikke kunne kende noget til netop dette og hint. I min vildeste fantasi, kunne jeg ikke (dengang) tænke mig, at konen sikkert havde det største besvær med at få ham op af sengen og ind til os her i de mørke vintermorgener. Tanken ikke så meget som strejfede mig. Degnens ånd svævede højt over vore vande, og vi kunne ikke sætte den i forbindelse med en dårlig samvittighed.

Nu bagefter, og efter at man selv har stået i samme situation, kan man godt forestille sig, at vi har været hans samvittighed, på godt og ondt. Ellers kunne han ikke have givet os så meget.

Her på Klitten så man nu selv, hvordan børnene efter endt historiefortælling f.eks. kunne gå direkte ud og omsætte de historiske begivenheder i reel handling. Var det én af de mere dramatiske begivenheder, der var fortalt om, kunne sådan en klittop uden for skolestuen godt forvandles i en veritabel slagmark med sand og marehalm rygende om de kæmpende.

Der kunne virkelig være dage, hvor børnene fik denne uro i sjælen, som man selv huskede så godt derovrefra, og som man i et ugeblad som ganske ung havde genkendt som nordlys på en vinterhimmel. Det var et betagende, skønt og sandt billede, og jeg synes endnu at kunne se disse nordlysfarver i ugebladet op omkring overskriften »Uskyldig barndom«. (Tom Kristensens novelle, senere desværre omdøbt til »Hvad er Krigen?«). Også om vi lå her midt ude i den store natur, måtte der sådanne dage ske lidt ekstra. Det kunne være en tur op i »Havbjergene« (den yderste klitrække)

eller ned til stranden en forårsdag eller sommerdag (grænsen var som sagt flydende), eller det kunne være en tur på skøjter på engene en vinterdag, inden fjorden blev lagt til med is.

Ellers måtte man omsætte uroen i leg i frikvartererne, og det var næsten ikke til at undgå at blive inddraget i legen. Der var ikke noget lærerværelse, hvor man kunne sidde i fornem tilbagetrukket. Og selv om man kunne forsøge at blive inde, skulle børnene nok vide at gøre sig alle mulige ærinder ind efter én, indtil man kom ud og legede med.

Vi kom til at kende hinanden godt, børnene og jeg. De var altid om én fra man kom til man gik. Om sommeren med de små hold og kun i formiddagstimerne var det det rene svir. Om vinteren, hvor man havde alle 25 på én gang, kunne det være ret så anstrengende. Det måtte nødvendigvis være differentieret undervisning, selv om man slet ikke kendte det fine begreb dengang. Lad os f.eks. tage en dansktime: de små og svage måtte være i centrum, d.v.s. inden for rækkevidde, d.v.s. oppe ved katederet, d.v. ofte sige halvt oppe på ens knæ (pegende og læsende fra Ole Bole eller anden lettilgængelig litteratur). Neden for katederet: begynderne fra i fjor, forberedende læsning, genfortælling eller beskæftiget med skriveøvelser i rigt varieret form. Længere tilbage og ud til siderne 3., 4., 5., 6. og 7. årgang, placeret således, at alderen så nogenlunde virkede som centrifugalkraft: jo ældre jo længere tilbage eller jo mere ud til siden, skiftende mellem frilæsning, højt-læsning, skrivning og skriftlige øvelser i et system, der med rette blev kaldt »På egen hånd«. Faktisk var det ikke så lidt – ja, alt for meget: »på egen hånd«. Der skulle ret stor fleksibilitet til, når der med korte mellemrum skulle skiftes mellem mundtlige og skriftlige discipliner på de forskellige hold.

Det var naturligvis ikke nogen ideel undervisning, og børnene fik det så meget mere vanskeligt, når der også var en konstant skiften ud af de løse vikarer.

Helt nødvendigt var det, at man så godt som muligt pejlede sig

ind på, hvordan ens forgænger i det løse embede havde gjort. Det var nødvendigt, for at forvirringen kunne blive mindst mulig. Alligevel var det helt givet i bogstavelig forstand faldet på gulvet, hvis ikke eleverne selv havde indset undervisningsvanskelighederne på de givne betingelser. Man opdagede hurtigt, at rummet var fyldt med små hjælpelærere. De kunne hjælpe helt ud i den periferi, man knap selv kunne nå ud i i løbet af de travleste formiddagstimer, hvor alle var med. Efter den vestjyske middagspause var begynderne fri, og da kunne de andre så tage fat på de »store« fag som geografi og historie.

Når man sådan en vinterdag gik hjem fra den lille skole, kunne det godt stadig ligesom summe i hovedet af leg og arbejdsstøj. Mange gange kunne man synes, at det var for ringe, det man havde præsteret, også selv om der aldrig var nogen til at sige noget til én i den eller en anden retning. Det kunne se frygtelig tilfældigt ud alt det, man lavede. Undertiden kunne man fristes til at tænke: skulle man ikke hellere standse med det, lade en ny løsgående komme til. Men så følte man sig alligevel bastet og bundet af disse børn, af forældrenes måde at tage tingene på, af den tillidsfulde måde, man mødte én med (og som de foregående også var mødt med, forstod jeg). Det kunne man ikke sådan uden videre forlade. Man var på en ganske bestemt måde taget i tjeneste.

Eller det kunne være en lille hånd, der kom stikkende, når man satte sig på gamle »Sofus« (cyklen). Det var Sofie, der ikke havde så let ved at få pusten, når hun selv skulle cykle op ad den grusede klitvej i modvind. Det var noget med hjertet. Det blev noget med mit også.

Naturen bandt én også. Også selv om den talte anderledes til én end før. Selv om det var et grænseland til mit barndomsland omkring den sydlige ende af fjorden, oplevedes det helt anderledes. Nu var det den nordlige del af fjorden: midtfor mod øst fjorden i dens fulde bredde med Stauning, Velling og Ringkøbing i baggrunden.

Nordpå: Hvide Sande og Lyngvig fyr. Jeg fik ganske vist anskuel-
sesundervisning i at se det med drengenes øjne: om det var fiskevejr,
hvad bådene sejlede efter, hvem de tilhørte osv. Muligvis har de
oplevet fjorden som jeg i sin tid: de store mulighedsers land. Men når
vi sådan stod og talte om det, blev det kun til fiskefangster og megen
sagkundskab i samme forbindelse. (Akkurat som det skete for mig i
samme alder: man tænkte et – og snakkede om noget andet, noget
acceptabelt, også for de andre!).

Desuden var ens oplevelsesevner sikkert ændret. Af begivenhe-
derne, af tiden. Jakob Paludan taler om en årgang, som han hørte
til, der måtte snuble i starten, da en krigsepoke skød sig ind i hans
årgangs tilværelse. Det var *forrige verdenskrig!*

Vi havde i gymnasietiden under første del af *anden verdenskrig*
været meget optaget af netop Paludans »Jørgen Stein«, også kaldet
»Studenternes Bibel«. Nu havde vi selv fået en ny krigsperiode
skubbet ind midt i vores ungdom, og på mange måder var vi
kommet på afstand af det, der lå foran denne. Det var som dette
ingenmandsland, vi havde hørt så meget om i første store krig: fuld
af tomme huller og mindelser om voldsomme begivenheder. Noget
sad stadig tilbage ligesom krudtslam, som liglugt. Det følte som et
stort tomrum, hvor intet havde kunnet gro. Rødderne nedad til
barndommens vækstlag var ligesom kappet.

Det er den samme Jakob Paludan, der nu (5 år efter 2. verdens-
krig i »Samtaler i Korea-sommeren«, altså netop i min »klitperio-
de«) påny vurderer:

»Vores årgange er sat på jorden for at ryste, bævne og skælve. Den
halve kraft forsvinder ned i, hvad skal man kalde det, i uvishedens
cisterne«.

I det hele er J.P. vel den danske forfatter, der tydeligst har gjort
opmærksom på krigsperiodernes indvirkning på ungdomssindet.
Og her har han også fået os med! Krigsperioden var ikke alene
blevet et ingenmandsland i vort indre. Bagefter går der så meget ned

i »uvishedens cisterne«. Hvad skal man mene? Hvad skal man tro? Efter dette? Man kan ikke rose en atombombe til skyerne! Den kan selv!

– Og så var det i det år (1950) vi hørte radioromanen »Løgneren« blive læst og Rigmor sige:

»Jeg tør ikke vove at snakke med om store spørgsmål, om verdenskrigen og hvad meningen er med livet. Jeg har kun mit eget liv. Og jeg har i grunden altid haft det godt, og alligevel er mit liv blevet meningsløst. Hvordan kan man da tro på en Gud?«

Og »løgnerdeggen« Johs. Vig svarer:

»Det må man. Når du kommer til meningsløshedens yderste, da ser du, at det hele er en valplads, hvor to magter slås. Og et ingenmandsland gives ikke«.

Sådan fik Martin A. Hansen os inddraget. Det gives ikke. Det burde ikke gives. Men lave sig selv om, det kan man jo heller ikke, siger samme Johs. Vig.

Man må så selv spørge: er det da meningsløshedens yderste, man er kommet til her ved det yderste hav, skilt fra sin barndom ved en fjord og et tomrum, som ikke burde være noget ingenmandsland, men som kan synes at være det?

Man måtte så spørge. Man måtte spørge, om man var den rigtige på stedet, og om stedet var det rette for én. Man måtte spørge, om man ikke med dette ingenmandsland bredende sig i én var – som Paludan siger i nævnte Korea-samtale – »som de svedige soldater, som midlertidig forstyrrer landskabets ynde?«

Man var blevet taget i tjeneste. Men havde man noget at give på dette sted? Uskolet, som man var m. h. t. det undervisningsmæssige, ingen at spørge eller sammenligne sig med? Og man ønskede vel heller ikke at spørge, fordi det forekom én så tilfældigt, at man var her, så man ikke mente at ville blive opfattet alvorligt, hvis man spurgte. En ud af flere tilfældige!

Men var det ikke netop deri tilliden lå: at man fik overladt en skole, omend nok så lille, uden forudsætninger og alligevel så fri

m.h.t. timeplan og stofvalg. Det var store forventninger at stille til en løsgående vikar, til en svedig soldat!

Og hvor skulle man hente al stoffet fra? Altså bortset fra de få bøger, eleverne havde i forvejen, og som Frello havde orienteret mig om brugen af, hvor langt de var kommet, osv.?

Skulle man hente af sit eget? Bag tomrummet, på den anden side af ingenmandsland?

Man kunne stå og se på bølgerne en stormvejrsdag og kende dem i sig selv. Som de groede til derudefra, inden de væltede sig ind i brændingen, med top på, med skum på, inden de faldt ned og splintredes i havstokken, sådan var det til tider med ens eget håb, ens egne tanker. De havde vokset sig store, pisket op af tilfældigheder, af noget, som der ikke virkelig var virkelighed i. Kun vragstumper tilbage på kysten. De havde vokset sig fulde af håb i en tjenende tjeners tjeneste. Og nu? Svedig soldat, efterkrigstidsmenneske ...! Hvor skulle man hente fra?

Og dog. Der var måske rødder endda, ned gennem krigsperioden og efterkrigstidsperiodens ingenmandsland? Ned gennem mange lag, som forskellige begivenhedskæder havde aflejret.

Et eksempel: Det traf sig sådan, at vi skulle op til historieeksamen på gymnasiet i Tarm dagen efter D-dagen. Jeg sad hele D-dagen ved radioen, og fik intet læst – og da slet ikke noget om en vis Timur Lenk, der vistnok huserede i en fjern folkevandringstid. Han huserede også ved eksamensbordet, for det var ham, jeg kom op i. Resultatet blev derefter. Men de kunne have spurgt mig om, hvordan stillingen var i Frankrig nu dagen efter D-dagen?

Senere læste jeg en skildring af en englænder, der havde været med til at vade i land i Frankrig, ind midt mellem mange døde kammerater, der lå i vandet endnu blandt mængder af vandmænd. Han så på det kløverbladformede i vandmanden. Kløverbladet, der betyder lykke!

Jeg tænkte efter læsningen videre på det billede, han havde brugt, hvordan han havde anvendt det, hvordan han havde mødt døden i så

mange skikkelser, hvordan han havde taget det – og hvordan man selv havde taget de få tilfælde, man havde mødt under vor forholdsvis fredelige besættelse. Billedet udvidede sig. Menneskesindet blev for mig som vandmanden: et firkløverformet centrum med følere fulde af håb ud til alle sider, åbent og modtagende (jo yngre jo mere!), men ved mødet med egen og andres egoisme og kynisme trækkende sig sammen i en klump. Efterhånden kan klumpen blive mere hård. Sammentræknings- og udvidelsesevnen svækkes, så det åbner sig sjældnere, langsommere og trægere.

Da kan det land, der er forsvundet under horisonten, det land Atlantis, få betydning igen. Det kan føles som om, man vanskeligt kan få kontakt, og dog kan det sende vibrationer op gennem mange aflejrede lag. Og også op gennem et ingenmandsland – opdagede jeg!

Jeg husker en konfirmationstale for én af eleverne, hvor jeg ikke vidste noget bedre at gå ud fra end Tove Ditlevsens titeldigt i »Blinkende Lygter«. Det handler om de små blinkende lygter, man går rundt med fra barndomsgaden, barndomsegnen, »mens hjertet fryser og flygter«.

Sådan mødte jeg på Klitten noget, der bragte mig »Retur til barndommen«. (– en titel på en bog af Jakob Paludan, udkommet samme år, som jeg kom til Klitten).

Paludan taler om mennesker, han har kendt (måske ikke mindst fra Hanstholm, hvor han kom på sommerophold i mange år). Han siger om dem bl.a.:

»De dalevende var en hel anden slags mennesker. De var – lad det så kunne vises bagefter, at visse illusioner var med i spillet – de var forsønkede i fred. Der var fred i deres epokes smag, og vi er stadig en del, som har vore rødder i dette mærkelige, nu helt ubegribelige lag«.

Og videre:

»Noget meget intimt foregik: forbundetheden med Gud og for-

syn, også den mere vanemæssige, visnede væk. Det havde årsager i den åndelige situation, men mon ikke især i årtiernes ydre begivenheder«.

Og endelig:

»Deres verden stod op og ned og var ikke et flydende billede; der var ting at stole på, ting, som gjaldt. Derfor var de en ganske anden slags mennesker, skønt de er os så nær i tid«.

Vi må sige, at vi på Klitten efterhånden på en helt anden måde kom retur til barndommen.

Disse mennekser var nulevende! Vi mødte mennesker, der som dem vi kendte fra barndomslandet på den anden side af ingenmandsland, var forsønkede i fred. Der var en mere end vanemæssig forbundethed med Gud og forsyn. De havde ting at stole på, ting som gjaldt. Netop fordi de vidste, at et ingenmandsland gives ikke, var de hvilende i troen, vandrede med Herren, som det hedder om Enok og Noa med flere (– et ord, som blev benyttet som mindebidrag ved min vært, Niels Kampstrups begravelse). Tænker man på ham og mange andre, man mødte på begge sider af fjorden er det Martin A. Hansens ord fra kirkekapitlet i »Løgneren« der falder i ørerne: for dem er alt her lige så virkeligt som en bakke kroge, der sættes i fjorden. Sådan som Niels og Anton satte dem og hentede dem. (Før vi begyndte vor skoledag).

De vandrede med det. De vandrer stadig med det, stille og beskedent. Man kunne have undt Jakob Paludan at have lært dem at kende, så nogen af dem kunne være kommet med i hans bog. Man kunne have undt Hans Kirk det samme, så nogle af de fiskere kunne være kommet med blandt »Fiskerne«. Glædeligt er det for disse fiskere ved både den ene og den anden fjord, at en kender af begge befolkningsgrupper, Maren Kirk, har givet »Fiskerne« et tiltrængt »Eftermæle«. (Jvf. titlen på førsteudgivelsen).

Forbundetheden med Gud og forsyn prægede og præger på mange måder dagligdagen i fiskerbefolkningen langs vestkysten, i

måden man er på over for andre, over for dagliglivets små og store problemer. Det er denne forbundethedens forbindelseslinier, der forbinder dem på fjord og hav med dem i land.

Det er ikke så meget det, der bliver sagt, som det, at man ved forbindelsen er der, så reelt som radiokontakten næsten. (Som én iland sagde til en ung fisker, der skulle ud på en rejse med kutteren: jeg skal nok spytte efter dig. Hvortil han svarede: du ved nok, det er ikke det! Hvortil hun svarede: ja, det ved jeg nok!).

Og skete det så, at ulykke og død brød ind i deres tilværelse, forundredes man over denne blanke accept, de mødte det med. (Man havde, mærkede man, stadig det vibrerende bevidsthedslag i sig fra dengang, oplevelsen af død traf én så voldsomt, og måske af den grund virkede den måde, de tog det på, så stærkt på én!).

Stærkest kom det frem i forbindelse med redningskatastrofen en søndag aften i december 1951, hvor fem redningsmænd omkom, da redningsbåden fra Hvide Sande kæntrade under indsejling til havnen.

Vi havde været på besøg østenfjords og var med sidste bus fra Nr. Nebel på vej op ad grusvejen på Klitten. I Bjerregård steg en dame ind ved gården Bjerregård, hvor man dengang både havde central og redningsstation. En dyster stilhed bredte sig i bussen, da hun fortalte om, hvordan de i den hårde storm havde måttet alarmere motorredningsbåden i Hvide Sande. Et skib havde sendt nødraketter op ud for Bjerregård. Redningsbåden var gået ud, men skibet (det viste sig senere at være en hollandsk sandpumper, der ønskede bugsering) havde ikke været i overhængende fare. På vejen ind var redningsbåden kæntrret. Ambulancer fra Ringkøbing havde allerede været ude og hente redningsfolkene. Nogle havde været ved bevidsthed, da man fandt dem ved båden eller på stranden tæt ved. Man ventede, at de fleste, eller måske alle, ville overleve, da de bevidstløse var varme endnu, da man fandt dem og påbegyndte genoplivningsforsøg på stranden.

Jeg tænkte på den eneste af dem, jeg kendte, en helt ung mand, Iver Enevoldsen, der havde gjort et stærkt indtryk på mig de gange, jeg havde mødt ham i fiskeriforeningens bestyrelse (– hvor jeg var kommet, efter at Otto Heide, også kaldet »Klitkongen«, havde fundet ud af, at det ene løse vikarjob godt kunne forbindes med et andet: sekretær i fiskeriforeningen –). Hans ansigt, som jeg ser det for mig, lyste af hav og saltvand, af tro og tillid, og trods hans unge alder faldt hans ord med vægt. Blandt flere tillidsposter havde han også fået dette meget betroede: at være én af de otte mand på motorredningsbåden i Hvide Sande.

Da vi nåede op til fiskerhjemmet i Årgab, hvor vi havde lejlighed ovenpå, var alle oppe. Kæntringen var kommet som et chok for dem. Én af sønnerne fortalte, at han sammen med mange andre fra klitterne ved Hvide Sande havde set redningsbådens lys på vej ind mod molerne. Mange var allerede gået ned for at tage imod båden, da lyset pludselig var blevet borte for de få, der ville vente båden helt ind i havn, inden de gik ned fra klitterne. Redningsbåden var nået ind på få hundrede meters afstand fra molen, da den kæntrade.

I hjemmet i Årgab var en broder og en svoger med båden, den sidste som redningsbådsfører. Man holdt forbindelsen ved lige til andre og til sygehuset i Ringkøbing.

Ud på natten blev det klart, at fem af redningsfolkene var døde. Blandt dem broderen – og min lyse ven.

Næste dag var præget af stilhed efter stormen – og døden. Præsten sendte besked, at vi godt måtte holde skolen lukket, hvad jeg var meget taknemmelig over. Flere af børnene i skolen var i familie med en af de omkomne.

Vor værtinde, Pedersine, lille P'sine, som hun er kendt som, var splittet mellem sorg og glæde: broderen omkommet, revet bort fra hustru og seks børn, svogeren, reddet op på den kæntrade båd af én af de to andre overlevende og i live. Næsten glemmende sig selv i sin hjælpsomhed tog hun det ene som det andet med en ufattelig

fatning. Ikke, at der manglede medfølelse og bekymring for de andre, men det var ligesom indkapslet i denne forbundethed med Gud og forsyn, som vi mødte hos mange på Klitten.

Det kom også til at kendetegne de følgende dage. Først den store sørgehøjtid ved Lyngvig kirke, hvor kun et lille fåtal nåede ind i kirken og det nærliggende missionshus, hvortil begravelseshøjtideligheden transmitteredes, mens store skarer stod udenfor i klitterne og viste deres deltagelse. Dernæst de utallige andre måder, man i tanke, tro og gerning sluttede op om de sørgende familier.

Jeg tænkte, husker jeg, mest på, hvordan det skulle gå de børn, der kun havde kendt livet på deres udadvendte måde, men nu skulle til at leve det med døden som baggrund.

Da vi skulle begynde den lille klitskole igen denne decembermorgen, satte jeg i min hjælpeløshed fem tændte adventslys op på katederet, et for hver af de omkomne redningsmænd. Dem stod vi i vores ordfattigdom og så på.

I og for sig var det typisk: der var så meget, man ikke vidste, hvad man skulle stille op med. Så gjorde man noget tilfældigt.

Måske har der foresvævet én noget om, at den ene »blinkende lygte« kunne bringe bud til en anden.

Præsentation af en medfortæller

Som det er fremgået af »Mødet med Klitten« var mit kendskab til Klitten og dens beboere ikke særlig stor, da jeg kom til at bo midt på klittangen. Først langt senere forstod jeg, at der langt tidligere havde været en meget tættere forbindelse tværs over fjorden og rundt om den sydlige del af den. Mange fra østsiden af fjorden var blevet bosiddende på vestsiden og omvendt.

Én af dem, der da vakte min særlige interesse, var Christen Christensen Sørensen, søn af fisker Th. Jørgensen fra Nr. Lyngvig og Oline Mette Kirstine Christensen fra Revsgård, Årgab (ved ægteskabets indgåelse 1842 udflyttet på det lille sted syd for Revsgård, som Søren, »æ gammel Hummel« kaldet, overtog). Fra hans tid stammer navnet »Hummelbu«. Herfra stammer altså Christen Christensen, i det følgende kaldet ved det navn, han efter en onkel i Nr. Lyngvig var kendt under: Kræ Krænsen, forkortet K.K. ell. Kr. Kr.

Han var flyttet den modsatte vej, idet han ved ægteskab med Margrethe Jensen, Nr. Bork Fælled, og ved overtagelse af ejendommen her efter svigerfaderens druknedød, var blevet omtrentlig nabo til mit barndomshjem.

Kræ Krænsen var fra gåsehyrde blevet forfremmet til havfisker, ligesom han sammen med faderen, og senere broderen, Chr. Sørensen, også drev et betydeligt fjordfiskeri. Fangstområderne og fangstmetoderne synes at være udvidet i takt med familieførøgelsen. (Kræ Krænsen fik fire piger, hvoriblandt Oline (Line) Holm, der også fortæller i nogle af de følgende afsnit, åndsfrisk som hun

var ved samtalerne, trods det, at hun var 92 år gammel*. Chr. Sørensen fik i to ægteskaber i »Hummelbu« 17 børn hvoraf 15 voksede op på dette udflyttersted). De to brødre blev således pionerer med hensyn til såvel ålerusefiskeri som fiskeri med ålebundgarn. Kræ Krænsens broder, Chr. Sørensen flyttede på sine gamle dage til Esbjerg, hvor fire sønner og en svigersøn hver havde en kutter i Esbjerg fiskerflåde.

K.K.s data er følgende: født i Årgab 1857, gift og flyttet til Fælleden 1880. Havde ejendommen her til 1928, hvorefter han flyttede til Skjern, hvor han boede hos en anden datter, Ane, gift med Peder Jørgensen.

Ligesom han i det følgende fortæller spredte erindringer (nedfældet 1931), således at han sammen med de øvrige nulevende fortællere er med til at tegne et billede af livet her ved hav og fjord for ca. 100 år siden og op mod 1. verdenskrig, sådan har han også selv givet tekst til billedet:

»En gammel vesterhavsfisker og fjordfisker fra Ringkøbing fjord, Chr. Chr. Sørensen. Dette billede er fotograferet d. 24. april 1937 – 9 årsdagen fra han flyttede fra Nørre Bork til Skjern. – Ålerusen er han lige blevet færdig med, selvbunden og monteret til godsforvalteren på dommerkontoret i Skjernbrogård«. (Forøvrigt samme sted som han afleverede sit »Gidsel«, kæmpeålen, der var fanget i en lignende ruse i 1889, for at opnå bevilling til Tipperne. Omt. i »Et Atlantis i fjorden« s. 63).

– Den gamle rusefisker har ikke kunnet standse og fortsatte med at lave ruser her midt i Skjern by.

Ligesom han ikke har kunnet standse sit violinspil, men fortsatte på sin »Stradivarius« årene igennem de tre steder, han boede, sådan

* Da jeg skulle afsted til bogtrykkeren med manuskripterne til denne bog 1/2 77 får jeg at vide, at hun er død.

har han ved det, han fortæller i denne bog, og i alt det, han tidligere har skrevet i forskellige anledninger, været med til at give dette land af hav og fjord mæle.

Selv om jeg ikke kan huske, at jeg har mødt Kræ Krænsen (jeg var 6 år, da han flyttede fra Fælleden), så har det været et festligt møde at læse, hvad han har skrevet, og høre andre fortælle om ham. Hermed er Kræ Krænsen præsenteret. Vi omtalte hans navn i forbindelse med de initiativer, der førte til sejlrenden ved Kirkehøj. Og han træder i de kommende afsnit mere ind i billedet.

Stormen med følge

Det var her uden for ladeporten, barndommens endeløse sorger og glæder blandede sig ind i den skiftende natur. De vældige engstrækninger af gest og marsk og almindelig eng gik i ét herude ved den sydlige ende af fjorden, og de strakte sig milevidt det halve af kompasset rundt fra Blåbjerg ret syd til Kirkehøj i vest-nord-vest. Klitterne fra Nymindegab til Bjerregård dannede den vestlige afgrænsning med Store Mjøl som en fremskudt post lige midtfor.

I den tid, hvor barnesindet, stumt og uformuleret som det er, søger at omfatte stadig mere i rum og tid, øver man sig i at læse ud af de voksnes ansigtstræk, og ud af naturens.

Der var den travle tid med høbjergning, en ustandselig flytten af mennesker, heste og vogne ude i landskabet, en tid med opstemthed og glade oplevelser. Livet og travlheden på engene omsatte sig i munterhed og tilfredshed i de voksnes ansigter. Vi kunne følge dem et godt stykke på vej, mente vi.

Men når sommerens høsttravlhed forlængst var forbi, og kreaturerne taget hjem efter deres gæsteoptræden ude i fennerne, kunne der komme noget umådelig trist over dette landskab. Det kunne ligesom løfte sit triste og affalmede ansigt mod os. De mørke træk så som furer og grøfter, de forskelligt og tilfældigt formede fordybninger, der umotiveret lå spredt over engarealerne – og som vi aldrig fik andet end dialektudtrykket »Slåd'er« for, (et udtryk, man ikke senere mødte, hvorfor det også bevarede barnesindets vibrationer!), rørskær og hegn omkring fennerne, alt sammen, var det med til at give landskabets dets matmørke, gustne præg.

Men netop her kunne forandringen ske umotiveret og pludselig:

Dette triste ansigt kunne i løbet af timer lyse op, og striber af vand kunne brede sig over de mørke træk. Det steg stille og bredte sig ud som et blankt smil, der blev større og kom nærmere. Det blev til store flader, gik i ét foran ladeporten. Pigtråd og pæle stod tilbage og ligesom søgte at dele vandet ind i firkantede arealer.

Vi læste også i de voksnes ansigtstræk: der kunne være gledet skygger og forbehold ind over dem. Det var ligesom, man ikke rigtig kunne komme nogen steder hen med den boblende fryd og indeklemte forventning, der steg sammen med vandet. Her var ellers et sted, hvor vores nutid kunne vokse sammen med det, vi havde hørt dem tale så stilfærdigt om: stormfloden.

Når vandet var steget højt nok (og langt nede i erindringen står det stadig uden for ladeporten, umådelig svært at holde tilbage til den senere efterpejlede afstand, der dog var adskillige meter!) var børnenes ønske, at det ikke måtte synke igen, og at vi snarest mulig ville få frost, is og skøjteføre. Så kunne man spænde skøjterne på lige uden for laden og tage et helt nyt land i besiddelse. Det gik (– bortset fra det andet begreb, man også kun har dialektord for: »æ Fyworsow'er –) næsten i et med fjorden ...

Længe efter, at oversvømmelserne definitivt var afsluttede ved åbningen af Hvide Sande-sluserne, kunne vi gå rundt med de tilbagevendende stormflodsforventninger. Jeg hører stadig – selv nu så lang tid efter – ved begyndende skøjteføre en jublende tone i ørerne. Det er resterne af det råb, en dreng kom op i skolen med en vintermorgen: »æ Flo'd ka' bæ'r!« Det var igen resterne af et ret ofte imødekømt ønske fra degnens side: når stormfloden blev »stående« længe nok til, at der blev skøjteføre, gik han med på isen. Nu gik han ikke på den mere. Han ville vente til fjorden kunne bære. Og det blev en lang vinterdag med mange timer, inden vi kunne komme ned på skøjter på den flod, der »ku' bæ'r«.

Floden var ikke så lidt mindre, end den var, dengang Kræ Krænsen boede på den ejendom, drengen kom fra. Selv om der kun var godt tyve år imellem, var der Hvide Sande til forskel.

Og Kræ' Krænsen havde ikke alene mere vand at fortælle om. Han havde også flere ord at fortælle med. Faktisk er han en sjælden levende fortæller. Hvorfor vi også har lånt hans skildring af stormfloden i 1911, sådan som han skriftlig gav sine nærmeste den:

»Det var i 1910, at det høje folketing og landsting enedes om at forsøge en løs gennemskæring af klitten ved »Hvide Sande« lige midt ud for den åbne fjord. Det var sagt tit nok til videnskabens høje herrer, hvad udfaldet ville blive, men det blev hånligt afvist som gammelmandssnak uden betydning. Men det blev snart åbenbart som en virkelighed, at da havet først fik begyndt at æde om sig, varede det ikke længe, før overgangsstangen stod midt ude i udløbet. I efteråret 1910 blev udløbet åbnet, og allerede 14. februar 1911 var vandstanden så lav i fjorden, at jeg gik tørskoet over værnsandene. Så havde vi 24. februar stormflod, så fjordvandet gik til vor dørtærskel (på Nørre Bork Fælle ved Kirkehøj), men vi holdt da huset tørt.

Det gik svært med udvidelsen af Kanalen (Hvide Sande). Så oprandt de bevægede dage omkring november 1911. Ved den tid havde kanalen en bredde af 300 alen, og vi havde i de dage en vindstyrke op til storm i hvert døgn. Jeg har aldrig i mit liv set så svære uvejrsskyer, og hen på eftermiddagen brød uvejret løs med storm af Syd SV med skybrud og regn, med lyn og torden, og fortsatte hele natten, ja, helt op til orkan med vindstyrke 12. Ved 2-tiden gik vinden til Vest NV, og så begyndte opstuvningen med fuld kraft – og ikke så underligt, når vi tænker på, hvad en strandvagt fortalte, at havet gik langt op i klitterne, og da han kom til Kanalen, var det som et frådende hav det hele: helt ind i fjorden gik de store brådsøer deres gang, store og brede med skumbroddet i toppen, for dem var der ingen hindringer, og når så tilmed dæmningen ved Nymindegab også var gennembrudt og havet trængt igennem ved Hegnet syd for Bjerregård med store vandmasser ...

Kl. 4 om eftermiddagen stod vandet over vejen syd for vort hjem. Jeg fik i hast hestene for vognen og min hustru og vores ældste

datter, Jensine og Chr. Mose og deres børn, som var hjemme i Bork til bryllup, blev kørt op til Kirkehøj hos Klaus Olesens og Jens Nielsen, hvor de kom i sikkerhed, og hestene blev sat ind hos Jens Niensens.

Derefter satte jeg kursen mod vort hjem, hvor jeg kom ind og fik alt stablet op på borde og stole. Sengesteder, alt som ikke kunne tåle at blive vådt. Ligeledes fik jeg min fladbundede pram hjem, da det viste sig, at det var meget nødvendigt. Stormen vedblev med samme styrke. Op på formiddagen kom der en stor båd med klodsrebet sejl, som var i nød. Det var Povl Degn fra Klegod. Han og Jens Jørgen Skjælmosen havde ligget oppe ved Middelhagen og redet stormen af. Skjælmosen var kommet over i P. Degns båd. Det var heldigt, for i morgenstunden brast tovet på hans båd. Den drev i land ved Agerholms Fahl og blev knust til pindebrænde. Knud Pedersen og jeg var så oppe ved fjorden og fik mandskabet bjerget i land. Men da de straks ville til byen for at telefonere hjem, at de var i behold, fik jeg hver af dem til at tage en ko ved hånden op til Niels Holms. Da de kom hen syd for Andreas Pedersens hus, hvor vejen var meget lav, var der så meget vand, at de havde vanskeligt ved at holde det af vadestøvlerne. Niels Holm og Chr. Mose var mig behjælpelig ved at få fårene og en griseso med grise færget over til tørt land.

Vores stuehus lå 1,71 m over dansk nul, og opstuvningen var 2,05 m, altså 34 cm høj vandstand inde i vore stuer. Jeg gik derinde – gulvbrædderne gik løse, så det lignede mest lasten af et strandet skib. – Men heldigt var det alligevel, at vindretningen nu var sydlig, for havde vi haft retningen fra Hvide Sande, antager jeg, at vandet ville være gået til vinduerne. – Resultatet af det hele blev en ubetydelig erstatning, og så fik jeg et nervechok, som jeg ikke blev kureret for, mens jeg boede på Fælleden!«.

Inden det lykkedes at få det gabende hul, der var slået ved Hvide Sande lukket, havde man oplevet flere oversvømmelser omkring fjorden. »Vi fik den ene dukkert efter den anden ved den sydlige

ende af fjorden«, fortæller Kræ' Krænsen. Ved en junistormflod i 1912 var værnengene og Tipperne helt under vand, og fugle og unger flød op i store mængder på Nørre Bork strand.

Juni-stormfloden 1912 skal også have givet 8 fod vand over hele Klægbanken.

Juni 1913 var Tipperne igen sat under vand ved en stormflod. Og i den forbindelse har vi en ret så detaljeret situationsberetning, dels fra lokale folk og dels fra sagkundskab på besøg.

Sagkundskaben er ornitologen M. Klinge. Under et besøg maj 1910, hvor han sammen med en anden ornitolog, Aksel Kofoed samt en englænder, P. G. Ralfe, var oppe at se på ynglefugle på Tipperne, skriver han:

»Et herligere sted for en ornitolog at færdes på end »Tipperlandet« vil vanskelig kunne opvises herhjemme. Fuglelivet er så rigt og så forskelligartet som intet andet sted. I træktiden er det tilholdssted for uhyre skarer af svømme- og vadefugle, om sommeren beboes det af tusinder af ynglende fugle. De arter, der særlig sætter deres præg på fuglelivet er blandt vaderne: klyde, kobbersneppe, rødbenet klire, brushøne og ryle og blandt svømmefugle: sandterne, splitterne, hætterterne, kysterne, hættemåge og stormmåge.

Om det nye udløb fra fjorden ved Hvide Sande på Holmslands klit vil forårsage stærkere skiftende vandstand i fjorden end hidtil er måske vanskelig at afgøre, men det er i hver fald en almindelig anskuelse blandt den omkringboende befolkning«.

Befolkningen fik ret, og efter et nyt besøg efter juni-stormfloden 1913 giver Klinge denne beretning:

»Meget er der skrevet og talt om den store oversvømmelse ved Ringkøbing fjord i juni 1913. Jeg så den første beretning herom 13. juni. Den var fra »Ribe Amtstidende«, og den samme gik vel gennem alle landets blade. Den meddelte fra Tipperne: Vandet står så højt, at kun toppene af de største klitter rager op over vandet, medens alt omkring er som åbent hav«.

Stormfloden 1913 kom midt i fuglenes yngletid. Intet menneske kunne da komme derop. Her på billedet går det bedre, selv om man må have støvlerne af over Værnsandene. »Vadefuglene« er fra v.kontorchef Aksel Kofoed, Landbrugsministeriet, landsdommer Thorup, ornitologen M.Klinge (forfatter til dette afsnit), og købmand Petersen (kaldet »Spækhøkeren«)

Klinge fortæller om Borkningernes ængstelse, som han havde mødt den i 1910, og han fortsætter:

»Men aldrig havde jeg dog tænkt mig en ødelæggelse komme så brutal og på et så skæbnsvangert tidspunkt. Det var midt i fuglenes yngletid, mens tusinder af fugle lå rugende på deres æg, og mens tusinder af spæde, dunklædte unger løb sorgløse omkring i græsset. Det stod som malet for mig med al sin uhygge: de store skarer fugle, der øjnede faren, advarende søger til de rugende mager, deres ængstelse og uro, mens vandet nærmer sig, deres uvilje mod at lade æggene i stikken, og forvirringen, da de til sidst som hjemløse

tvinges bort. Og de ulykkelige fugle, som havde ungerne om sig, deres bestræbelser for at beskytte dem og for at lede dem bort til ophøjede steder, deres fortvivelse, da vandet når frem, da ungerne rives bort og svømmende kæmper for livet, indtil de omkommer én for én, medens de selv, ængstelig skrigende, vadende eller flagrende lavt over vandet, har fulgt dem til det sidste, ude af stand til at bringe yderligere hjælp. Og de uhyre skarer af hjemløse, sørgende fugle, der nu drager om fra pold til pold og til klitterne i vest og syd, medens deres gennemtrængende skrig blander sig med bølgernes brusen!

Der kunne ikke være tvivl: fugleynghen på Tipperne måtte være ødelagt, men bladene meldte intet herom: de gav beretninger om oversvømmelsen og den økonomiske skade og føjede kun til: »Så vidt vides, er der ikke gået noget levende tabt, idet man, da faren kunne forudses, gik i gang med at redde kreaturer og får«.

Dog ønskede jeg at få nærmere oplysning om tilstanden derovre og rettede derfor en forespørgsel til sognefoged H. Jepsen i S. Bork, der har opsynet med Tipperne. Beretningen, jeg modtog, siger i korthed følgende:

Store forandringer er sket, siden vi fik kanalen ved Hvide Sande. Nu står vandet ofte for længere tid så lavt i fjorden, at sandene tørlægges, og sandflugten over dem kan være så stærk, at der, når strækningerne befærdes, ikke kan ses fra land til land; men derefter kan der ske så pludselige og så store svingninger i vandstanden, at alt i løbet af nogle få timer oversvømmes, og sandene kommer til at stå med 1 m vand, tilmed vand af langt større saltholdighed end tidligere. – Det forhen så rige dyreliv er ganske forsvundet, det har ikke kunnet trives under sådanne tilstande.

Og nu kom den store oversvømmelse på det for fuglene mest skæbnsvangre tidspunkt. Det begyndte med regn 9. juni, 10. juni blæste det stærkt op, og natten til 11. juni kom stormen. Da steg vandet i den grad, at alt blev oversvømmet, både værneengene og Tipperne, det hele stod som et åbent hav. Kun de få høje banker

viste sig senere at være gået fri. Det var et frygteligt syn. H. Jepsen skriver: Nu har jeg været opsynsmand på Tipperne siden 1896 og har kendt forholdene i ca. 50 år, men aldrig har jeg set mage eller anet, at jeg nogensinde skulle få sådant at se!

Straks efter at vandet var sunket og sandene igen farbare, tog H. Jepsen derover, og overalt viste ødelæggelsen sig. Det før så frodige og kraftige græs var nu gulnet og visnet bort; de store, jævne flader glimrede i solen, thi et fint lag salt havde vandet efterladt sig, og det dækkede alt. Og strandkanten på Tippeternes østside vidnede bedst om ødelæggelsen på fuglelivet. Her lå æg og unger imellem hinanden i store mængder, og andereder, endnu fyldte med æg, var løftet op og drev omkring.

Det var et grufuldt syn, skriver H. Jepsen; al fugleynge! på Tipperne, både æg og unger, var ødelagt: havde De set det med Deres egne øjne, ville De græmme Dem«.

Sådan var beretningen derovre fra, og der er jo intet yderligere at tilføje. Men sørgeligt er det, at det skulle gå vort berømte fuglefristed »Tipperne« så ilde«, slutter ornitologen sin stormflodsberetning. (Ornitologisk Forenings Tidsskrift).

Også andre hjem på Fælleden og på Holmen i Nørre Bork fik uventet husbesøg af havet denne stormflodsnat i november 1911. Det står stadig klart i erindringen hos de mennesker, der oplevede det. Nogle få hundrede meter øst for Kræ' Krænsens hjem havde Mads og Larsine Larsen en landejendom, man mente sikker mod oversvømmelse. På ejendommen boede en aftægtskone, Grete, og på stormflodstidspunktet var der seks børn.

Stinne Larsen, der var lige så gammel som århundredet, altså 111 år, husker hvordan de blev vækket ved 1-tiden om natten. Ejendommen, der nu er nedrevet, lå 1 a 2 kilometer fra fjorden med en høj »fywer's ower« imellem. Den var fuldstændig omringet af vand. »Da vi kom om til døren til vores aftægtskone var hun allerede væk. Jeg ved ikke, hvor hun var kommet hen. Men døren var låst, så hun

var kommet væk, før vandet var blevet for dybt. Nu var vores nabo, fatter Claus, som vi kaldte ham, kommet, og han og vor far fik os ud i en båd, så vi kunne blive sejlet over til fast land. Vi var tre børn, de ældste, og vi gik så om til vores bedstefar i Nørrerad, hvor vi kom i samme seng, en slagbænk i køkkenet. De tre mindste kom også væk og blev båret op til fast land.

Besætningen? Ja, det var vist to grisesøer, vi plejede at have. De blev også sejlet væk. En af dem sprang forresten af båden på vejen, men blev bjerget op. Køerne kom også væk, mener jeg, men det var senere.

Vi var væk i tre dage. Det så sørgeligt ud, da vi kom tilbage – alt, hvad vi havde haft af roer, tørv og pinde var skyllet væk og lå ovre på Chr. Jessens mark. Og inde i stuerne havde der været 9 tommer vand, sagde vor far. Så lang tid, ejendommen stod, blev der ved at trænge fugt ud i tapetet. I laden havde vandet stået op under høet. Det rådnede bagefter og var så varmt, at far var bange for at det skulle antænde. Men det værste var næsten saltvandet i brønden. Der stod et helt lag salt på gulvet, da vi kom tilbage, og i lang tid efter var det næsten ikke til at bruge vandet i brønden til kaffe.

Stinne Larsen fortæller, at de fik 800 kr. i erstatning, og det var ikke ret meget. Og som Line Holm husker også hun, at hendes forældre aldrig rigtig kom over forskrækkelsen.

– Vi vidste egentlig ikke, tror jeg, hvad det var, vi skulle være bange for. Men vi kunne mærke det på dem, at der var noget. De gik ude ved hushjørnerne og kiggede efter vejret. Og det var især, når vinden drejede over fra SV til NV. Det var det, der var sket under stormfloden: først kom der en mængde vand fra havet ind i fjorden, og så blev det presset herved i den sydøstlige ende. De havde nok anet, det kunne komme. Ellers havde de heller ikke haft en båd hjemme ved huset. Men de havde ikke sagt noget til os om det. Senere kunne vi nok se på dem, at de blev nervøse, og så blev vi det også. For far og mors vedkommende blev det ved, så længe de boede dernede på ejendommen.

På Holmen gik vandet ind ved Niels Madsens og hos Karl Far'er.

Karl Far'ers hus lå lavt, og her gik man allerede ned om aftenen, som stormfloden nåede sit højeste den følgende dag. Det var Peder Jensen, Jens Søndergård og Jens Jørgensen (Stur' Jens), der kom derned.

– Da vi kom derned, var Karl ved at øse vand ud af stalden, fortæller Jens. Det kom ind ad døren, og han stod med en spand og hældte det ud af vinduet igen. Det kunne han ikke følge med til, og han ville gerne have hjælp. Vi fik så koen ud og igennem op til P' Jensens. Kalven kunne vi bære. Men Karl var jo noget bekymret. Jeg husker, at han i farten også havde taget nogle papirer med. Da P' Jensen så på dem oppe på gården, sagde han til Karl': 'Dem får du da vist ikke brug for'. Det var brandforsikringen, han havde fået med!

Karl Far'er boede nogle dage hos P' Jensens, inden han flyttede tilbage med ko og kalv. Det blev da heller ikke vand eller brand, der blev dette hus' endeligt, ej heller tyve og røvere, som han også frygtede, men – som vi kan se andetsteds i bogen – en tør blæst mange år senere. Og efter at det gæbende svælg ved Hvide Sande forlængst var lukket og igen erstattet af en solid port.

Syd for fjorden presseses vandet ind gennem alle grøfter, åer og bække, og ved stormfloden sattes engene i Sdr. Bork og de store marsk-, gest- og engstrækninger foran Lønne og Nr. Nebel opdannedes til et stort hav.

I Sdr. Bork var Vestermark-gårdene afskåret fra omverdenen i 1911, og Fahl-området kom til at ligge som en ø i havet med øens vestgrænse ved Fahlen. Der blev så etableret bådeforbindelse mellem de gårde i Obling, der lå samlet i »æ bøj« og ud til husene ved Fahlen.

Herom fortæller den nu 89-årige Anton Andersen, der dengang boede hos sin far, Niels Andersen (omtrent »bagest« i byen, hvor »Præstens Vej« gik fra mod syd):

– Jeg kom ud til Chr. Vads gård. Så kunne jeg ikke komme

længere, for det var ét hav det hele. Så kom Niels Pejzen (han havde den vestligste gård og fortalte, at nu kom Magnus (af Jep Jørgens) sejlede herind. Så kunne jeg komme med ham til »æ Fahl«. Der lå der så en stor pram oppe. Det var en pram, der brugtes på havet, så den var stor. Da vi så kom op til »æ Fahl«, så var det ét hav det hele, rundt om ... Vandet stod og plaskede uden for Mads' (omtalt andetsteds). Så siger Niels Pejzen: hvad med Mads? Ham kan vi da ikke lade blive ... Så går jeg ind og siger til Mads: 'hør Mads, du kommer til at flytte ud ... Det ville han ikke. Jeg siger til ham: jamen det kan »et nøt' now'ed« ... det kan let sætte vand ind til dig. Så bliver det jo ikke så godt' ... 'Så tager jeg med. Men hvordan? Du kan sejle med op »te æ bøj!«'.

I forvejen havde de taget 11 får, der var samlet omkring Mads' hus op i båden.

»Så sejlede vi med vejen – tre mand »o ølle for'« – og vi kommer op til Niels Pejzen og kom ind lige ved hans mødding ...«

»Senere kommer der en mand, der hed Niels Bakkelsen (do ved han håd' den gor'd, som Laust Peder han fæk) og siger: hør Anton! Ka a et' fo' dæj' te' o sejl' te' æ Fahl ... a trow'er det var sån' en daw eller to atter (efter)«.

Han havde 3-4 får deroppe, og han ville gerne vide, hvordan det gik dem, selvom de havde et lille træhus, de kunne gå ind i lidt syd for Simon's. De sejlede lige ind i skuret ...

»Da vi så kom derind, var der et får derinde. Det stod oven på tre andre. De var druknede ... o da æ pram' kom mæ æ snud' ind, da war den li' ve' o spring' op i æ tåg' (taget)«.

En anden gang, fortæller Anton, har han båret pigerne på ryggen fra »æ bøj« og hjem til »æ Fahl«. Det var pigerne i Fahl-kroen. Simon kunne ikke selv, da han var ved at dyngesand op foran døren for at spærre for vandet, og Kirstine havde bedt ham om at hjælpe børnene hjem fra skole. Vand og strøm gik på tværs af vejen.

På Enggården nåede vandet under stormfloden 1911 at slå mod ladeport og lademur (vist også sådan, at murværket fornedet tog

skade). I »I Forvandlingens tegn« (bogen omtales næste side) hævdes det, at der under en stormflod skal være revet tre fag væk af laden. Dette har ikke kunnet bekræftes eller afkræftes. I givet fald må det have været under en endnu højere vandstand (evt. i 1825). I 1911 var gården helt »omflydt af vand«. Og mine forældre har nået at se det banke på. Deraf denne uro og bekymring for noget, som vi dengang ikke anede hvad var.

Sådan var det med så meget: de voksne fulgte med i ting og sager og havde en viden om noget, der var helt uden for vores barnlige horisont. Vi gik vel nærmest og ventede på at byde det store blanke vand velkommen. De ønskede at sige det et endeligt farvel herinde i fjordområdet. Skulle det mon lykkes at få lukket i vest, så man blev fri for at gå og frygte for gentagelse af 1911? Eller af 1913? – Det værste, Hans Jepsen kunne huske, det værste alle andre kunne huske? Det værste i et helt århundrede (regnet fra deres tid)!

Vi vidste ikke, at det store opgør med havet var begyndt. Mens det stod på, hørte vi navnet Hvide Sande nævne med alle mulige forskellige bitoner: lige fra let hånende til helt foragtende, fra forventning og håb til begyndende respekt, ja, næsten ærbødighed.

... indtil man en dag (på en familieudflygt til selve åstedet) stod og så ned i dette svimlende dyb, der var lukket – ikke med én, men med en stribe af ladeporte.

Det er på denne måde forvekslingen mellem stormfloden og øllet er opstået, en beretning, som er benyttet mange steder langs vestkysten, men har sit egentlige hjemsted her i Stinne Larsens barndomshjem. De ældste, jeg har talt med i Bork kendte den. Min degn, Martin Jensen, har benyttet den i »I Forvandlingens tegn«, men den første opnotering er sket meget før, nemlig i 1889, hvor folkemindedesamleren, H. F. Feilberg, der selv er født på vesteregnet bringer den i »Dansk Bondeliv« (bd. 1 s. 8) i forbindelse med omtalen af stormfloden 1825:

»Nord for Nymindegab gjennebrød havet klitrækken flere steder, gjorde »havrendinger« og trængte ind i husene i Bork. En

Et billede af gården, hvor 6 børn + to grisesøer i hast måtte sejles væk under stormfloden i 1911. Den er nu nedbrudt (i 30'erne), og en nybygning rejst ved landevejen ud til Kirkehøj. Den lå meget lavt, men godt dækket af den høje brink ved fjorden, »æ ower'«, og vandet kom uden plasken og bølgeslag ind fra de lave enge mellem Hemmet og Bork. Pludselig kunne vandet være der og stå inde i stuerne, uden at man havde hørt en lyd. (Foto: Nelly Laugesen, U.S.A., tidl. Bork Fælle).

kone vågnede ved vandets skvulpen og vækkede manden med udråbet: »Jøsses, tappen er gået af øltønden!« Han sprang ud af sengen og stod i vand til knæene, hvorpå han helt sindig svarede: »A tænker ellers, her er mere øl end vort eget!«

Nu ved man ikke, hvor højt knæene har siddet på Eske Smed, (som lærer Jensen kalder ham), med det er dog givet mere end de 9 tommer, Stinne Larsen fortæller der stod i stuerne i 1911. Med andre ord: stormfloden i 1825 har stået så meget højere i de samme stuer, som der er fra 9 tommer til Eske Smeds knæer!

Man kan nok undre sig over, at konen kunne mene, at deres øl kunne fylde så meget i stuen. Her må man huske, at bønderne selv

bryggede. De kom med kornet til malthuset og fik det spiret og gæret og brygget. De ældste i Bork kan godt huske »æ Malthus«, der lå »ve' æ Gåd' Vå's ve' æ Præstes Vej«. Her skal stormfloderne også have været oppe, og her er det sandsynligt, at såvel vand og øl som historier er blevet blandet!

Som gabet var blevet smallere og smallere under vandringen ned bag Tipperne, blev det også vanskeligere med den tunge sejlads. Ringkøbing var ved at falde hen i en Tornerosesøvn. Nu og da vågnede man op og begyndte at grave i sandet, når det var lige ved at lukke i (1844 og 1892 f.eks.). Det var oplagt, at der måtte graves, men hvor? Det blev man aldrig enige om, så politikerne skar igennem – og uheldigvis på et forkert sted. Dengang i alt fald. Og ikke mindst, når det blev på denne måde. Måden var også politikernes. Man kan forhandle med partier (– sydpartier og nordpartier f.eks.); men ikke med havet.

Sommeren 1910 blev der på grund af de nævnte uheldige sejl-

Man havde gjort regning uden storm. Alene stormfloden i 1911 udvidede gennemløbet til det tidobbelte, 230 m bred og 14 m dybt. (Foto: Otto Jensen, Hvide Sande).

samt afløbsforhold åbnet en ekstra dør ind til Ringkøbing fjord: en løs gennemskæring af form som en 900 m lang, 26 meter bred og 2,5 m dyb kanal.

Der indledtes nu en historisk, omend ikke altid lige heroisk, kamp mod havet. Det var klart, at hullet måtte lukkes. På den anden side havde man vel aldrig stået over for så stort et hul før. Så der var ikke alt for mange, der var alt for kloge længere. Det havde man vel vandbygningsvæsenet til! Og der skal foruden alt det andet nok være blevet smidt meget snavs i kæmpehullet.

Blandt de mange, der deltog i arbejdet, var også en os ukendt fotograf, en altmuligmand, der i alt fald havde sans for fotomotiver. Holder man dem sammen får man et indtryk af arbejdets omfang og vanskelighedernes størrelse.

Det blev nødvendigt at anlægge en 5 km lang tipvognsbane, der førte sand og ral ned til støbestedet. Der blev fyldt i sække og støbt i blokke. Slæbebåde slæbte det materiale, der skulle benyttes på sydsiden (Banen kom fra Nr. Lyngvig) på plads, og efter at meget sand var »flydt« i havet og endnu mere skyllet væk under stormene, nærmede man sig hinanden fra begge sider (Fot. fra nordsiden).

Man er lige begyndt på at etablere lukningen, da en ny storm sætter ind. (Fot. fra nordsiden).

Jo nærmere de to moleender kom hinanden, jo kraftigere blev strømmen. Der taltes om en dybde så stor, at man kunne sætte et almindeligt fiskenet på højkant ud for hullet. Her, den 22. maj 1915 er kampen mod havet vundet. Der mangler kun få meter i, at hullet er lukket.

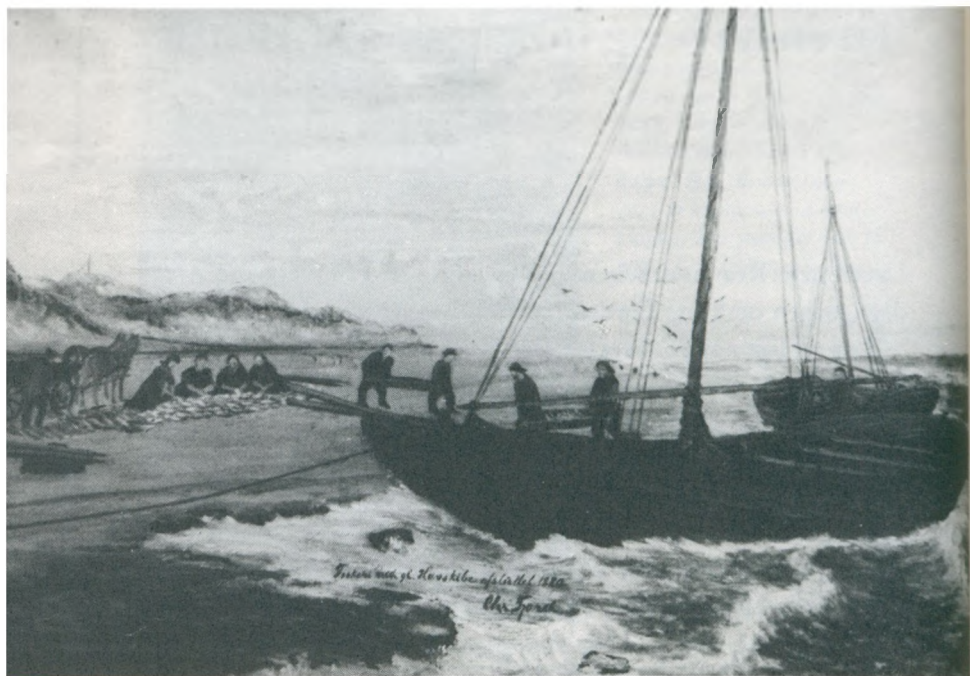

Indenfor dækmolen anlagdes nu ved sandpumpen vejdæmningen. – Der skulle gå 16 år, inden hav og fjord igen mødtes på dette sted (31. august 1931).

Til en hav- og fjordfiskers historie

Læser man i Kræ Krænsens erindringer får man et levende billede af dagligdagen omkring fjorden for 100 år siden:

»Jeg vil lige notere, hvorledes en fiskedag begyndte og endte på det tidspunkt sidst i november og helt til nytår. Først skulle der erkyndiges over om havet var sådan, at det kunne bruges, og når så det var i orden, var alle på benene kl. 2 om natten, hvor esningen så begyndte, således at lever og brisling og tarme blev ligeligt fordelt på krogene. Når så det var endt, skulle der jo drikkes kaffe med adskillige rundtenommer til, og så skulle madkassen (»Bonnek») gøres færdig til dagens slid. Lygten blev tændt og bakkerne kom på bakkestilladset, som man bar på ryggen. Dermed satte hele karavannen sig i bevægelse med lange skridt mod havet. – Fiskebåden blev båret ned og sat ud med forenden først, indtil den stod i havstokken. Så blev ballasten skovlet ind, derpå blev bakkerne sat på plads og andet tilbehør blev bragt flot. Så blev sejlene sat, og så gik det vest på en 15-16 km, hvor der så gerne blev flere lygter at se fra andre både, som satte deres redskaber. Vores lygter tændtes, og min broder (Chr. Sørensen) tog plads og satte bakkerne i havet. Det tog gerne en lille times tid. Min plads var at sidde ved roret og styre båden, hvilket jo fordrede megen agtpågivenhed. Så var det i reglen blevet dag. Vi kastede ankret en times tid, fik lidt at spise, og så tog vi fat på krogene. Det gav jo en god fangst, 30-40 snese hvidling, vægt 1500 pd. a 8 øre – ialt 120 kr. Når vi så landede i tidlig mørkning, så holdt i reglen fader med vognen efter fiskene, som så blev kørt over i den store båd ved Skelhage for at blive sejlet til Ringkøbing næste morgen. Men forinden vi så får havbåden båret

»Fiskeri med gl. Havskibe afsluttet 1880« er titlen på dette maleri, malet af Chr. Fjord. Det hænger nu på Ringkjøbing museum. Foto: Tove Sonnichsen

op på strandbredden og kommer hjem og får »onden« og kommer i seng, så er kl. 10. Og så skal vi på den igen kl. 2 næste morgen.

Iblandt de mange ture, jeg tog ved fiskeriet i Årgab, siden jeg var flyttet til Bork, vil jeg lige til slut nævne én. Det var i julen 1889, 5. juledagsaften. Jeg spillede til julegilde hos Peder Stage, Lønneklint. Det var fint havvejr, men en streng frost. Isen på fjorden var tyk og stærk og den dejligste is til skøjteløb. Jeg havde mine skøjter med, for jeg skulle jo over og se, hvordan det formede sig med havfiskeriet. Kl. 5 om morgenen var julegildet endt, og jeg gik så ned til Værndiget og fik skøjterne under støvlesålerne, og så satte jeg

kursen mod Tipperne. Vejret var stille med rimfrost og tåge. Jeg løb og løb, så sveden haglede af mig. Så ved solopgang blev der en lysning, hvor jeg fik at se, at jeg var lige ved Stauning land, hvor mejeriskorstenen ragede op i morgentågen. Straks fik jeg kursen forandret, og det gik med »bilfart« tværs over fjorden til Haurvig Kapel, hvor min søster boede lige tæt ved. Da jeg kom op i deres hjem fortalte hun, at de var på havet, og at min fader og Chr. Pejser var kørende til Nr. Lyngvig med hver et læs hvidling. Så kom der en vognmand fra Holmsland for at hente det hele og køre det til Ringkøbing. Bestemmelsen var, at jeg skulle hjælpe med tillæsningen og så følge med vognen og så få fisken pakket og få den med første tog fra stationen. Vi blev færdige med læsningen, da lyset blev tændt, og jeg fulgte med vognen, men gik for bedre at holde varmen, da det frøs hårdt. Da vi kom op på Holmsland, gik jeg og drømte, at jeg faldt i landevejsgrøften, og der tøvedes ikke længe, før det blev til virkelighed, og jeg lå med hele kroppen i grøften. Vi kom til Ringkøbing ved 10-tiden (om aftenen). Jeg kom i seng kl. 3, så måtte jeg op og til at pakke disse stivfrosne kroppe i kasser, og jeg var glad, da det hele var ordnet og fangsten gik fra Ringkøbing pr. fragtbrev til »Busse & Bade, Hamburg«.

Så hen over middag begav jeg mig så på hjemvejen ad Nørre Bork til. Det begyndte at blæse op fra SØ, så det var meget besværlig at komme op imod vinden. Da det begyndte at mørkne, var jeg ud i vest for Stauning kirke; men så begyndte det med snestorm. Jeg blev lidt i vildrede med kursen. Det varede længe, før jeg kom op under Lønborg land, hvor jeg så fortsatte langs med landet, til jeg langede hjemmet ved 9-tiden, i noget forkommen tilstand; men nytårsnadveren friskede jo godt op, og glade var vi jo, at vi var sammen igen«.

Det kunne, som det fremgår af det foregående, give meget ekstra beskæftigelse, når man ikke alene skulle fange fisken, men også selv sørge for transport, ja, og endda eksport. Der var ikke som nu noget

salgsled skudt ind mellem den, der fangede fisken, og den, der igen solgte til kunderne. Undertiden leverede fiskeren ovenikøbet fisken hos den, der skulle have den til middag.

Når der i en periode fiskedes mange ål i fjorden, og det var særlig i august og september under blankålfiskeriet, opstod der et problem.

For et århundrede siden var der ingen åluser eller ålebundgarn. De første åluser synes at være kommet ind i fjorden i 1880'erne, idet Kræ Krænsen fortæller, at han ikke kendte brugen af åluser i fjorden, da han fiskede fra Årgab. Selv om han fortsatte med at deltage i havfiskeriet efter at være flyttet til Fælleden i Nr. Bork, foregik fjordfiskeriet fra det nye hjem. Her har han i alt fald åluser i slutningen af 80'erne, idet han fortæller, at han har normalt to ruser oppe på den østlige »bløde« ved mundingen af Skjern å. Det var forøvrigt her han fangede sin fisketids største ål på 11 pd. (Som omtalt i »Et Atlantis i fjorden« blev den benyttet som »gidsel« for at få lov at beholde udskækningsbevillingen ved Tipperauktionerne. Det var året 1889).

Kræ Krænsen har altså været blandt åluser-pionererne i Ringkøbing fjord. Det kom også til at gælde for ålebundgarn, der kom noget senere. 1902 havde broderen i Årgab, Chr. Sørensen, fået et bundgarn monteret i Harboøre. Det gav fine resultater, og året efter fik Kræ Krænsen et tilsvarende (pris ca. 400 kr.). Chr. Sørensen var ovre på østsiden for at hjælpe at få det sat første gang. Dette forår havde Kræ Krænsen Otto Heide at tjene, og han fik det åbenbart også godt lært. »Han var en flink og god gut«, skriver Kræ Krænsen om ham. (Otto Heide blev selv både hav- og fjordfisker og kom senere til at betyde så meget for »Klitten«, at mange omtalte ham som »æ Klit Kong'«.)

Efter at åluser og ålebundgarn var blevet almindelige i fjorden kunne fangstperioden forlænges betydeligt.

Før 1880 var fangsten helt koncentreret om de tre mørkeperioder, hvor blankålene vandrede mod havet. Og her opstod da også de

ovennævnte afsætningsproblemer. Af den grund praktiserede man en meget direkte levering af fangsten.

Vi kan høre, hvad K.K. fortæller om fiskeri og »eksport« anno 1870:

»Det var især med sandvod, som vi trak på grundene, at vi til tider tog enorme fangster. Det var jo fra solnedgang til solopgang, at dette fiskeri dreves. Vi begyndte tit ved udenden af Chr. Niensens eng ved Skodbjerg og fortsatte så sydpå til Tørvelægningen. Så begyndte morgenen at gry. Sådant en nat kunne vi nok have 60 snese. Når vi så kom hjem, fik vi alle travlt med at lave dem i stand. Når de blev rengjorte, blev de saltet lidt, og så hen på eftermiddagen blev de samlet 2 og 2 ved halen, kom så på pinde, som passede bestemt til vor vide, store skorstens bredde, og så kom de alle derop. Moder var udmærket til at røge fisk, og hun passede på, at de fik al den røg af 1. klasses materiale, som de kunne få. Vi stod så op og bundtede dem sammen, en 12-14 stk. i hver bundt, dejlige, stive, blanke ål, færdige til at ristes. Alle bundter blev pakket i dertil lavede kasser og så afsted til Ringkøbing. Her lagde vi så bundterne på slagtertruge, og så havde vi byen delt, sådan at vi ikke skulle krydse hinanden. Vi kendte alle baggårde, hvor køkkenet var, og så gik det rask fra hånden. Når vi havde udsolgt, gav det et fint resultat, og det kunne gentage sig i hver uge. Prisen var 1 kr. pr. bundt.«

Ved selvlevering undgik man således det for al fisk meget store transportproblem. Der var ikke noget, der hed nedisning, og var transporten for langvarig, gik det ud over kvaliteten. Der kunne på den måde mistes betydelige indtægter. I ruserne gik mange laks og ørreder, der krævede hurtig levering. Efterhånden opnåede man større erfaring m.h.t. behandling og levering, så de største skuffelser blev undgået. Men så kunne der pludselig være en fangst helt uden for normen ...

I lange tider efter var befolkningen i Bork opdelt efter, om de havde set »*Kræ Krænsens Stør*« eller ikke. Der gik længe sære

frasagn om, hvor langt den skæve hale ragede ud, da Kræ Krænsen kørte afsted med den i en kassevogn. Det var den største fangst, man vidste var gjort i fjorden. Og flere af de ældste mennesker, vi har talt med i forbindelse med denne bogs stof, har fået fortalt om »Kræ Krænsens Stør«.

Selv har han nedskrevet det sådan:

»Jeg fiskede engang en stør, hvis vægt var 310 pd. Det var en pinselørdag først i juni måned i en gruelig varme. Jeg sendte den til »Köser, Altona«, hvor jeg regnede med at få 300-400 kr. for den. Men forsendelsen var meget mangelfuld denne gang (Der synes efter det andetsteds omtalte at dømme at have manglet noget i indpakningen, hvilket er forståeligt, eftersom støren antagelig har haft en længde af mindst 4 m!). Jeg fik kun 50 kr. for den. Det var jo en stor skuffelse!«.

Støren var fanget i en ruse, der var sat »efter de almindelige fiskearter«. Den skal være fanget i den sydligste ende af fjorden øst for Værnsandene og op mod Gjødelen indstrøm i fjorden.

Af en esepiges dagbog

De mennesker, der for et århundrede siden boede omkring Ringkøbing fjord (enten ved hav og fjord, eller kun ved fjorden) havde for langt de flestes vedkommende tilknytning til en eller anden form for fiskeri. For nogen var landbruget vigtigere end fiskeriet, men for ikke få andre var det omvendt.

Det var især forårsfiskeriet ved havet – der før (som nu) – trak mange til sig fra opsognene. Fiskerne organiserede sig i bådelav. De største, havskibe, kunne have 6-7 mand, mens de mindre, havbåde, havde 4-5 mand. Bådelav kunne så igen danne bodelav, og P. Pedersen, Bjerregård, har i sin bog »Klittens historie« oplyst, at der har været mindst tretten bodelav på Klitten. Kræ Krænsen fortæller i afsnittet »Lidt Livsskildring over min Hustrus Slægt«, hvordan Margrethe Jensen, Fælleden, Nr. Bork, efter konfirmationen 1870 begyndte som esepige. Hun fortsatte 11 somre i træk, både ved lejet (Nyminde) og ved selve udløbet i havet ca. 1 mil fra kroen i syd. Lønnen var 40 kr. og kosten for et forår til Sct. Hans. Efter esetiden tog pigerne sommertjeneste rundt på gårdene i oplandet. Det hændte, at fiskepigerne tog længere væk. To somre var de 24 piger, der tog tjeneste på Bygholm ved Horsens fra Sct. Hans til Mikkelsdag. De blev kørt på vogn fra Ringkøbing til ind forbi Herning, hvor så en vogn fra Bygholm hentede dem. Rejsen tog tre dage. Sommerlønnen var fra 60 kr.

Om hvordan livet var i en fiskebod ved Nyminde fortæller Kræ Krænsen ud fra hustruens erindringer følgende:

»Der var til tider derude meget liv og lystighed. Der var en stor fiskeflotille, som bestod af de gamle havskibstyper. Der var bådelav

Et bådelaus fiskerboder ved Nyminde. 11 somre i træk var Magrethe Jensen esepige her. Fotografiet er taget af en os ukendt fotograf, har betitlet det således: »Fiskerhytter ved Nymindegab, syd fra.« Det er fra omkr. 1870. (Lånt af Lokalthistorisk Arkiv, Ringkøbing bibliotek.)

helt oppe fra Nr. Lyngvig og Klegod, som havde slået sig ned der. Det var jo lettere at sejle ud på det åbne hav igennem udløbet end at slide på den åbne strand fra kysten med det tunge skib, og afsætningsforholdene for fiskerne var jo også lige så gode som ved Ringkøbing. Hvert bådelaug anskaffede først 3 boder, som skulle bruges både til ese-, spise- og soverum. De var hver enkelt bygget således: 6 fag spærrer med enderne på jorden, tækket med marehalm og tættet på den indvendige side med rughalmsmåtter. Skor-

Vel få steder har de gamle fiskerboder passet så godt ind i landskabet som her ved Nymindegab. Det var fra dette sted, at en af disse fiskerboder blev hentet til Frilandsmuseet i Lyngby. De andre fik desværre lov til at forfalde, men tagkonstruktionen blev dog stående til omkring 1970, 100 år efter, at det gamle billede er taget. Så blev der på stedet opsat nye boder. Man vil bemærke, hvordan boderne her i 1870 er passet ind i landskabet og lagt i læ bag klitterne. (Billedet lånt af Lokalthistorisk Arkiv, Biblioteket, Ringkøbing)

stenen var i den sydvestlige ende af boden og 2 sengesteder i den nordlige ende og så bordet tværs for. Beboerne i sådan et skur var 2 fiskere og 2 fiskerpiger, den 7. af besætningen (hvis det var et havskib) havde sin køje i en af boderne. 2 både havde fælles drejere, gerne 3, som skulle besørge sildefangsten til »es«, og som toges i sildevåd. Forbruget daglig i havvejr 24 ol sild, 12 ol til hver båd. Bådens fiskegrejer bestod af 24 bakker a 600 kroge pr. bakke. En

esepige har altså hver dag i havvejr som arbejde at ese 4 bakker, hvortil bruges 40 sild pr. bakke, som hun skal skære til i passende stykker, og så skal hun rede 4 bakker op og sætte krogene i spidstikker. Og så skal de to piger ordne deres bod med rengøring og madlavning. Sker det så, at hvillingerne (et fællesudtryk for torsk og kuller, hvorimod den fiskeart, der nu kaldes hvilling, dengang kaldtes »Slinger« og regnedes for uspiselig. – Efter P. Pedersen »Klittens Historie«. S.P.) ikke kan sælges ferske, men skal saltes, skal pigerne også tage indvoldene ud og vride hovederne af«.

Ovenstående skildring af en esepiges dag gælder kun for forårsfiskeriet. Om efteråret tog det sig noget anderledes ud. Her var bodelavene ophævet, og man fiskede igen fra stranden, ofte i nærheden af hjemmet. Det var mest torsk, man fiskede efter, men der kunne gå mange dage mellem dage med havvejr. Og når frosten begyndte, blev der vanskeligheder med esning. Så måtte man til at ese med saltet lever, saltede brislinger, som man kunne få hjem i tønder fra Norge, til tider marsvinstarme, »som jo var det mest delikate, der kunne fremskaffes«. (Som oftest fra Lillebælt. S.P.).

Selvforsynende forbrugersamfund – 100 år tilbage

På Fælleden – på Klitten

Den daglige dont i hjemmene får vi også et indblik i :

»Efter nytår gik alting sin vante gang. Svigermoder spandt alt fra uld til garn, vi havde jo gerne 12 får så det var jo godt til klæder og Margrethe syede alt vort tøj, det havde jo også stor værdi. Jeg arbejdede på fisketøjet, som skulle være færdig til foråret«. (Fælleden efter 1880, S.P.).

»Om sommeren bestilte jeg også noget. Jeg mindes som 6-7 årig, at mine forældre havde fået ejendommen opdyrket til en besætning, 4-5 køer og en hvid skimlet følhøppe, som i reglen havde føl hver sommer. Men da vi havde en lang strækning langs om ved fjordsiden (et stort bådeleje ved »Skjælhage«) så egnede det sig vældigt til gæs, og som vi hvert år havde en stor velsignelse med, somme år havde vi op til 70 stk., ikke under 50«. (Årgab – omkr. 1865).

Da jeg nu var »skrabbkåg« (den sidste kage, man bagte, som kunne have et andet mængdeindhold end de øvrige), var jeg selvskreven til gåsehyrde, som jeg præsterede i 7 somre; men erfaringen lærte mig også tilsidst, at det var helt sjældent, at der gik een tabt, og ligeledes kunne det heller ikke ses i kornet. Først i juli kom der ofte en gåsekøbmand fra Ansager, og han købte gerne alle gæslinger i de 3 sydlige byer. Prisen var 8 Mark eller 2 Kr. 66 øre pr. stk., og så leverede vi dem ved Nymindegab kro i den første halvdel af august, når rugen var indhøstet, til tider havde han en flok på et par hundrede stk., som han og et par drenge drev østerpå og solgte i de forskellige sogne til at gå på stubbene og blive fede. (Til sammenlig-

ning kan anføres, at Kræ Krænsen et halvt århundrede senere fra Fælleden solgte en julegås til manufakturhandler Bundgård, Nr. Nebel, til 3 kr. pundet. Den vejede 16 pund og indbragte altså 48 kr. Det var også i 1917).

»At passe gæs er til tider noget trivielt, når blæst og regn huserer, og meget ensformigt liv. Der hvor gæssene måtte gå, var i nærheden af, hvor følhoppen med føllet græssede, og da jeg passede den skimlede med flytning og vanding, så havde føllet slet ikke imod, når jeg kom med min kop for at malke dets moder, da jeg gerne ville drikke mælken, og jeg mærkede, at min styrke øgedes; det var jo heller ikke så lidt værd. Mit snart eneste tidsfordriv var at vade i fjordvandet ved bådelejet, hvor jeg havde skibe med sejl på, det var tit morsomt at lege med«.

Det lavede jo vældig op, når en købmand fra Ringkøbing, Odin Rosenvinge, som havde udsalg af kolonialvarer i Kræ Krænsens hjem, kom sejlene ind mod »Skjælhåge«. Han handlede i de tre sydlige byer og tog så deres produkter for varer. Det var ikke mindst uld, han hentede på gårdene, da det ikke var ualmindeligt, at en gård havde mellem 50 og 100 får. Nu skulle der jo meget uld til et pund, ja, så meget, at det ikke var usædvanligt, at et pund uld indgik i en tjenestedrengs løn. (Lars Clausen fortæller, at han i sin første plads som 10-årig tjenestedreng i Bork skulle have 10 kr., et par træsko og et pund uld for en hel sommer. Næste sommer skulle han have 20 kr. og et pund uld. Det var i 1878 og 1879*). Det var derfor ikke ukendt, at man kunne falde for fristelsen og hjælpe lidt på vægten. På den måde kunne det ske, at Rosenvinge kunne få det svar af et barn, når han kom og spurgte på ulden: »Vi har det ikke sandet endnu!«. Ligeledes fik han på gårdene deres stykker smør på en 4-6 pd. pr. stk. og evt. slagtede svin. Smørret lagde han gerne ind i de tomme svin. Det var jo ikke altid den store renlighed, der kendetegnede leverancerne. Men så hjalp man det lidt på vej ved

* Her efter hans erindringer, nedskrevet 1952.

pakningen i dritler hjemme i Ringkøbing. Her skal det efter sigende have fået navne på herregårde, der i alt fald ikke lå på Holmslands klit.

Af varer, der især blev modtaget på Klitten, husker Kræ Krænsen priserne på kaffe (1 kr. 25 øre pr. pd., kandis 56 øre, brændevin 28 øre pr. pot, mens petroleum kostede det dobbelte).

Som alle hjem ved fjord og hav levede man et nøjsomt og sparsommeligt liv. Men »vi savnede aldrig dagligt brød; vi spiste jo meget fisk, vel nok 21 gange pr. uge, men der var jo mange fiskearter og tilberedte på mange forskellige måder både ferske og saltede og røgede, så det var jo altid dejligt«, erindrer han (fra Årgab). Kr. K. skriver om handelen i butikker, at det som dengang var de kurante varer, hvorom handelen mest drejede sig, var i grunden mest køb af 1 pd. kaffesager indbefattet 1 pd. kaffe, 1 pd. kandis, 1 pd. cikorie, måske også 1 pd. puddersukker, et pd. sirup »lig finsk tjære på farven og lidt grøn sæbe og soda. Tobak og brændevin brugtes der for meget af, for det var for billigt, 50 øre for 1 pd. skråtobak og 28 øre pr. pot brændevin«.

Manufakturvarer var der meget lidt af. Her var man næsten selvforsynende.

»Hjemme hos os (på Klitten, S.P.) havde vi ca. 40 får ialt. Af ulden blev der jo solgt en del, men til fiskeribrug og i det hele taget skulle der jo bruges meget til klæder. Jeg husker, at moder hen på efteråret havde en 15-20 unge piger en eftermiddag til at karte uld og hver pige kartede så 1 pund uld, og så om aftenen kom karlene og fik kaffe og vafler og så en lille svingom til sidst. Moder spandt så om vinteraftenerne garnet«. Vævningen klarede man også selv. Når det var vævet, gik meget af det til Ringkøbing, hvor P. Chr. Olesen, Vesterstrandgade, besørgede det over til Voldbjerg vandmølle, hvor det så blev stampet. (Man kunne godt stampe det vævede stof hjemme – især underbukser til mændene, underskørter til kvinderne. Ellers, især ydertøjet, sendte man til stampemølle. Her blev den

færdige vadmøl opblødt i kar og stampet hvilket er det samme som valket. Mens man hjemme kunne stampe i karret med de bare fødder, var på stampemøllerne fødderne afløst af træstænger, der ved mølleakslens bevægelse pressede tøjet i et bassin. Tøjet blev herved mere fast og krympefrit, og luven kunne klippes af). Skulle noget laves til habit gik det til farveren. Herefter fik man det hjem til skrædderen, som syede i hjemmet. På samme måde blev de kvindelige dragter forarbejdede. Det var almindeligt, at skræddere fra opsognene om vinteren kom på Klitten for at sy for folk. Kr. Krænsen nævner i sine erindringer to. Jens Aksel, en dygtig skrædder, men noget drikfældig, og Margrethe Jensen, begge fra Nr. Bork. Den sidste var før ægteskabet med Kr. Kr. som omtalt andetsteds esepige om sommeren. Om vinteren gik hun ud og syede. En søster, Kirsten, var ligeledes selvlært skrædder og meget efterpurgt. Hende kom Margrethe med ud i hjemmene. Så tog hun selv et kursus i at lære at skære og sy karleklæder hos jordmodermand og skrædder Chr. Vejs Klinting, Houstrup. Herefter (1875) begyndte hun at sy på Klitten. I dette år anskaffede hun sig en symaskine, som jo ikke var almindelig dengang. Hun gjorde turen tit og gik fra Nr. Bork fællede til Nymindegab og helt op på Klitten, bærende sin symaskine på den ene hofte, hvilende med kanten. Det kunne være en vejlængde omkring 2½ mil. På denne måde støttede hun senere det hjem, der blev stiftet 1880, med det, hun tjente, så det i vanskelige perioder bevarede fra at blive solgt. Men det kostede også. Kr. Kr. fortæller, at hun ikke undgik at få mén af de lange ture, slæbende på den tunge symaskine, skader, som hun aldrig helt forvandt.

En skrædder lidt ud over det almindelige var så meget gæst i klithjemmet, at hun næsten hørte med til inventaret, det var »An' Skrædder«.

Kræ Krænsen har følgende festlige skildring af et klitinteriør fra 1870'erne, inkluderet »An' Skrædder«:

»Når jeg tænker på disse aftentimer, hvor vi arbejdede inde i en fællesstue om vinteren, så undgår jeg ikke at le, for min 8 år ældre

broder og jeg sad gerne ved siden af bordet og lavede fiskegarn. Moder sad ved spinderokken ved kakkelovnen og spandt tejer (var der fremmede, var hun naturligvis i køkkenet), gamle »An' Skrædder« spandt hamp. Hun sad i den nordligste side af stuen, men over hendes hovede var der en hylde, hvorpå der stod nogle flasker, deriblandt en hvid karaffel med indhold af brændevin. Nu var det meget almindeligt, at der om aftenen kom fremmede, som så blev beværtet med kaffe og kaffepunche. Når så de gik, fulgte fader altid med ud. Nu var »An' Skrædder« meget drikfældig, og lige så snart, at døren var lukket, for hun på benene og kom hen til bordet og greb brændevinsflasken med de ord: »De æ da ou hi'el for gal' mæ de drikken pons te enhver ti'. Læ vos da fo de skit å'e by'e mæ de sam!«. Og så mens hun vendte sig om, klirrede glasproppen, mens hun tog den af og blev ved at gå, og så hørtes en ordentlig slurk og så klirren, da glasproppen sættes i igen og kom på hylден. Men så var hun også i vældigt humør siden på aftenen. Det var tit hendes næse blev hudløs indvendig, og så ville hun prøve at have en snaps brændevin i næsen. Jeg tænker næsen fik måske 10 % og de 90 % fik munden, for der var jo ikke lang vej. Somme tider fik hun ondt i halsen. Den eneste medicin, hun brugte, var stødt peber i brændevin.

Det skete jo også, at min ældre broder og jeg var så uartige, at vi brændte en korkprop og smurte tuden på brændevinsflasken. Når hun så havde været ene i stuen om eftermiddagen, og vi kom om aftenen, kunne hun have en sort ring om munden!

Hun var et kraftigt fruentimmer. Hun fortalte, at hun kunne se ligkærrer om natten og se hvide heste, der var spændt for. Ligeledes påstod hun at kunne se forbrand for ildløs og skibsstrandinger. Jeg troede ikke på hendes syner, men der var mange, der gjorde det på den tid«.

Sejlende – og løbende afsætning!

Afsætningen af fisken var omkring 1870 et stort problem. Chr. Sørensen, Årgab, fortæller i et brev til broderen Kræ Krænsen 1938 om, hvordan han og Ole Jørgen 69-70 i en meget ung alder optrådte som fiskeeksportører. Det foregik på den måde, at de sejlede fisken fra havet tværs over fjorden til Stauning, Lønborg, Hemmet og Bork. »Den gang skulle hver gårdmand have ½ læs fisk, men penge var der få, der havde. Vi fik så rug og kartofler og flere ting for vor fisk«.

Senere kom den første egentlige fiskehandler, P. Jørgensen, til egnen. Han sendte fisk til Tyskland.

Kræ Krænsens kone, Margrethe Sørensen, oplyser i sine erindringer* om fiskeriet fra boderne ved Nymindegab, hvor hun var esepige fra 1870-81, at et konsortium i Bork købte en del både hvilling og torsk, som de rensede og saltede stærkt for bagefter at lade en kusk køre det ned til Nordslesvig, hvor han solgte fisken for gode penge.

»Men den største del af bådelaugene omkring fiskeboderne ved Nymindegab havde en fælleskøber, som hed Jens Kronborg. I havvejr løb han oppe i mange sogne øst for Nymindegab, og så kom bønderne kørende derud. Der var jo mange, der fik et læs havfisk hver til deres sommerføde«.

Dette foregik tidligt på foråret. I juni måned måtte Kronborg afsted igen for at få fiskernes tilgodehavende kradset ind til afregningsdagen.

* Erindringerne nedskrevet af Kræ Krænsen i Skjern 1934.

Jul og julegilder ved hav og fjord

Kræ Krænsen kom også til at kende julen på begge sider af fjorden. Da han blev gift med Margrethe Jensen, datter af Jens Jensen (Obling) og Maren Iversen, Nr. Bork (udflyttet på Fælleden 1846), stiftede han selv et nyt fiskerhjem på østsiden. Jens Jensen var druknet i Fahldybet 1876, 54 år gammel. Brylluppet stod i Årgab 2. juledag. Svigermoderen, der var 57 år, spadserede om ad Fahlen over Sdr. Bork Mærsk, Vesterlund og Nymindegab (færge) og op på Klitten. Om hun har fået forbindelse med andre bryllupsrejsende i Bjerregård fortælles ikke, men det er sandsynligt, da det var samme dag, Jens Peder Christensen, Bjerregård, skulle giftes med en søster til Kræ Krænsen, Ane Kirstine, Årgab. Til dobbeltbrylluppet var man inviteret til frokost klokken 4 om morgenen(!), idet gudstjenesten var kl. 9 i Haurvig kirke.

Efter jul blev det vinter, og de nygifte spadserede over isen til Fælleden i Nr. Bork.

Dobbeltbrylluppet blev et stort julegilde i stil med de mange »julboj'ler«, Kræ Krænsen havde været med til i 60'erne og 70'erne. Der gik langt ind i næste århundrede frasagn om disse klitgilder, og hos de ældste blandt opsognerne kunne der endnu op til et halvt århundrede efter sidde rester af smil omkring erindringerne fra disse begivenheder.

Gilderne varede i et langt stræk fra jul og ind i nytåret, og der skulle jo store forberedelser til.

Spillemændene skulle bestilles i god tid. En gårdmand i Haurvig, Chr. Jans, gik hvert år i høsletten til spillemændene og fik sit julegilde bestilt til 4. juledags aften. Man skulle være om sig i god

tid, da der kunne være op til en 16 julegilder fordelt på de tre byer på Sydklitten: Årgab, Haurvig og Bjerregård. Det begyndte Lillejuleaften, fortsattes 2. juledag og videre i julen og nytåret.

Juleforberedelserne var store og omfattende. Fra 1881 holdt Kræ Krænsen jul på Fælled, og forberedelserne her, fortæller han, var de samme som hjemme på Klitten:

»I november måned begyndte først lysestøbningen, for der skulle jo spares på petroleum (stenolie, som det kaldtes). Alt hvad vi kunne frembringe skulle bruges, for pengene var jo altid små. Så først i december blev byggen sat i blød til malt, som vi tørrede på kakkelovnen, hvortil der var lavet en ramme af træ, for at det kunne rumme så meget som muligt. Så 8 dage før jul bryggedes øllet, en hel tønde fuld. Til dette var det jo den første betingelse at have godt gær. Derefter kom så slagtingen, enten får eller lam, ja, undertiden en gris. Så kom bagningen, som tog to dage. 100 p. rugmel, hvoraf der blev 12 store rugbrød til 12 á 14 p. pr. stk. Så meget kunne vi bage i vor bageovn. Derefter 2 ovnfulde sigtekager – 24 stk. – og 2 kommodeskuffer fulde af kringler og småkager. Dertil flormeliskager og kaffekringler. En mand i Obling holdt tal på julekringlerne, for han sagde, at nu havde de bagt 1100 kringler foruden snitter og sødkager, og det var meget passende.

Julen oprandt ikke dengang med juletræer og julegaver og alt, hvad man kunne sætte jul foran; men vi havde det altid hyggeligt og dejligt, omendskjønt vi ikke rigtig kendte den sande juleglæde.«

På Klitten havde Kræ Krænsen været vant til, at man var færdig juleaften kl. 4. Så var alt i orden. Dyrene havde alle fået en god og rigelig julenadver, og »vi børn var altid renvaskede og i vores pæne tøj, når lyset blev tændt, og så blev vi budt små julekager allerførst, for dem havde vi jo rigelig af. Og så blev nadverbordet dækket, og så fik vi et stort fad med dejlig suppe med kødboller i som til bryllup, og så begyndte fader først med at sige: »Ja, så i Jesu navn«. Derefter fik vi andesteg og hønsesteg og tilsidst sødsuppe. Så tog min fader salmebogen og oplæste juleevangeliet i teksten, og så

skulle vi synge omtrent alle julesalmer. Fader var ingen god sanger, derimod var moder en sangfugl. Jeg husker, når vi begyndte at synge på den lange salme: »I denne søde juletid«, så sov jeg sødt, forinden vi nåede enden. De salmer, vi ikke nåede at få sunget juleaften, sang han selv tidlig julemorgen. Når vi havde sunget juleaften, kom de nye kort frem, så skulle vi spille Sevinsel en times tid, og så drak vi kaffe og så til sengs«.

Senere i julen tog som nævnt julegilderne fat, og spillemændene drog fra gård til gård efterfulgt af danselysten ungdom. »Og det sad lige så godt i hovedet på de gamle som de unge«. Spillemændene var på den tid Jens Jørgen Olsen, Årgab, og hans søn, Ole Jørgen. De var kendte i mange sogne for deres spil.

»Sådan et julegilde begyndte, når folkene kom om aftenen, med at der stod én med en præsenterbakke fyldt med bygmelskringler, som blev budt til hver gæst. Så fik mændene en dram til af brændevin, og de kvindelige fik også én af brændevin og sirup blandet sammen. Dernæst kom de til kaffebordet, efter som de kom. De mandlige fik to kaffepunche, og så var der jo hvedekage til kaffen. De gamle blev så bordet til kortspil, mest Sevinsel, og de unge gik så ad storstuen, hvor dansen skulle foregå. I hver krog af denne stue var sat en hummerkasse, og så var der lagt 4 planker derpå langs med væggene at sidde på. Ligeledes var der ophængt en lyseholder i hver krog. Der var i mange år en gammel pige, som hed Birte; hun var døv, men hun passede lysene hver aften, sørgede for, at de altid brændte klare, og det fik hun 10 øre for.

På et bord ved indgangen i storstuen stod en tallerken med ca. 30 mellemadder på. De var sat 2 langs og 2 tværs, op til 15 par dejlige sigtemels – med godt dansk smør og så med pålæg af fedt, kogt fårekød. Så stod der en stor træskål af fin kinesisk model med godt øl, og så var der skråtobak og røgtobak og brændevinsflasken med glas. For de mandlige gik det jo let i dansestuen, for de brasede jo på uden persons anseelse, så godt de kunne. Det var værre for de kvindelige, som var lidt tunge i bevægelsen. De kom jo til at sidde

over og »tørre malt«, som det kaldtes. Men de krøb gerne sammen om de rare mellemadder og lod dem vederfares retfærdighed. Det var jo altid en adspredelse.

Ved 10-tiden skulle de gifte folk have kaffe igen, først konerne; de havde alle, så snart julen gik ind, en fin hvid kappe på hovedet, hvori der var sat strimler af dejlige blomster og andre fine kruseduller. Ved midnatstid gik der en bakke rundt igen med fine kager: sirups-, jøde-, butterdejs- med flere slags, og dertil brændevin og sirupbrændevin. Igen kl. 2 drak de te med smørrebrød til. Pålægget bestod mest af hjemmelavet sødmælksost og rullepølse af fårekød, og dejlige hvedemelsboller med smør på«.

Det krævede naturligvis ekstra forberedelser til et julegilde dagen før. Aftenen før smurte man de mange madder, og det kunne blandt andet godt blive til 30 snese sigtebrøds mellemadder. Og ingen ville gerne stå tilbage i forhold til de andre gårde, der lå for tur til juleboj'el. Det var en gammel nedarvet skik, man fulgte.

Men skal den nu 74-årige Kræ Krænsen her et halvt århundrede efter (– og efter vækkelsen, han gennemlevede omkring århundredskiftet), svare på spørgsmålet om, hvad man talte om ved disse julegilder, bliver svaret:

»Det samtalen drejede sig om? Meget tarveligt, ligegyldigt verdsligt snak, som udmundede i tomhed. Der blev ikke talt om krise, skønt tiden var lige så fattig som nu (1931). Politik var meget sjælden. Det dybe og herlige i julens glæde, nemlig Jesus, blev aldrig nævnet. Nej, julens fyrste blev der ikke kaldt på, men derimod verdens fyrste kaldtes der på med uhyggelige navne i et frygteligt vanvid af synd. Det var dengang, som da Paulus prædikede i Athen, hvor han sagde, at i vankundighedens tider har Gud båret over, men nu byder han alle vegne, at alle skal omvende sig.

Og det skete da også for manges vedkommende, Gud til ære og tak, at der kom vækkelse til de 3 byer på Sydklitten, og mange blev omvendte; men så faldt julegilderne også væk af sig selv.

Omkring 1871, da gamle Jens Jørgen blev træt af musikken,

nedlagde han den. Hans eftermand blev min morbroder og hans brodersøn, Christian Olesen, som da havde fædrenegården«.

Det er værd at bemærke, at Kræ Krænsens erindringer er nedskrevet 1931, mens han deltog i julegilderne på Klitten antagelig er sluttet med dobbeltbrylluppet 1880. Julegilderne, som han så levende har skildret trods de mange års afstand, har i alt fald fortsat på samme måde en halv snes år endnu. Det gælder både på Klitten og Nr. Bork, som han flyttede over til efter brylluppet.

Da vækkelsen kom, blev der en kamp om måden, man skulle fejre jul på, og ud fra Kræ Krænsens erindring om festernes forløb, har jeg for første gang fået en baggrund for at forstå, hvorfor denne kamp måtte komme. Den lette adgang til spiritus, som man næsten var »indlagt« til at indtage, hvis man ville være med til gilderne i »æ Julboj'l-law«, den bastante opfordring til de unge til julen igennem og langt ind i nytåret at sætte dansen ind som den helt dominerende samværsform, de gentagne aftener, hvor de ældre havde mulighed for at tabe eller vinde ret så betydelige beløb i kortspil, hvis spillet var derefter – alt i alt synes det at have taget magten fra deltagerne. At det kunne have følger, bl.a. i form af økonomisk tab, er der ingen tvivl om. At man så i følge en traditionel standssammenhold var tilbøjelige til at lægge tabene over på personer, der i kraft af deres stilling var udenfor, er så en anden sag.

Abenbart har en daværende lærer i Nr. Bork skole haft denne tvivlsomme ære i dette sogn. Kræ Krænsen fortæller om ham, at han lærte børnene godt. Men han ville jo nok have en af de »små sorte«, og så var han i lyst for at spille kort, så når han havde modtaget højtidsofferet i kirken ved de store højtider, så var der gerne en klub, som havde indbudt ham til gilde om aftenen, og så var han for de fleste gange rengjort, når han gik hjem.

Det er klart, at det har frydet de gode bønder i Nørre Bork sådan at vinde noget af offeret tilbage efter devisen: »Hvad udad tabes skal hjemad vindes!« Men efter hvad der også er blevet fortalt på Enggården, mens min far var dreng, skal der også have været tilfælde,

hvor hele eller halve gårde er blevet spillet væk på en nat. Måske en julenat. Eller på en stribe nætter, i julen!

Det er også blevet fortalt, at da min bedstefar, Anders Poulsen, var blevet »hell'e« og var begyndt at holde juletræsfest for søndags-skolebørn og deres forældre (forøvrigt i det soveværelse, hvor det fortsat blev holdt for familien, da vi var børn), ville de andre i hans gamle »gild'-law« drille ham lidt og forærede ham et splinternyt spil kort i julegave. Han kvitterede omgående ved at gå ned til købmanden, hvor spillet skulle være købt, og fik »handelen« til at gå tilbage. Beløbet han fik tilbage sendte han til Indre Mission, hvor der under »Modtagne gaver« kom til at stå:

»Indkommet ved salg af kort: kr. ...«

Anders Poulsen, Nr. Bork.

Uanset modstanden fra det gamle »gildelav« fortsatte juletræsfesterne på Enggården til de senere flyttede op i det nybyggede missionshus. Men julegilderne fortsatte også og havde fortsat en dragende magt over ungdommen. En nabodreng, Lars Clausen, søn af Sidsel og Lars Clausen (Lars »Præst«) har fortalt om den knibe, en ung gut kunne komme i på grund af julegilderne. Kortspillet har sikkert ikke været det, der trak mest, men derimod dansen. I alt fald var det meget om at gøre at komme med til julegilderne.

Lars Clausen fortæller om den »klemhærk'« han var kommet i, da han fik at vide, at han skulle fæstes ned til Anders Poulsen, altså til nabogården.

»Jeg husker tydeligt, at da min fader fortalte mig, at A.P. ville fæste mig, så sagde jeg bestemt nej! Der ville jeg ikke! Jeg var bange for, at jeg ikke kunne komme med til julegilderne med dans og spil og så kortspil. Men da min fader gav mig tilladelse til at gå til de julegilder, jeg blev bedt til, gik jeg ind på at tage pladsen. I løn skulle jeg have 60 kr. for et år!«

Men det var også i 1882-priser!

Forøvrigt blev Lars Clausen hos Anders Poulsen i 4 år, og da hans eget hjem på et tidligt tidspunkt også kom med i vækkelsen, og han selv, som han har fortalt det, kom i kontakt med kolportører og missionærer, forsvandt hans interesse for »dans og spil og så kortspil« fuldstændigt. I stedet blev han aktiv for og medstifter af den første »ynglingeforening« på stedet og dens formand.

Vinen under fløden

»... Det gode svømmer ovenpå som erindringens fløde; men når jeg stikker gaffelen i, får jeg en lille sort sjæl op af fløden.« (Martin A. Hansen).

Sådan er megen lokalhistorie, sådan er mange erindringer, det gode svømmer ovenpå som fløde; gode mænd, der gør gode gerninger. Det er også udmærket sådan, kan vi sige, det andet har vi nok af. Blot må man huske, at det ikke er mennesker, man har fået fat i under fløden.

Kræ Krænsen så sig selv som den store synder, og jo mere jo ældre han blev (en hel synder med en hel Frelser var hans motto), og derfor har han også storsind nok til hist og her at *stikke* gaflen i, og op får han

Kapellerne i Haurvig og Nr. Lyngvig blev indviede 1870 (kapellerne kaldtes de, da de manglede tårn), og der blev kaldet en præst, den første på Holmsland klit (hidtil var de blevet betjent af Pastor Sejdelin, Ny Sogn, 3½ mil fra Årgab, 5 fra Bjerregård). Han hed Pastor D. Gøtsje. Han gjorde indtryk: »Præsten var forresten en god mand, af legemsbygning var han meget høj, 74 tommer (194 cm)«.

Den nye præst skulle giftes, og årets konfirmandhold, 7 ialt, hvoriblandt K. K.s søster, ville bære brudeparret med en sang. De fik digtet en brudesang af Nr. Borks degn, Olesen (der i flere sogne var kendt for sine sange, der blev lavet fint malet i glas og ramme. S.P.). Den var med Adam og Eva i paradishaven. De 7 var for få til at synge sangen henne hos præstefolkene, og K. K. kom med søsteren derhen.

»Jeg var lidt vigtig deraf. Vi sang sangen for dem. I et vers husker jeg, der stod:

Første gang du til os talte
var om den gældbundne svend,
og vi følte vistnok alle,
at enhver af os var den'.«

Men så følger det også omgående i erindringerne: »Men så stor en syndserkendelse tror jeg ikke fandt sted på dette tidspunkt. Vi fiskede på søndagen, ja, arbejdede både hellig og søgn og levede et meget verdsligt liv.«

Det blev ikke mindst tilfældet efter konfirmationen (1872). K. K. voksede op her i det sydligste Årgab, der dengang var et spillemændenes center. Jens Jørgen Olesen, »Lille Ole«s søn fra Revsgård (morbroder til Kr. Kr.s mor), udflytter på den sydligste gård i Årgab med jord op til Haurvig skel, var en navnkundig spillemand, kendt på Klitten og længere ud for sit mesterlige spil. På Revsgård var Kr. Kr.s morbroder, Chr. Olesen, og dennes søn, Ole Jørgen, begyndt at spille til gilder og »bojler« på Klitten og blev snart kendt som klitbospillemændene. Mellem de to gårde, begge med kendte spillemænd, lå Kr. Kr.s hjem, og det varede ikke længe, inden Kr. Kr. også fik fat i violinen. (En tremaster strandede 1877 i Årgab. Da skibet blev slået i stykker, fandt 2 piger $\frac{1}{4}$ mil syd for strandingsstedet en violin, som han købte for 16 kr. Han fik den istandsat af en tusindkunstner i Lønborg og kaldte den siden sin »Stradivarius«). Selv om han fik det indtryk, at hans »nærmere kolleger helst ikke ville røre ved den med en ildtang«, begyndte Kr. Kr. også at spille ude, og det fortsatte han med, efter at han var flyttet til Bork. Datteren, Line Holm, har fortalt, at han kunne gå hjem fra sådan en »bojel«, vandrende langs stranden med violinen, undertiden så påvirket af festen og stemningen og det, man havde nydt, at han knap vidste, hvor han var.

Ud over festerne kunne der også være strandinger, der kunne

friste en »gældbunden svend.« Der går de særeste frasagn om de strandinger, der bragte vin til land. I beretninger om strandinger omgås de ofte. Man kan ikke huske skibets navn, man kan ikke huske personernes navne. Der ligger en god gang fløde over, men nedenunder ...

I Kr. Kr. omtalte tilfælde var der endda »store profeter« indblandet. Ikke så sært, at han kan huske det så tydeligt godt et halvt århundrede efter ...

Hvordan profeterne kom til Holmsland klit ...? Gøtsje havde på et konfirmandhold efter Kr. Kr. en pige, hvis far var af samme højde som præsten. (Så er der ikke sagt for meget, selv om en meget gammel hukommelse skulle prøve at måle efter!) Hun kendte desuden en sognefoged på Klitten og en toldassistent. Da præsten en dag i konfirmandstuen ville have navnene på de fire store profeter, svarede pigen: »Det er døj, å mi får', å Jens Pejser å Lange.«

Nu ville skæbnen, at Kr. Kr. skulle møde et par af ovennævnte store profeter i forbindelse med en stranding:

»En stranding af de mange vil jeg da til slutning fortælle lidt udførlig. Det var en fransk brig ladet med vin, hjemstedet var Dieppe, men sproget de talte, var der ingen af de høje herrer fra Ringkjøbing, der kunne forstå. Skibet blev stående helt, og da havet faldt og vejret blev godt, kunne vi gå tørskoet ombord. Bjærgelaugget, som bestod af beboerne i Bjerregård, Haurvig og Årgab byer, kom igang med ilandbringningen af vintønderne. Skibet stod i Otto Heides stranden i Bjerregård. Til stede ved bjærgningen var sognefogeden, der var overleder ved bjærgelaugget, og toldassistenten (Som før nævnt under de fire »store profeter«). Så en dag ved bjærgningen, som foregik på den måde, at nogle af bjærgerne var ombord og taklede tønderne op én for én af lasten og så over rælingen ned på strandbredden (hvor der var en del flere, der tog imod dem og trillede dem så langt op til bjærgkanten, så de var i behold) kom herredsfogeden og konsulen og kaptajnen og et par

stykker af de store fra Ringkøbing kørende i hestekøretøj til strandingsstedet. De gik ombord og ned i kaptajnens kahyt, hvor vinen skulle smages, ikke af tønderne, men en kasse med de fineste vine kom jo frem.

Vi talte jo om, at det var rart at få vinen smagt, og da vi havde Ole Jørgen iblandt os, tøvede han ikke længe, før han fik en tønde boret, som lå sådan i ly af vagthuset (et hus, der altid under bjærgning blev stillet op på strandingsstedet), at det ikke kunne ses fra skibet. Han lå ned ved enden af tøndens og tappede i et pottemål, og så skulle vi jo hen til ham skiftevis, det var noget, som smagte, vinen ædle drue. Men nu gik Lange jo deroppe for at få enhver tønde, der blev trimlet derop, indført i toldjournalen, han var jo tolderens øverste. Han var ikke rig, men han var tørstig, og af og til måtte den tykke mand ned på sine knæ og kravlede i ly af tønderne hen til Ole Jørgen for at få tørsten slukket, men han skulle jo passe på, at han ikke blev opdaget af øvrigheden ude på skibet; men da et par timer var gået, kom de fine herrer fra borde, men da havde vinen forblindet dem sådan, at de ikke kunne se noget utilladeligt. De havde besvær med at klare sig selv. Og ligeledes gik det med os. Vi blev alle så berusede, at vi måtte holde op og se at finde hjem. Da jeg forlod strandingsstedet, lå Ole Jørgen og Lange og et par mere ved tøndens og drak. Det så lidt nedværdigende ud: tolderens øverste uniform og guldbånd om kasketten lå som offer ved vintøndens ende. Den kostbare ladning blev senere sejlet til Ringkøbing af Laust Frederik Hansen, som havde en tomastet galease. Vinen skulle ind til toldkammeret.«

Efteråret efter skete der en stranding ved Horns rev, der gav anledning til på ny at smage »vinens ædle drue«. Der inddrev store mængder strandingsgods i alle stranden fra Odden og op gennem alle 3 sydlige byer, heriblandt harmonikaer og altså også vintønder.

»Vi var ved havet både dag og nat, og enhver var snart forsynet med en vrit og en gåsefjer. Når man borede vritten igennem staven på tøndens og satte gåsefjeren deri og så pustede lidt luft først, så

kom vinen med så stærk fart, som man kunne svælge. Jeg fik snart smag på et mærke »C. W.« Uh, hvor det var fortryllende dejligt! Af udseende var det nærmest hvidt, lidt gulligt, men så tyk i munden, at det snart var at mærke, at det skulle udtyndes. Men det var meget berusende, man gik snart hele tiden med en ordentlig kæfert på, og i forbindelse med vinen kom man jo atter. Så skulle tønderne køres hjem og så indlægges i pakhuset. Så en dag kom toldereren. Så blev der taget prøver, og han var ikke karrig. Men når han rejste, blev dørene forseglede med toldvæsenets segl. Så var adgangen forbudt.

Men så indtraf der ind til jul en meget streng vinter. Fjorden blev meget stærk at bevandre. Så påtog jeg mig tilligemed en halv snes andre at få vintønderne til Ringkøbing over isen. Vi fik så hver en vintønde på slæden. Der var dejlig is, så vi kunne løbe tværs over fjorden på skøjter. Selvfølgelig havde vi vor vrit og gåsefjer med. Vi fik 4 kr. pr. stk. og én pr. dag, og det tog en 14 dages tid, forinden vi blev færdsige.«

Herefter var det, at nævnte stranding, hvor der inddrev en »stradivarius« skete. Kræ Krænsen var da 20 år, og de sidste tre år på Klitten (flyttede til Fælleden i Nr. Bork 1880) var han med, ikke alene »hvor vinens ædle drue« skulle nydes, men også som spillemand og deltager med til al slags spil, dans og lystighed. Det fortsatte i Bork (som omtalt andetsteds), og der var virkelig tale om en »gældbunden svend«, da han mødte vækkelsen ved århundredskiftet.

– Men også om en »svend«, der vedstod sig sine synder, sine tilbagesfald, også i sine erindringer til børnene.

Som vi mødte det ...

Før – og nu

»Først når mennesket har realiseret sig selv ved at træde i forbindelse med det evige, kan det forstå sit hidtidige liv i det rette lys, tidens fylde er altså et andet udtryk for 'gentagelsen'.«

(Fra Villy Sørensens kommentarer til »Begrebet Angst«)

Mange synes at være af den opfattelse, at jo længere man kommer bort fra det sted, hvor man selv bor, jo mere mørke må der sænke sig over landet, over vandet. Og nu er det fra naturens hånd så viseligt indrettet, at der bor flere mennesker mod øst end mod vest. Af den grund er der altså flere, der mener, at det er mere mørkt mod vest end mod øst, end der er folk, der vil lokalisere mørket mod øst. Der tales derfor ikke om det mørke Østsjælland, men om det mørke Vestjylland.

Og mørket i Vestjylland har så igen fået grader af intensitet, alt efter hvilken vinkel, man så det fra, altsammen ud fra den østlige beliggenhed.

Jo mere vækkelse, jo mere mørke, har været en ikke helt ualmindelig vurdering.

Hvordan har det så været for os, der har levet i det som de såkaldt vækkelsens børnebørn? For os, der kom fra hjem, der havde været inde i »forvandlingens tegn,« os, som gik i skole til en vækkelsens degn, der havde skrevet vækkelsens historie for det sogn, han var degn i? (Under nævnte titel og pseudonymet Jens Bjerredam)

Jeg tror, de fleste af os kom til skole og gik ud af den igen og anede ikke noget om, at vi var vækkelsens børnebørn, eller at vores degn, lærer M. Jensen, havde skrevet om vore bedsteforældre som de

første »vakte« i sognet, under ovennævnte bogtitel. Vi anede ikke noget om den forvandling, der var sket med vore forældres forældre, da vore forældre var børn. De læste ikke engang af degnens bog om deres egne forældre, fortalte ikke om den. Det var først i en voksen alder, at det gik op for én, at der var skrevet vækkelseshistorie om ens barndomshjem.

Men nu i denne mørke skole i dette mørke land i denne mørke tid, vækkelsens tid? Og en vækkelsens degn? Og så endda med en vestjysk skoleordning, hvor vi startede hver evige vinterdag med bibelhistorie og katekismus? Sådan, at det sad som en grammofoonplade i sindet! Og sådan, at vores religionslærer på seminariet mange år efter lejlighedsvis kunne spille på den. »Nå, Enggård, skal vi så starte!« Og så kom de op til overfladen igen de gamle skriftsteder, artikler med forklaringer og 1. og 2. anmærkning!

Men det var da indoktrinering! Hjernevask! Påtvungen forkyndelse! Eller hvad man nu ville sige i dag. Ja, man har tit tænkt på det, men først efter af denne moderne stillingtagen er gået ind. Og nu vil man nok mene, at hvis man skulle have lært det samme i dag og på samme måde, formidlet gennem en ikke-forkyndende pædagogisk tilrettelæggelse, så ville det have været direkte mishandling. Og det er nok også givet, at det ikke havde skadet indlæringen, hvis vi havde kunnet se flere sammenhænge og forstå flere relationer mellem det stof, vi da lærte udenad. På den anden side forekommer det mig, at disse dagens første også var dagens bedste timer. Vi slubrede rundt med M. Jensen i hans futsko, når han vandrede op og ned ad gulvet med Israels folk, op og ned ad bjerge og ud i ørkener, den ene vinter ud af den gamle pagt, og den næste ind i den nye, fra fornedrelse til forklarelse, fra forklarelse til fornedrelse. Han var midt i dette stof, vores gamle degn, og vi anede det ikke før længe bagefter. Vi kunne bare se, at det var ham livet om at gøre at få os det lært, og så blev det vel til liv hos os, ind imellem. Det var ikke vækkelsens tordentale, som man kunne tro. Det var snarere en

stilhed, der lukkede op for degnens verden, for ordets verden, ja, for en verden, der ikke var af denne verden.

Det er givet, at det har været forskelligt fra time til time, fra religionstime til religionstime, hvad de har givet os. De hjem, vi kom fra, havde også forskellig baggrund m.h.t. det religiøse, og det er sandsynligt, at det kan have virket ind på interessen i timerne. Det husker man ikke så nøje. Forholdsvis mange af børnene i vor skole (Nr. Bork) havde hjem med tilknytning til vækkelsen, selvom vi ikke tænkte så forfærdelig meget på denne forskel dengang. Spiritus, kortspil og dans var ukendte begreber i vores verden, men vi anede vist ikke, at det havde været anderledes. Der var ikke noget forsamlingshus til at fortælle os det, i sognet kunne man ikke få en eneste øl, og til festerne i missionshuset kom der så mange af ens kammerater, at man i lang tid ikke lagde mærke til, at der var et skel fra gammel tid mellem hjemmene. Så vidt jeg erindrer, blev dette skel mig først rigtigt klart, da der en vinter blev indbudt til danseskole i forsamlingshuset i nabosognet. Her opdagede man for første gang, at der i ens eget sogn gik en usynlig grænse mellem den for os velkendte søndagsskole med dens dengang mange og store fester og så den hidtil ukendte foreteelse: danseskole.

Havde vi da levet helt uden at kende begrebet dans i forbindelse med selskaber og festligheder. Ja, vi kendte faktisk kun en slags dans: dans om juletræet. Forvandlingen havde været total på dette punkt. Blot en generation før havde man danset, så det gungrede i gulvbrædderne rundt om på gårdene i sognet.

Line Holm fortæller, at hun i 90'erne i hjemmet på Fælleden (hos Kræ Krænsen) oplevede, hvordan konflikten mellem søndagsskole og dans første gang kom ind i hendes hjem.

– Vi kaldte det »præstboj'l« eller »præ'stbal'«. Det gik sådan på skift fra sted til sted, og jeg kan huske engang, at det var vores tur til at have det. Da var jeg begyndt at gå i søndagsskole nede ved Anders og Kjesten på Enggården. Da vi så skulle til at danse hjemme hos os,

ville Kirstine, datteren dernedefra, ikke være hos os længere, og jeg kan huske, at vi fulgte hende på vej. Da vi kom tilbage, dansede vi nok igen. Jeg kan ikke huske, om jeg var med, men efter festen kan jeg huske min mor sagde til min søster: Jeg ville ønske I kunne få det ligesom Kirstine! Det var jo noget, vi lagde mærke til, for vi var jo ikke sådan med blandt missionsfolkene endnu, selv om vi godt måtte gå i søndagsskole på Enggården. Og selv om vi også var begyndt at læse om søndagen. Det var endda Vilh. Becks de lange, altså prædikener, og jeg kan huske, at vi sad og ventede efter, at far skulle blade om og blive færdig.

– Men du regnede det altså ikke for vækkelse?

– Nej, det kom først senere. Jeg mener, jeg var 16 år dengang (1901), og det kom efter en svær sygdom. Mor havde fået difteritis, og lægen havde sagt, at hun skulle indlægges på sygehuset i Varde. Så fik vi fat i sådan et hurtigt spænd (Chr. Houm, hvis du har hørt om ham). Så blev mor anbragt på et leje oppe på en fjedervogn. For det skulle jo gå hurtigt, forstår du(!). Der var jo 30 km til Varde, og hun havde høj feber efter pletter i halsen. Far kom med, og vi troede aldrig, hun var kommet hjem igen. Men da hun så kom hjem igen, kan jeg huske, at både far og mor lagde sig på knæ og blev liggende længe, og vi blev siddende hver på vort sted. Senere kunne vi finde far ligge knælende ude i stalden og laden. Han var i stor anfægtelse. Sådan kom omvendelsen, sådan som jeg husker det.

– Og så var det slut med alt det andet.

– Jeg tror aldrig, det blev det samme mere. Det kunne da godt gå tilbage en enkelt gang (Line kan godt huske, at der også for hendes far er sket noget af det, der er omtalt i »I Forvandlingens Tegn«: at én der har sluttet sig til vækkelsen senere, efter omvendelsen har haft en enkelt »svips« og er kommet vaklende hjem over markerne for at blive lagt i seng med en rus), og Far kunne også have mærke timer siden, men mest husker jeg glæden efter omvendelsen. Hans broder i Årgab, Chr. Sørensen, havde tit inden omvendelsen skrevet om sin vækkelse og sagt, at nu skulle far også få gjort alvor af det! Nu

kunne han komme hjem deromme fra, og han var ikke mere end kommet inden for døren, før han kunne sige til os: »Nå, småpiger, nu skal vi synge. Nu har jeg lært en ny!« (Det var vækkelsessangene, man sådan lærte ved mund til mund metode!)

Selv skriver Kræ Krænsen i erindringerne:

»Vi oplevede den store lykke, at vi kom til at se, at når timen kommer, at Jesus kan få lov til at frelse en *hel* synder, for han er en *hel* frelser, halv eller $\frac{3}{4}$ synder frelser Jesus ikke. – Men så må vi igen erkende med vor ansigts blusel, at vi har lidt det ene nederlag efter det andet; men vi har Gud ske tak oplevet Jesus sejre i og med os!«

Mange i eftertiden har fået det indtryk, at en omvendelse var noget totalt, en fuldstændig forandring som var stedsevarende. Såvel Kræ Krænsen som datteren Line Holm fortæller, at sådan var det ikke: der var nederlag og tilbagefald. K. K. siger, at det var synet, der ændredes. »Det er det største, man kan opleve, at man kan blive seende og se Guds nåde hver dag over sig og sine kære.« Og han tilføjer, at når man bliver seende, sker det akkurat på samme måde, som der fortælles om Paulus. Da Ananias kom til ham i Damaskus, var det, »for at du skal blive seende igen og fyldes med den Helligånd. Og straks faldt der ligesom skæl fra hans øjne, og han blev seende.«

Med henblik på dette at få synet igen, kan det – som K. K. skriver – være en »herlig oplevelse« at være ved at drukne. Det var en oplevelse, der gjorde et stærkt indtryk i det lille hjem. Kun få år før var manden i det lille hus, Jens Jensen Obling, druknet i Fahldybet. Og nu igen ...

»Det var sidst i marts måned 1903. Isen var lige drevet bort, og vi havde fået ruserne sat. Så en morgen tidlig roede jeg over til Skidenbugt. Jeg ankrede og firede båden ned til hovedpælen. Jeg stod helt i den yderste ende af båden; da jeg så ville løsne søgestagen i bunden, gik den itu i vandkanten, og jeg gik på hovedet ud i fjorden. Der var ca. 4 alen vand. Jeg kunne ikke svømme, og vandet var isnende

koldt. Men lige med et kom båden svajende ned til mig med agterenden, hvor jeg fik fat. Men så begyndte jeg at arbejde for at komme op i båden; men det ville ikke lykkes. Jeg havde nemlig fået et par store træskostøvler på, så det halede altid benene op imod bunden af båden, så jeg aldrig kunne få den naturlige stilling. Jeg prøvede på mange måder, men forgæves. Kræfterne tog mere og mere af. Så blev jeg stille. Det havde jeg ikke været før. Jeg havde jo sprællet forfærdeligt for selv at gøre det. Jeg råbte som Peder: »Herre frels mig, jeg forgår!« og så ved næste gang, jeg prøvede at komme op, var det ligesom en usynlig hånd havde grebet mig, så jeg ligefrem trimlede ind i båden uden nogen anstrengelse, hvor jeg så lå og priste Gud for hans godhed og barmhjertighed mod mig lidettrøende!«

Line Holm mener at huske, at det var lykkedes faderen at få den ene træskostøvle til at glide af op mod bunden af båden, og derefter var den anden fulgt efter, så faderen kunne få benene vredet tilbage. Men redningen blev altid ved at stå for ham som et under! Og det virkede stærkt ind på det med synet, fortæller hun.

Det kom i det hele taget til at gælde for vækkelsen på vestkysten: det var oplevelser af lignende art, der gjorde, at disse mennesker fik et andet syn, »blev seende« på en anden måde. Mennesker, især i eftertiden, der ikke har fået denne oplevelse, denne anskuelsesundersøgelse, at Kristus (som én af de største kunstnere, der har levet, Van Gogh, standser ved i efterladt brev som den egentlige sande skaber) er den, der kan skabe i kød og blod, kan vanskeligt forstå dette. Man vil let tro, at det er noget »indlagt«.

Men op og ned langs kysten, fra Harbøre i 90'erne til Hvide Sande i 50'erne, kan man bekræfte, at der er sket ting, lige fra ulykker til »herlige oplevelser«, der har bekræftet eller ændret menneskers syn på usædvanlig måde.

Havets – og vækkelsens – bølger

Op mod nutiden kan vi tænke på redningsbådføreren Jens Sørensen, en af de tre reddede ved redningsbådskatastrofen ved Hvide Sande 9. december 1951. Og på hans redningsmand, Chr. Thomsen.

I forbindelse med 25-året for katastrofen havde Ole Kühnel (der også havde reportagen i forbindelse med katastrofen og mindehøjtideligheden, og som har fået et godt navn blandt fiskerbefolkningen, fordi han forstår dem så godt) en samtale med såvel Jens Sørensen som redningsmandens redningsmand, Chr. Thomsen. Her bekræftede Jens Sørensen, at hans mirakuløse redning dels skyldtes Chr. Thomsens utrolige kræfter og et par nye, for store søstøvler, og så ...

»... der kom en brod henover os, og jeg tænkte: no' er et øwer' da (forbi). Men der var jo sådan en jern-»sænk« på roret, fordi båden var »grundflydend« (for at give bedre styreevne), den var jo firet ned. Da så båden blev smidt om med bunden i vejret, faldt den tilbage og der blev »slæk« i linen. Da søen var ovre, sad jeg der med linen om benet ved bådskanten ved roret. Jeg var oppe med båden og nede igen, når en sø kom over, men jeg kunne trække vejret, og jeg fik ikke vand i mig ...«

Ole Kühnel: Det må ha' været skrækkeligt, Jens! Hvad tænker man på i en sådan situation?

(Pause. Derefter Jens, der knap kan tale på grund af bevægelse): – Jeg tænkte mest på min kone, for jeg vidste, hun var svag! For det kan do jo nok forstå: jeg havde jo sagt farvel til livet. Det ka' do jo nok forsto' ... ja ...

... og derfor sagde jeg til Gud (ny pause) ... om han ville ordne det for mig ... Så var det ligesom jeg blev mere rolig (Det samme blev stemmen under udsendelsen) ... og så er det dengang vi så er kommet inden for den værste brod, så ser jeg, at Chr. Thomsen er kommet op på båden. Og så kommer han hen og tager fat i mig. Men så kommer der jo en sø til ... og så'n gjæk' det en stør' (stund), men så endelig så er vi kommet lidt længere ind, hvor der er mere smult ... så kom han hen til mig igen ... og han er jo stor og stærk ... og han hørte ikke på mig, for jeg sagde: jeg kommer ikke fra det her ... og han bliver ved med at rykke i mig ... og så var det jo heldigt, at jeg havde fået et par store søstøvler ... det var nogen a håd' keg'en (kigget) o flir' gång' (gange) nede ved købmanden ... de var jo alt for

*Tidligere redningsbådsfører
Jens Sørensen (Christensen)
foran Redningsstationen.
Foto: Tove Sonnichsen*

Vi fik en tur med den nye redningsbåd, der altid ligger klar i Hvide Sande havn. Redningsstationen i baggrunden er nu nedlagt (1977). Chr. Thomsen (67 år) havde samtalen med Ole Kühnel i denne bygning, som han har været opsynsmand for i en lang årrække. Jens Sørensen (85 år) var i en lang periode fører af redningsbåden. Den nuværende fører, Chr. Mose (Enevoldsen, 53 år), der har været fører siden 1959, var kun 27 år, da broderen, Iver Enevoldsen, druknede ved katastrofen 1951. Hjemmet stod bag, da han gik ind på den ledige plads. Fra venstre: Jens Sørensen, Chr. Thomsen og Chr. Mose. Foto: Tove Sonnichsen

store, men så tænkte jeg: do mo (må) hel'r tå'm (ta' dem) (det var ikke til at få støvler i 51). Og så havde jeg tre par strømper på ... det var jo det, der gjorde det, for så lige på en gang slipper hælen forbi, og så havde han mig oppe på båden!

Senere fik de også Chr. (Pejsen) Christensen op. Og alle tre sad på båden, da den kom ind i havstokken, hvor folk tog dem ind.

Chr. Thomsen fortalte i udsendelsen om, hvordan det så ud fra hans synsvinkel oppe på båden. Han var blevet slynget ud af søen, da båden kæntrede på vejen ind, nogle få hundrede meter fra molen i Hvide Sande. (Den alt for skrøbelige slæbepose, der skulle bremse

var som bekendt sprunget på vejen ind fra den hollandske sandpumper. Redningsbåden tog for meget fart og slog over). Da han kom op lå redningsbåden nogle få meter fra ham, og han svømmede hen og fik sig halet op. Så ...

... der gik nogen tid ... jeg ved ikke, minutterne er jo lange ... så fik jeg øje på Jens Sørensen, han sad nede ved siden af roret ... så skulle jeg hen og se, om jeg kunne få ham hjulpet op ... jeg kravlede på bunden af båden ...

... kære ven! det var vindstyrke 11, og den ligger jo og hopper og ryster og får den ene sø efter den anden ...?

... ja, jeg ved ikke hvor mange gange ... jeg sad på bagenden, der var et hul (sænkning til skruen) ... og hver gang, der kom en sø, blev jeg skubbet hen til forenden ... og ikke længere. Jamen der må have været en engel der på forenden, der har stoppet: du kan ikke komme længere ... det kan jeg ikke give nogen forklaring på!

Kühnel: Har det været det værst?

Chr. Thomsen: Jeg ville ikke have undværet det for alt i verden.

– Men det kan jo ikke gå godt altid ...

– Ja, når vi tager det her enkelte tilfælde fra, så har vi da haft held med os hver gang, vi har »va'n te'n« (afsted). Men Vorherre han råder jo endnu ... for ellers havde det gået galt flere gange ... Ham må vi altså slå vor lid til ... hvis vi ikke gjorde det, tror jeg ikke, vi kunne have med det at gøre!«

Der kan ikke være tvivl om, at Chr. Thomsen, Hvide Sande, på samtale tidspunkt (forøvrigt 30 år efter, at han var trådt i redningsvæsenets tjeneste, – og forøvrigt umiddelbart før redningsstationen, som samtalen foregik i, mens »sandet kommer fygende ind rundt om os«, skulle sløjfes, »selvom jeg synes nu godt, de kunne have ladet os beholde den, så længe den kunne stå!«) har udtrykt noget helt centralt for vestkystens befolkning. I forhold til havet og

Det er ikke helt sagen, det med at blive fotograferet. Det var mange år siden, Jens Sørensen havde været nede ved stationen og ude med båden, så der måtte nogen overtalelse til. Fra venstre: forfatteren, Jens Sørensen, Chr. Mose, Chr. Thomsen, fotograferet foran Redningsstationen 1977. Foto: Tove Sonnichsen

naturkræfterne var deres båd så lille, og de selv endnu mindre. Usikkerheden over for de ydre kræfter i deres tilværelse gav vore forfædre på disse kanter respekt og en ærbødighed, ja, et vist afmægtighedsforhold til det. Det forstærkedes under de afgørende oplevelser, men det var der altid. Ellers kunne de ikke have »mæ't o gør«!

Kræ Krænsen siger om sine forældre i Årgab, at de også før den egentlige vækkelse havde det sådan:

»Hvor dyb deres kristendom ellers var, skal jeg ikke bedømme, men ved lejligheder fik jeg en følelse af, at de bar en dyb ærbødighed for, hvad der var helligt. Jeg mindedes således fra den tid, jeg var en lille purk, at jeg var med på havet, når »havskibet«, som det kaldtes, skulle gå ud. Fader var med. Når de så først havde fået det tunge skib båret ned, så det stod med forstævnen ud mod landbrændingen og fået ballasten skovlet i og bakkerne sat på plads, og hver mand stod ved siden af skibet, klar til at springe ind, eftersom skibet blev flot. Bådføreren stod så ved agterstavnen. Så var det en hellig stund, når alle disse 7 mand, vejrbitte ansigter og barkede næver, bøjede sig, tog sydvesterne af, foldede hænderne en lille stund, indtil der hørtes et svagt »Amen«. Og derefter blev der kommanderet op, og skibet gled ganske stille ud imod brændingen, og hver mand sprang til sin åre. De to forreste årekarle fik gerne nogle slemme lussinger af søerne, førend skibet blev flot; man hørte råbene »Stavretag« og »Thiljen« bedre med! Når så de var kommet ud af havstokken, roede de ud til revlen, hvor de lå stille, indtil der var faldet nogle af de svære brådsøer, så blev der kommanderet »Ro væk«, og så gik det med stærk fart ud til deres farefulde gerning. I sandhed en hård kamp for tilværelsen.«

»Men efterhånden som tiden gik, ja, også i den tid, jeg selv var havfisker, forsvandt den stille stund, før man begyndte.« ... Som tiden gik ... ja, men blev menneskene ved havet lidt for stille, så kunne havet tale des stærkere. Det kunne blive til »herlige oplevelser«, men det kunne også blive ulykker så knugende, at det var vanskeligt at få givet dem en mening. Også selv om den ene præst talte om »den anden præst« som skildret i det følgende af en klitbo, der blev præst (her emeritus), H. P. Kristensen, Silkeborg. (Citater fra P. Pedersen: »Klittens historie«):

»Hvad der havde givet de gamle klitboere dette – lad mig sige jævnmål af kristendom her i – »Ødemarken?« – Ja, ja de havde jo

deres fædrene eller måske rettere mødrene arv: mors juleaftenbøn, den aftenbøn, hun lærte os som små, salmerne, hun sang, prædikensbogen, som kom frem en vintersøndag, det var altsammen med hjemmefra og levende arvegods. Og så havde de en præst, som de hørte på ikke bare om søndagen, men også – og da vel endnu mere opmærksomt – om hverdagen: Vesterhavet. Denne præsts stærke tale var vist aldrig ude af deres sind.

Blufærdigheden, når det gjaldt deres gudsforhold, holdt deres mund lukket, og kun den yderste nød kunne presse den op.«

Som i Kræ Krænsens tilfælde taler her en mand, der kender vestkystbefolkningen og deres gudsfrygt. Som ved redningskatastrofen i 1951 og mindesamtalen 25 år efter har mange gang på gang måttet sande »ved lejligheder kunne man få en følelse af, at de bar en dyb ærbødighed for, hvad der var helligt.« Men ved andre lejligheder er det blevet sådan, at man har oplevet, at »den yderste nød har kunnet presse deres mund op.« Den yderste nød kunne måske være af åndelig art, og det, at selve den stille stund, før man gik på havet, forsvandt, kunne tyde på det. Men det kunne også være denne afmagtsfølelse over for livet, som naturen og naturkræfterne herude i det yderste vesten gav anskuelsesundervisning i, ikke mindst i forbindelse med katastroferne. Det kunne være denne følelse, der blev for stor, så man simpelthen måtte tale med hinanden, måtte trøste hinanden, måtte pege på, hvad det var, man havde erfaret kunne bære igennem.

Man må jo huske, at det ikke blot var ved Harboøre, der skete store drukneulykker i 90'erne. Klitboerne fik også deres del af denne anskuelsesundervisning:

Den 20. maj 1894 forliste en havbåd tilhørende Hans Aa, Søndervig, på den inderste revle ud for Søndervig. 5 mand druknede og 2 blev reddet. Samme dag forliste fiskerbåden »Trækfuglen« fra Nymindegab 2 à 3 sømil til søs, og hele mandskabet, ialt 4 mand omkom. Den 1. april 1896 forliste fiskerbåden »Forsøget« ud for Årgab. Den ejedes af Chr. Olesen, Enevoldsen, Årgab, bådfører,

*Mindestenen på
Nr. Lyngvig kirkegård.
Foto: Tove Sonnichsen*

og af fisker og husmand Søren Andersen Jensen, Årgab, og fisker og husmand Peder Enevoldsen, Årgab. Fire både, to fra Årgab, to fra Lyngvig, var på den første fisketur under dette års forårsfiskeri. De tre andre både kom lykkelige i land. »Forsøget« blev som redningsbåden i 1951 ramt af en vældig brådsø, der hævede dens bagstævn så højt, at den næsten gik lodret ned på revlen og ramte havbunden. Søren Andersen og Peder Enevoldsen fik fat i hver et stykke af den splintrede mast. Mens de drev afsted i brændingen langs kysten, fulgte folk efter inde på stranden. Peder Enevoldsen drev ca. 2500 alen, så slap kræfterne op. Han druknede. Søren Andersen drev 600 alen. Da han slap taget, sprang en broder til den druknede Peder Enevoldsen ud med en line om livet og greb den nu bevidstløse mand. Begge blev halet ind. Efter oplivningsforsøg

lykkedes det at få Søren A. Jensen til bevidsthed. Enevold Enevoldsen tildeltes redningsmedaljen.

På en mindesten over de sidst omtalte omkomne fire fiskere, rejst i Renderne i Årgab, blev der skrevet:

»Herre ske din Vilje!«

(Ovenstående er et resumé af omtalen i »Ringkøbing Amts Dagblad«).

Har man oplevet redningskatastrofen og dens eftervirkning på Klitten på nært hold, vil man forstå, hvorfor den vækkelse, som var blevet kendt på den anden side af fjorden i 70'erne, ligesom fik ny næring fra Klitten i 90'erne. Alle kendte alle på Klitten, og på en eller anden måde var næsten alle i familie med én eller flere af de på to år omkomne 13 fiskere. Det var mere »den anden præst«, havet, der havde talt end det var præsten i Harboøre. Det var nok i nogen grad formuleringerne fra Harboøre, sangene fra Harboøre, der gik igen, men katastroferne var de samme, selvom de ikke omfattede det samme antal, indvirkningen på sindet den samme, afmagtsfølelsen og guds frygten den samme. Vilh. Bech havde talt om et »på knæ for biblen, I professorer!« Sådan som vi har fået fortalt om vore bedsteforældre, vækkelsens folk, og sådan som vi, måske i afsvækket form, har lært vækkelsen at kende hos vore forældre, vækkelsens børn, sådan må vi vækkelsens børnebørn sige, at det dybeste i deres livsholdning og livsform var dette: at knæle for livet og livets giver!

»Herlige oplevelser« og de store ulykker langs Vestkysten var set fra vores afstand som bølger, der satte bevægelse i vækkelsen. Det var de samme mennesker, men de kunne blive anderledes af det. Ordet omvendelse er blevet så ofte misbrugt og misforstået, at det næsten er umuligt at bruge. Ikke at de var syndfri, eller $\frac{3}{4}$ syndfri, som Kræ Krænsen siger. Der kunne stadig være svipsere under »forvandlingen«; men der var tale om, at de »vakte« virkelig så, at det, der var sendt dem af herlige oplevelser eller prøvelser, kun var

Nordre Mole ved indsejlingen til Hvide Sande. Det var få hundrede meter herudenfor, redningsbåden kæntrede 1951. Siden har den nye redningsbåd ved denne mole bjerget fire fiskere, hvis båd blev knust i stærk storm. Foto: Tove Sonnichsen

sendt for at de skulle blive seende som hele syndere. At det igen har betydet en glæde og begejstring, samt en udadrettet virkelyst, har mange med afstand til vækkelsen i tiden siden hverken kunnet, villet eller måttet forstå. Men herom senere.

Nu betød vækkelsen en søgen sammen, en kraftig opfordring til at søge sammen om Bibel og forkyndelse inden for Indre Mission. Missionshusene havde omkring århundredskiftet overtaget de private hjemms sammenkomster. Hvor mange i et sogn var med i væk-

kelsen, blev livet og arbejdet omkring skole og kirke også i høj grad præget af denne. I skolen mærkede vi som nævnt ikke de skel, man kunne tænke sig. Her blev det mere indirekte, gennem ansættelser af mennesker fra vækkelsen, og det gjaldt forøvrigt også præsteansættelserne.

Var man en vækkelsernes mand som vores gamle degn (dengang endnu ung og med stor ildhu for sagen), havde man naturligvis ikke noget imod, at de ansatte lærerkræfter var på denne linie. Sådan gik det til, at to af vækkelsens børn, Oline Sørensen (Line Holm) og Ane Sørensen, døtre af Chr. Christensen Sørensen (Kræ Krænsen) på skift overtog lærerindegerningen ved Nr. Bork skole, begge efter at have været på kvindehøjskolen i Houen. Sammen beklædte de denne stilling i 23 år. Line begyndte i 17 års alderen i 1902 og fortsatte til brylluppet under stormfloden i 1911. Ane fortsatte fra 1911 til 1925. Det var et betydeligt antal år, de her havde en gerning ved skolen, og de var med til at sætte meget igang blandt børn og unge i sognet. Det gik fra pogeskole til sykkredse, som Lines hjem var et centrum for i en hel generation, efter at hun var holdt op som lærerinde.

Et andet arbejde, der af vækkelsens folk startedes for vækkelsens børn og børnebørn, og især de unge blandt dem, var lejrene. På den måde kunne der dannes et vækkelsens centrum på steder, hvor det rent trafikalt og befolkningsmæssigt egentlig skulle være umuligt at lægge det.

Det var tilfældet med sommerlejren »Klitborgen«. Selv om det lå på næsten det mest utilgængelige sted, man kunne tænke sig: i det sydlige Årgab med dårlige veje mod nord og syd på Klitten, og yderligere en meget lang vej på den anden side af fjorden for folk, der kom derfra (og det var vel de fleste), men her havde vækkelsen holdt sit indtog i nogle få gårde og fiskerhuse, og da vækkelsens folk her ikke alene var nidkære i troen, men også havde mange børn, blev der her et andet vækkelsescentrum. Det var her Chr. Sørensen atter og atter formanede slægt og venner (også broderen Kræ Kræn-

sen på den anden side af fjorden) om nu endelig at gøre alvor af det. Her lagde man så den første sommerlejr i Ringkøbing-fjord området.

I mange år var det Skjern-kredsen inden for KFUM og K, der arrangerede sommerlejrene på »Klitborgen«, og vi var ikke så lidt misundelige, når de unge drog af sted på den lange vandre- eller cykletur rundt om fjorden til lejren.

Og så ville skæbnen, at den netop blev nedlagt som sommerlejr for at flytte op til Søndervig, da vi skulle afsted. Til gengæld var vi så et af de første hold, der rykkede ind på den nye lejr, »Holmsborg«.

Indenfor/udenfor – anno 1976

Lige omkring 40 årsdagen for sommerlejrholdet var vi på familietur til »Holmsborg« igen. Meget var forandret. De oprindelige bygninger kunne jeg ikke få øje på. Nu var det store og rummelige bygninger. På banen eller »lyngstykket« foran, hvor vi havde spillet fodbold, var der nu campingplads. Og et stort telt med plads til vist 1 500 mennesker ragede op bag bygningerne.

Vi var med til nogle af møderne. Der var først og fremmest antallet til forskel. »1 500 sjæle til frelsermøde i Holmsborg Bibelcampings store telt, som er fyldt to gange hver dag,« takserede »Søndags-Aktuelt« et af dem. Men så opdagede jeg også – og det faldt virkelig som skel fra mine øjne – at alt det, man havde mødt fra vækkelsen, fra dens børn og børnebørn (og her måske oldebørn) som Kræ Krænsen sagde havde gjort én seende på en anden måde end ialt fald det menneske, der så det med »Aktuelt«s øjne i stor opsætning og med mange billeder. Det skulle være »Jesus Show Anno 1976«, lød overskriften, og man skulle i det neonbelyste store telt »sidde sammen med folk med vidtåbne, glasagtige øje og foldede hænder omkring salmebogen, som i en anden verden.« Hans Kirk benyttede ikke direkte sådanne udtryk om de vækkelsens forsamlinger, han skildrede i »Fiskerne«, her var præsten og hans kone og hans børn kun at ligne ved kartoffelspirer, der har ligget

lunt hengemt i en kælder og ikke tåler at komme op, så vidt man huskede bogen, men escapister er de alle, også her, i »dette åndemager-show, som ikke desto mindre griber folk. Des længere vi kommer hen på aftenen, desto primitivere virkemidler tages i brug.« Ved aftenmødet kommer mange unge op og vidner. Jeg glæder mig over den forandring, der er sket i de 40 år. I lejren dengang var der også unge vidner, også helt unge, men det er nu mere ord og bibelcitater, man giver videre til andre, end det var før. Men referatet ser det helt anderledes: »Efter otte »vidnesbyrd« hvoraf syv virker som bestilte, takker prædikanten af. Indtil endnu en pige (nr. 2) melder sig. Også denne »overraskelse« virker indstuderet.«

Sådan kan det åbenbart også ses, kan jeg se; men jeg forstår det ikke, at man i den grad kan generalisere og vurdere, så det hele skulle være ét stor indstuderet, tilrettelagt arrangement. Der levnes ikke de unge ledere noget: »Med faste skridt træder de unge KFUM-ledere »spontant« op på tribunen. Op af »Plasticdokumentmappen«, hvorpå der med flammeskrift er malet: »Jesus lever«, hiver(!) de et manuskript. Et veltilrettelagt åndemanager-show(!)«

Det er tydeligt, at der er nogen, der manipulerer, men hvem manipulerer med hvem: lederne med forsamlingen, eller journalisten med læserne? Hvordan kan han afgøre graden af indstudering, af spontanitet, som han har sat i gåseøjne? Hvordan kan han vurdere en hel forsamling til dette? »Kun én amatør af de ca. 10 mandlige vidner den aften.«(?) »Efter otte »vidnesbyrd«, hvoraf syv virker som bestilte ...« De mest vakte i den gamle vækkelse kunne også blive ved: nu må du gøre alvor af det! Se, hvad jeg har fundet. Men selv om de talte mange gange og på mange måder, var der da ingen, der ville beskyldte dem for, at det ikke var spontant, at det bare var bestilt. Vi vidste da også den gang for 40 år siden, at der var nogen, der sagde noget hver gang. Vi, der var mere stille, mere blufærdige med vores tro (måske mere feje, hvad ved jeg), kunne måske også

ønske, at der var flere, der vidnede. (Især hvis de citerede mere fra bibelord, der havde fået dem til at se!) Men vi opfattede det sådan, at der var mere, end de kunne have i sig. Det måtte frem. Vi ville ikke finde på at mistænke dem som »bestilte«, »indstuderede« o.s.v.

Vi ville ikke finde på at generalisere os selv ind i en flok, 1500 »sjæle«, hvis »liv« så tydeligt er »indenfor i teltet og ikke udenfor«. Billeder og tekst, alt skal vise, at den almagt, de er afmægtige over for ligger i ledelse og tilrettelæggelse, ikke i Gud. Det hele komprimeres til følgende:

»Efter tre timers religiøs hjernevask er frelsershowet ved at være overstået. Efter at børn på 7 til 10 år er sat til at underholde 1500 mennesker. Efter at børn har solgt små bøger ved indgangen (ser ud til at være udvalgte efter udseende), efter ildprædikenen af missionærer. Efter salg af kristelige bøger i shoppen. Efter Jesus-massage i »vidnesbyrd«.

Det tilføjes, at man efter denne »omgang« kan komme til at tale med lejrens ledere – blive frelst og få forladelse for sine synder.

»Og der er gevinst hver gang!«

Jeg har kort forinden denne bibelcamping hørt én af de mest navnkundige af vækkelsens børn, Chr. Bartholdy. Der er måske ingen vi børnebørn har sat højere blandt børnene end netop hans. Nu går jeg med ord fra disse hans fem morgenandagter om »dem, der er udenfor« ætsende i mit sind. I den sidste af andagterne har Bartholdy sagt, at efter Paulus skal lederne i menighederne vælges efter, »om de har godt lov hos dem, der er udenfor.« Jeg må spørge mig selv: kan ledere få godt lov – med sådanne reportager hos dem, der er udenfor. Er det ikke afgørende, hvordan dem, der er udenfor ser på dem, der er indenfor, når dette spørgsmål om godt lov skal afgøres. Et andet sted i andagterne sagde Bartholdy: »Det onde er nemlig morsomt. – Det onde er en af de store gåder ved os mennesker. – Man kan blive forfærdet, når man ser sin egen ondskab.« (Det gav samme Bartholdy forøvrigt et eksempel på, som har gjort et så uudsletteligt indtryk på alle, der hørte hans fem andagter, at

alle kan huske det: hans fryd over den dommers død, der dømte ham for at kalde en kiosk »Møgkiosk!«). Andagterne havde som fællesmotiv ordene i Biblen om »dem, som er udenfor«. Han indledte med at sige om dem: »Når vi går ud i dagen, møder vi dem hele tiden. Hvordan skal vi tage dem? Vi skal først og fremmest tage dem alvorligt. Det var for deres skyld, Jesus kom. At mine øjne blev åbne, så jeg så lyset fra ham, det var et under. Det var sandelig ikke min fortjeneste.«

Der var den jo! Du var vist lige ved ... Man lytter til den gamle kæmpe, man ser overskrifterne ... Tage dem alvorligt! Men er de mennesker, der har skrevet dette eller noget lignende anno 1976 ikke også »dem, der er udenfor«? Eller måske ikke så meget endda? Er det måske mere for at være morsom? Men det var jo ondt ... Skal man tage det alvorligt ...?

Det var svært at forlige sig med ... Skulle lederne være blevet så anderledes ...? skulle vidnerne ...? Skulle den store forsamling, hvoriblandt i alt fald også en del var fiskere fra Klitten være blevet så meget anderledes?

Det slog mig, at denne omtale egentlig kun lå på linie med det, Hans Kirk i 20'erne indledte med »Fiskerne«.

Hvorfor valgte han fiskere, når det egentlig var det samme, som der foregår her på »Holmsborg« han ville til livs. Det var missionsfolk han ville vise var uduelige og ubrugelige, intet bevendt i samfundet uden for teltet. »Her var det dem, der mente sig indenfor, der nu var uden for ... virkeligheden ... realiteternes verden ... menneskenes verden? Eller var det ikke sådan ...

– Er der nogen forklaring på, hvorfor Hans Kirk skrev om fiskerne på Gjøl? bliver Maren Kirk spurgt. (Som omtalt i anden forbindelse har Maren Kirk, der kender såvel »Fiskerne« som fiskerne, bogen er skrevet om, i bogen »Teas baggrund og hendes eftermæle« søgt at revidere det fortegnede billede, der er givet af hendes mor. Og det er blevet et værdifuldt arbejde).

– Der er mange forklaringer. Som kommunist kendte han natur-

ligvis ... religion som opium for folket. Kirk skal i en artikel have skrevet, at for at udrydde rotter, skal man kende rotternes terminologi, og nu ville han altså havde disse fiskere op på barrikaderne. (Interview-citat fra »Hendes Verden«, august 1976).

Hvordan Hans Kirks indstilling til missionsfolkene var, da han skrev den roman, der nu skal danne TV-serie i nogle måneder (1977), får man et indtryk af, når man læser, hvad han har skrevet i forvejen (her citeret fra artiklen »Religion og Hartkorn« fra 1926, året før »Fiskerne«): »Man må bekæmpe den pervertering af proletarfølelsen, thi det kan blive skæbnesvangert for socialismen i Danmark, at indremissionen har fået tag i befolkningskredse, som burde være vundet for marxismen.« (Her citeret fra Peter P. Rohdes »Hans Kirk« i »Danske Digtere i det 20. århundrede«. Rohde skriver efter citatet: »Af disse tanker er romanen »Fiskerne« sprunget ud.«)

Der kan således ikke være tvivl om Hans Kirks intentioner, da han skrev »Fiskerne«. Han hørte, også efter Bartholdys beskrivelse, til »dem, der var udenfor«. Dem skulle man tage alvorligt. Her blev det især aktuelt i denne situation med avisomtale og »Fiskerne« (og en stor del af den omtale og vurdering, vækkelsens folk og vækkelsens børn har fået herimellem) løbende sammen.

Jeg kunne godt se, at jeg skulle tage dem alvorligt. Måske var det, fordi jeg tog dem alvorligt på en forkert måde.

I ovennævnte interview fortæller Maren Kirk:

»Jeg sendte bogen (Eftermæle ...) til pastor Chr. Bartholdy. Om »Fiskerne« skrev han (i svarbrev), at det var den første roman, hvori Indre Mission tages alvorligt.«

Jeg kunne godt se, hvor konsekvent Bartholdy var, fra vurdering af bogen til vurdering af skriftstedet. De, som var »udenfor«, kunne åbenbart tage dem, der var »indenfor«, alvorligt ...!

Jeg så igen lidt på missionæren, på »kartoffelspirerne«, på personerne i det hele taget i »Fiskerne«. Var det at tage Indre Mission

alvorligt? Som modsætning og modstandere? Var det ikke mere et middel, der senere – med samt meget andet – blev benyttet til at vurdere dem, der var »indenfor« ... De duede ikke, når de kom udenfor ...

Det var i alt fald alvorligt. »Børn har haft dem som fædre ...« Eller som ledende personer i sogne herude mod vest, i sogneråd og fiskeriforeninger ... Jeg tænkte på dem i deres ansvarsfulde stillinger rundt omkring ... og jeg, ja, jeg mødte én af dem lige efter: »Di gammel o æ Klet', de var meget vise, fordi de vandred' i troen,« begyndte fisker, borgmester, Kr. Enevoldsen, sin bibeltime på »Holmsborg« ved denne bibelcamping. Den blev holdt på almindeligt, jævnt vestjysk, og han stod der på denne talerstol og groede sammen med mennesker, jeg havde kendt, mennesker, jeg stadig kendte, på Klitten og på den anden side af fjorden.

»Men der var noget, jeg næsten kunne gysse over, det var, når de stillede det op på denne måde: denne verden – Guds verden. På den ene side – på den anden side ... Vi må vide, at når vi sætter skel (Emnet hed – ud fra Ef. 4. 17-32 – »Skik jer ikke lige med verden«), så har det sin begrænsning. Vil man skille sig ud og mene, at man er bedre end andre, så bliver det ikke et skel, men en kløft.«

(– Men hvad så, er der ikke noget, der hedder: udenfor – indenfor?)

»Et skel skal og må der være, så sandt Guds ånd arbejder. Den skal være der, men der må ikke være kløft.«

(– Var du ikke ved at gøre skel? Var det ret og skel? Eller begyndelsen til en kløft?)

»I Johs. 17, v. 25 står der: Verden har ikke kendt dig. (gl. oversættelse). Der rummes en verden af afslørende sandhed i det ord, sagt af Jesus selv. Der må være et skel, når verden ikke kender frelsen ved Guds ord, mens vi ser ordet som en redningsbøje, der er kastet ud til os, så vi kan holde os oppe ved det.«

(– Det var det, de gamle fiskere så, det var det Kræ Krænsen

råbte: Frels os, vi forgår! Nemlig uden dette Ord. Det var denne redningsbøje, redningsfolkene rakte efter. Kr. Enevoldsen kender dem fra nærmeste hold, fra slægten før og fra nærmere nutid!)

»Før i tiden var der noget, Guds børn tog afstand fra – politik var djævelens værk, sagde Vilh. Bech bl.a. – Jeg tror det er vanskeligt sådan at udpege kategorier, der er mere udsatte. – Vi skal ikke stille os uden for den materialistiske verden. – Der var også før mennesker, der isolerede sig fra verden. De kunne være til velsignelse, selv om jeg stiller mig skeptisk over for det at isolere sig. »Skik jer ikke lige med verden«. I de ord er der først og fremmest en appel til at danne kristne samfund. Vi kan, i den kamp, vi står i i dag, ikke undvære den styrkelse, den velsignelse, der er i de åndelige samfund. Men vi må også huske, at det ikke er ringe at blive sat til at tage sig af de materielle ting (»fulde af ånd og visdom« står der om de apostle, der blev sat til at forestå uddeling ved bordene). Vi må huske, at Jesus levede i verden. Han tog ikke afstand fra syndere, men fra synden.«

(– Tak for det »Enevold«! Men skal syndere så have lov til at tage afstand fra hellige, som i »Fiskerne«, som i avisomtalen, som ... ja, man kunne blive ved ... er missionsfolkene ikke det mest diskriminerede folkefærd i vort lille land ... vi skulle tage dem »udenfor« alvorligt, sagde Bartholdy, og han mente også, at dem »indenfor« var blevet taget alvorligt ... men, hvad så med det morsomme ... det var vel ikke også en morsomhed ...?)

(– Det er nu ikke så ligetil endda, men for at vende tilbage til bibeltimen, og Enevolds slutning:)

»En af de veje, vi kristne *må* følge, er De helliges Samfund. Det er nødvendigt, at vi har vort lønkammer, Ordet, men vi har heller ikke råd til som kristne at skændes og kives. Det Paulus kalder for »rådden snak« (Eff. 4. kap., v. 29: »Lad ingen rådden snak udgå af jeres mund«).

--- Og jeg skynder mig at slutte dette afsnit om vækkelse, dens børn, børnebørn og oldebørn.

Telemarken – Klitten

*»Eit lite bu
er betre enn inkje.
Heime er kvar mann herre.
Hjarta bløder,
når beda du skal
om mat til kvart eit Mål.«*

(Et lille bo er bedre end ingen. Hjemme er hver mand herre. Hjertet bløder, når du skal bede om mad til hvert måltid.)

Det er det ældste, vi har inden for nordisk litteratur. Det er »Havamål«, den højes (Odins) tale, vi har foran os. Og det er uomgængelige grundsandheder, ragende op som fjelde i sprogets og virkelighedens verden. Versene stammer fra det yderste nord (Island eller Vestnorge er mulighederne), og de er blevet til for i hvert fald 1000 år siden.

Netop strofen ovenfor stødte jeg på i et »lite bu« i en dal i Telemarken. D.v.s.: det var måske ikke så »lite« endda. Ejeren havde simpelt hen overladt os sin hele bolig i denne dal, mens han var i færd med at indrette sig en ny i en anden og større dal. Alting var derfor intakt i hjemmet.

Og her hang så på væggen i køkkenet »Den Højes Tale«, omgivet af en krans af de skønne Hardanger rosenmønstre. »Havamals« ord gik ind i tanker og sind, samtidig med at de første afsnit af nærværende bog tog form (bl.a. »Derfra vor verden går«). Taknemmeligheden over at have fundet dette »lite Bu« her i det skønne Telemark drejede erindringen mod det andet land bag havet, der er stort på en ganske anden måde.

Og så skulle jeg møde ordet »bu« igen, da vi rykkede ind i et sådant på »Klitten« en efterårsdag. Slægtskabet var besynderligt: det oldnordiske navn trængt ind i det vestjyske i nøjagtig samme staveform, dog med så megen udtaleforskel, at det vestjyske stød i udtalen ligesom spaltede en e-agtig lyd ud: »Bu'e«.

Vi boede i ét og nabo til et andet, der igen havde fået navn efter en gammelkendt lokalitet så nøjagtig midt på denne klit, som man nu kunne komme. Fra et gammelt skilt vil en del kendinge på Klitten sikkert nikke genkendende, når jeg anfører navnet »æ Hummelbu'«. Stedet ligger i det sydligste Årgab, midt for »den hule fjord.« (Det var forøvrigt herfra Chr. Chr. Sørensen, hvis erindrings»dyk« er spredt ud over denne bog, stammede). Vi rykkede altså ind i »et lite bu«. Og selv om den fisker, vi som sædvanlig skal ind og drille lidt, når vi kommer på Klitten som sædvanlig havde sagt: »ja, de lærere, de ka' sawtens, men fiskere ...«, så var vi rent faktisk ikke kommet herud, hvis vi ikke sådan slet og ret havde fået lov at låne dette »bu'« her uden for sæsonen. Det var – ihukommende Telemark-strofen – så meget »beitre enn inkje«, at vi slet ikke kunne være kommet, hvis vi skulle »beda« – eller betale (i almindelige turistpriser).

Det var for os en slags 25 års jubilæum: 25 år var det siden, vi havde vikarieret som lærerfamilie i Årgab.

Et havde vi i alt fald glemt: at der var blevet helt andre fiskepriser i tiden, der var gået. Priserne var faktisk så høje, at selv fiskerne snakkede om det, at de var store på auktionen – og så kan man dristigt regne med, at det passer. Normalt overdriver fiskerne kun nedad. Forøvrigt ligesom landmændene på den anden side af fjorden!

Da vi var »bofaste« herovre kunne vi ofte få »en gang ål« sendt op på vort daværende »lite bu« på et loft i et fiskerhjem. Det lignede på de 620 kr., der da var månedslønnen i de fuldtbeskæftigede 11 måneder (den 12. fik man ingen) for en (helt) løs vikar. En enkelt uge mener vi at huske, at vi nåede op på 5 gange ål i samme uge, men

så blev de også spist (og opskriften fik vi med) i alle variationer fra kogt og stegt til ål i gelé. Sådan fik vi rigelig »mat til kvart eit Mål«.

En anden gang skulle jeg præsentere havnen og vort tidligere sted for et busselskab. Vi kom ned og spurgte skipperen ud om fiskeri og fiskepriser. Det resulterede i, at der stod en auktionskasse fuld af torsk midt i bussen, da vi kørte derfra. De gjorde turen med fjorden rundt, og selv om deltagerne, kommet over på den anden side af fjorden råbte »Stauning eller kaos!« (... de var lovet aftensmad på Stauning havn ved Chr. Andersen og ville ikke nøjes med torsken) – så stod kassen der faktisk til gratis uddeling foran i bussen ved hjemkomsten, så enhver – på fisker-manér kunne tage en torsk ved hånden ved udgangen.

Et andet eksempel: Umiddelbart efter skolens endelige nedlæggelse boede vi med en skoleklasse i den nu nedlagte skole. Vi var også begyndt at tænke på »mat til eit Mål«. Så står der pludselig en hel kasse rødspætter i skolestuen.

Vi havde nok i vor naivitet for ofte og for længe dvælet ved disse »givtige« minder, så familien nu i dette »bu« havde sat næsen op efter alt for store og alt for billige fisk. I de første tre dage var det kun blevet til de noksom omtalte fem små fisk.

For at redde i det mindste »skindet« af fisken og en acceptabel udgang af opholdet drog vi en morgen i buldrende mørke til fiskeauktionen i Hvide Sande. Nu skulle det være. Vi havde haft den sædvanlige, ja, obligatoriske debat: nu skulle man passe på at stå roligt med hovedet under auktionen. Ikke noget med at virre med hovedet, rokke med ørerne, blinke med øjnene os.v. o.s.v.

Dog, det var ikke en kasse ad gangen, men hele stakke af kasser. Auktionarius' stemme for i vejret. 10 ører og kroner kunne lige skelnes. Enørerne var bare en streg i luften. Der var flest torsk. De store havnede helt oppe i 7-8 kr. kiloet. Og det var lørdag. Mange kasser, og det skulle gå stærkt. En enkelt opkøber prøvede desperat at hale priserne ned fra højderne og begyndte en halvanden krone

under det, de havnede i. Hver gang prøvede han bremserne, inden himmelflugten startede.

Vi andre holdt os på tilbørlig afstand. Det var den hårde, stramme, barske virkelighed, de repræsenterede disse opkøbere. Den tidlige efterårs morgen sad dem endnu i ansigterne, de så barske ud, tillukkede af søvn (og spænding måske), årvågent registrerende kasser, fisk og priser. En verden uden for havde tydeligt tråde herind, trak i dem, satte prisen en tak op. En enkelt holdt forbindelsen med en »hånd-radio«.

Opkøberen med den langsomme start prøvede stadig at kappe trådene derudefra. Hver gang begyndte han halvanden krone under. Og efterhånden samlede det i en irritation: »Skal vi så ikke holde op med det pjat,« og – da det viste sig at virke – en anden: »Nå, nu har han da fået det lært!« Et samstemmende smil bredte sig i klyngen.

Her i efteråret er det kun fiskeriets og eksportens egne folk, der overværer auktionen så tidligt om morgenen (start 6,30 om lørdagen). De færreste er med i budet. Familien står også stive som støtter, morgenstramme i trækkene, vil hverken risikere nik eller blink. Risikoen er måske ikke så stor. Der er kun få kasser med fladfisk i denne del af hallen. En er allerede solgt: rødspætter + noget andet. Men hvordan skulle man få budt nogle få rødspætter i en enkelt kasse ind, hvis det dukkede op igen? Var der noget, der hed et halvt nik til en halv kasse?

Det lykkedes at få at vide, hvem der havde lagt sit visitkort (eksportørsedlen) i kassen. Jeg trækker ham stiltørdigt i ærmet. Det forekommer mig, at han ind mellem tallene på nogle kasser, der ligger uden for hans interesseområde, reagerer lyttende til mit spørgsmål: om jeg kan købe rødspætterne i kassen. Alene? »Nej, de er gået over auktionen!« Jeg er ikke sikker på, at han så mig. Og jeg placerer mig i yderkredsen for ikke at risikere noget.

Kort efter kommer min mand fra før ligesom tilfældigt forbi. Der var jo den kasse, der ikke var budt ind endnu. Jeg havde godt set

den: 7 kg slethvarrer og 4 kg rødspætter, hver for sig for meget til et »lite bu«. Vi kunne ikke fryse dem. – Han forsvinder i den langsomt roterende klynge, der som centrum har nogle enkelte højstbydende.

Det går hurtigere. Flere har fået det lært. Priserne stiger mod loftet. En anden afløser auktionarius. Det må også være besværligt at få en morgentung stemme til at stige i sådanne takter.

Der kommer en mand ud fra klyngen. Han har et par store rødspætter ved hånden, d.v.s. han kommer med dem i den ene hånd med fingrene stukket ind bag gællerne. Da han er midt for familien smider han dem med et klask, lige på cementen omtrent mellem benene på os. Vi hører lige ham sige: »Væ'sku'! Dem må do fo!« inden han går videre ned mod den anden ende af hallen. Her er stabler af kasser, der ikke er solgt endnu.

Jeg går efter ham. Trækker ham igen i ærmet: »Jamen vi vil i hvert fald betale!« »Jamen, det ku' jo et' la' sæ' gør'!« Han forsvinder igen i kredsen omkring auktionarius.

Fik vi ikke nikket, blinket, rokket en kasse hjem, fik vi dog af en os fuldstændig ukendt blandt mange andre ukendte klasket et par store rødspætter til. Han havde endda måske takseret familien: der var lige et »mål« til os.

»Hjarta bløder, når beda du skal ...« Vi kan sagtens en enkelt gang, ikke »beda«, men skal vi sige spørge, forhandle. Men tænk, hvis det skulle være til »kvart eit Mål«. Ville det hver gang være sådan som denne dag. Med så mange års mellemrum måske, – men hver gang? Og dog: vedkommende kendte jo ikke noget til afstanden i tid mellem kassen i bussen og nu fisken i hånden. Det kunne ikke være, fordi han havde sagt: nå, nu er det så længe siden, nu ...

... Jeg kunne ikke have fundet et sted, hvor det ordknappe »Havamal« passede bedre end her, hvor vi denne rå oktobermorgen kom op fra vort »lite bu« for at opleve et menneske blandt mennesker: godt nok som andre – som vi andre – morgenstram i betrækket

Jens Jørgensen (i denne bog kaldt Stur'Jens) har sit »lite bu« ved Kirkehøj havn. En tur til fjorden uden at have været inden for hos Jens, det kunne man ikke rigtig forestille sig. Han kan godt som her (billedet taget i forbindelse med en fjernsynsudsendelse) være optaget af at gøre net klar, skyde garn, el. lign. Det kan han gøre uden briller – eller høreapparat. Da han for 25 år siden, ca., skulle op på instituttet i Århus for at få høreapparater, kom han inden for i vor lille baglejlighed i Nørregade. Da den store mand gik ned af trappen igen for at hente sit høreapparat på instituttet, og vores datter på 5 havde hørt lidt om ærindet i Århus, spurgte hun: »Vil han ikke høre, hvad hans far og mor siger?«

...Jo, Jens vil gerne høre – og også fortælle – men han skal lige have tid til at få skruet op, når man kommer!

(måske er det også blevet strammere i de 25 år? Man husker ikke så nøje. Men det forekommer mig, at det ligesom er sket noget her ...!)
... men alligevel med en sådan forståelse for indholdet: »Hjarta bløder ...« ... Det kom det i alt fald ikke til her ved jubilæumsbesøget.

Vorherres gråspurve

Erindringskitse

*Altid, så længe
vi staver en klage
er der en dag
og dens fugle tilbage.*

(Ole Sarvig)

Ba-ng -ang -ss -tt! det var aftenens første skud med efterdrønet ud over rør og siv. Og som sædvanligt alt for tidligt!

Flokken af ænder var kommet indover i spredt træk. De kom tidligt for resten. Jagten var lige gået ind. Endnu havde de ikke lært, at der kunne være nogen, der ville dem til livs – eller de havde simpelthen glemt det i udruiningens travlhed, i ren omsorgsfuldhed.

Sikkert fugle fra i år, tænkte Asger. Han kunne skelne farverne i det endnu klare dagskær. Fjertegningen var ikke så tydelig. De var også noget ranglede, lidt løse i kroppen. Vel nok unge fugle.

Men det fjols af en amatør! At skyde så tidligt. Det fik dem kun til at stige, inden de kom på sikkert skudhold. Og havde han ramt, var den nok drattet ned inde over engene. Skamskudt! Hvis han da ikke havde skudt på flokken! Det skulle såmænd ikke undre ham. Svine-ri! Sådan et fordømt fjols af en amatør!

Måske skulle han flytte væk fra ham? Han var ikke så glad for det. Med denne vindretning skulle det være bedst her i »bunden« af bugten.

Ja, og så var der jo også de sidste, de gamle gråænder. Dem kunne han vel have i fred. De var ligesom hans. I alt fald kom de for sent for sådan et amatør-fjols! Det var ikke mere, end man lige kunne skelne dem, hvis man vidste, hvor man skulle se. I en bestemt højde, og i en bestemt retning – lige ud mod striben.

Ba-ng-ang-ang! To skud, der næsten gik i ét, bredte sig ind over rørkanten i den hesteskoformede bugt. Nu var det nok bedst at være klar. Det var der ude fra, man kunne vente trækket, og selv om de blev skudt op, kunne de måske trække ned på skudhold igen, inden de nåede ham. Afstanden var stor nok til det.

Asger lagde hånden længere frem under skæftet. Fingeren rørte aftrækkerbøjlen.

Nej, de kom alt for højt. Det var mærkeligt, han ikke også skulle prøve dem, sådan et kæmpefjols af en amatør! Mon han havde været på jagt før. Ødelægge et sikkert skud med et langt forskud! Han var måske bange for, at han, Asger, skulle få bud med.

– Nå men de gamle grænder ... Sådan helt lavt op i den sidste lysstribe. Så skulle det gå lidt hurtigt med at skyde. Asger havde lært sig at trække bøssen med. Lade den følge anden hen over sriben. lige netop passere den, før den flød ind i det sorte ... Så sad skuddet der ... Det fejlede ikke ... Ikke længere da.

Ba-ang-ang. Asger hævede sig lidt op på knæene. Nu kunne han skimte omridset af rørpynnten yderst i hesteskoformen. Han hørte hastige vingeslag, næsten som fløjt. Helt nede kom de. Det var krikandetrækket. Men for langt ude.

Krikænderne var de sværeste. Kom de sent, var det svært at ramme. Lavt og hurtigt kom de, de asner. Sriben ville ikke let slå til. Der skulle trækkes hurtigt, og der skulle trækkes af i trækket. Det var svært – men det kunne gøres. Det kunne det. Asger havde lært sig det. Men han tog ofte bøssen til sig igen. Nemlig hvis de kom for sent, og sriben var blevet for smal.

Asger havde fået hovedet op over busken af tagrør. Det var næsten vindstille. En storm havde været noget bedre. Den fik ænderne ned. Nu var der kun chancer til allersidst. Især med sådan en elendig amatør foran sig.

--- Det sorte trak sig længere fremover sriben i vest. Lidt bølget rødt var der i kanten af det blanke. ---

Grebet om geværskæftet blev ham bevidst. Det var det bestemte sted, han kendte så godt. Når han holdt her, var det ligesom jæger og gevær blev en helhed. Arer og riller kunne han føle i mørket. Og når han sådan faldt i tanker – og de kom tit, når det som denne aften trak ud med trækket – så gik der ligesom varme over fra træet.

– Jo, det havde fulgt ham længe, geværet. Hvornår det var begyndt? Ikke med geværet vel. Og dog ... det havde været gevær længe før geværet: den krogede pind med det sjove knæk, spadsere-stokken, som han havde banket et søm tværs gennem enden af for at have sigte. Ja, måske var det begyndt med en sten i hånden. Han havde ikke været ret stor dengang. Han ville vist prøve at ramme hanen. Lige i det af kammen, der var så rødt og kunne vippe så morsomt.

Hanen havde taget det pænt – men mor holdt med hanen. Og det havde også været synd!

Nej, det var nok alligevel senere. Det var vist dengang, mor ikke kunne holde med nogen fugl. Hun lå meget syg. De talte om det kritiske døgn, lægen og far. Hvad det var, vidste han ikke, men han kunne se det på dem.

Den dag var han blevet alene med fuglene.

»Men,« huskede han fra religionstimen, »når ikke en spurv falder til jorden, uden jeres himmelske far vil det, så kan I nok forstå, at vi mennesker heller ikke kommer til at dø, før vi skal. Vi er jo meget mere værd end spurve til en halv skilling stykket.« Det havde degnen sagt. Og Asger havde haft lyst til at sige: og hvad så med en mor? Men det man allerhelst ville sige, og som man så fik sagt, det blev man bare mest drillet for i frikvarteret, havde han lært.

Da han så, de slap: Gud slap, lægerne slap, håbet slap – og det selvom han havde tryglet og bedt og sammenlignet mor med alle havens spurve – og de kom med deres store venlige øjne i stedet: naboerne, degnen og drengene i skolen, da skød han den første fugl. En fugl til en halv skilling for en mor, det kunne ikke være mindre.

Han havde måske nok skudt en fugl før. Men det havde ikke rigtig været ham. Det havde været legefugle. Alle sammen legefugle. Men den dag – forekom det ham nu – var den første fugl faldet i et blødt styrt ned i hans drengesind.

Siden havde han heller ingen skudt. Bare sådan taget dem ned. Kælet lidt for dem. Holdt lidt med dem ... uden at der var rigtig hold i det heller. Jo, han holdt nu alligevel af dem. Mere jo flere han skød. Derfor havde han oftest en fugl for hvert skud.

--- Striben i vest var blevet smallere. Der var ikke skær nok til at gøre vandet blank med mere. Det mørknede indefra, hvor han sad. De røde bølger var helt væk. ---

– Nu er der mulighed for en gråand. Selv om det trak noget ud med den. I det alt for gode vejr kom den meget sent.

--- At skyde på den afstand og så på flokken. Et rigtigt forbandet ærkefjols af en amatørjæger. Kortet skulle tages fra ham ---

Jo, vist havde han indløst sit jagttegn. Til fugle ialt fald. Ikke til mennesker. Han tænkte på dengang, han var blevet sat til at skyde mennesker – sådan med en dags varsel.

Det var vist den 3. maj om aftenen, han havde fået sit gevær. Datoen var ikke helt fast længere. Den var ligesom tilbøjelig til at rykke baglæns, baglæns ind i den krig, hvor mennesker og fugle havde forekommet ham uden for al hovedbogholderi.

Men han havde altså fået et gevær. Der havde været en primitiv gensynsglæde i hans sind. Det stod ialt fald helt fast. På tyskernes forlangende var hans salonrifler blevet afleveret. De var godt nok blevet afleveret til det danske politi, noteret op o.s.v., men han så dem aldrig siden. Fik heller ikke efter krigen nogen forklaring. De var opslugt. Som så meget andet forøvrigt. Men det gjorde nu ikke så meget – bare de ikke var blevet brugt til noget forkert.

Men hvad tyskerne havde taget, gav englænderne igen, eller det var vist amerikanerne. Et vældigt effektivt våben: 15 skuds, halv-automatisk, amerikansk karabin, lige hentet op i en container fra en

ajlebeholder. Man kunne se, at det næsten havde svømmet i olie. Værsgo' skyl, rens og sæt sammen, var der blevet sagt.

Fin træfsikkerhed over afstande på 50-75 m. havde han konstateret under en prøveskydning på heden.

Så kom opgaven: i en bestemt skov skulle der være en del tyskere, som ikke ville overgive sig. De havde åbenbart forskanset sig og skød nu til den berømte sidste patron. På modstandsfolk, på andre tyskere ...? Det havde man ikke rede på. Måske kampe mellem dem, der ville overgive sig, og dem, der ikke ville. Men kampe var det ialt fald og en livlig skududveksling, der var fortsat til ud på aftenen. Og nu skulle der sættes ind. Redningskolonnen i aktion!

Der var blevet spurgt om frivillige til forsvaret af en strategisk vigtig bro. Der må skydes ved mindste anledning, hed det. 455 var alene trådt ud af geledet. For lidt til et maskingevær. Til sidst lykkedes det at få nok. 734, Asger, havde ikke meldt sig. Her var det, ligesom han ikke havde jagttegnet indløst: – til at skyde efter maven, hvor der efter oplysningen var størst chancer for at ramme.

Spurvene havde han også holdt midt på. Men sådan en grøn tysker – også selv om han var sort og udflydende i natten – nej, det var ikke det samme, havde han syntes.

I stedet var han kommet med i en kæde, der var rykket ind i skoven ved daggry. Skyderiet var da forlængst hørt op. Først efter lang tids søgen havde man fundet en del tilintetgjort tysk materiel. I en lysning i skoven var det blevet hobet sammen og skudt sønder, fortæltes der senere.

Da var der ikke blevet løsnat et eneste, regulært skud. Der var kun gået et vådeskud, men det var gået i luften. Det gjorde ingen fortræd. Ikke som det andet, nogle dage senere, der dræbte hans kvarterkammerat.

Asger havde gået vagt udenfor, men ikke tænkt på det i hast indrettede våbenkammer. Men derfor kunne han jo godt have passet bedre på. Spare lidt på skridtene udenfor og reguleret ad-

gangen til våbenkammeret. Så der ikke var blevet denne mulighed for et vådeskud.

Da han hørte braget og styrtede ind, lå kammeraten allerede på gulvet, det første menneske han havde set falde for et skud.

I kirken havde han til gengæld prøvet at stå en pæn æresvagt ved bålet. Han havde søgt at glemme mankoen i regnskabet, i hans del af regnskabet, men tankerne var sværere at rette på end retstillingen. Han havde prøvet frem og tilbage: med stillingen at rette på tankerne – og med tankerne at rette på stillingen. Ved at vride tærerne lidt udad havde han dog holdt sig i en sådan balance, at han undgik at flytte på fødderne.

Da så han en enlig and komme lavt hen imod sig. Den mørke skygge trak sig op i striben, hvor den et kort nu faldt sammen med børseløbet. Så rykkede løbet en anelse foran til overgangsfeltet mellem blåt og sort. Her ventede det et lille bitte nu på anden.

Asgar nåede lige at høre de tunge slag fra svingfjerene, før skudet faldt. Ba-ng! Han vidste, det var en gråand, før det dumpe klask lød i sivene. Han kunne gå lige hen til den. Helt stille lå den der yderst i rørskræret.

Asgar satte sig på samme plads. Han sad lidt med anden i hånden, inden han hængte den på tasken. Den var endnu varm, og den var også så blød at føle på. Det var helt underligt at tænke sig – før i et målbevidst, retningsbestemt, hastigt strygende træk – nu her: kurven brat afbrudt i et styrt lige ned mod ham. Var han ikke med til at bestemme ændernes kurver. Var det ikke *hans* vilje, der nu lå i hans hånd? Nu – ja, et menneske var jo også mere værd end mange spurve. Der gik mange ændere på en mor. Var det mon et plus i hans dumme regnskab --- ?

Han holdt om fuglens ene vinge, ligesom han havde holdt om en gråspurv engang. Kun vingen havde været lidt beskadiget, efter at han havde ramt den med en sten. Han havde da stået lidt med den i

sin hule hånd. Set på den mellem fingrene. Den sad og stak næbbet ud mellem fingrene og kiggede ud.

– Var den mon kommet på udgiftssiden? Eller slet og ret en manko? Var der et særligt regnskab for skamskudte fugle og skamskudte mennesker. Et menneske kunne måske også løbe sig nogle småsår op. Blev det så sådan samlet op i en stor hul hånd ligesom hans gråspurv?

– Jo, sådan var det nok, faldt det pludselig Asger ind, og han så sig selv som gråspurven. Han så sig ligesom samlet op af en stor kæmpehånd. Måske var der blodrester i porerne. Om det blod var fra andre fugle eller fra et gammelt sår midt i hånden, det kunne han ikke afgøre. Han kunne se ud mellem et par mægtige fingre – – –

– – – han kunne se, at det sorte fra vandet og det sorte over ham havde skubbet det blå foran sig ud over det blanke. Næsten som en bog i et mørkt bind, der langsomt lukkes. En forunderlig bog forresten. Der var malet stjerner uden på det sorte bind. De stod skarpest der, hvor baggrunden var sortest. – – –

Han havde helt glemt, at han var på jagt, da han hørte den slæbende plasken af store støvler, der nærmede sig gennem rør og siv.

»Nå, det ga' nok en and?« lød stemmen lidt usikker.

»En and? Åh, ja! Jo, den kom sådan af sig selv. Det var ikke til at skyde forbi –!«

»Ja ... jeg skød nok ... for ... tidligt på mine? Havde jeg ladet dem komme længere ind over, havde vi måske ... begge ... fået et godt skud?«

»Nåh, det kan man ikke vide. Sådan noget skal man ikke spekulere på. Så er det ikke til at gå på jagt. Nej, det var sikkert godt nok. Men man kan jo bedømme forkert. Det kan enhver jo! Jeg vil nu gerne have dem tæt ind, sådan i et kort spidsskud, forstår sig. Men det er mere sådan en fiks idé. Før har jeg også prøvet på distancen. Men det andet, synes jeg, ligger bedre for mig. – Det er så forskelligt

med det. – Og vi skal jo have lov til at lære allesammen. Have lov til at lære og have lov til at være her – allesammen!«

De to jægere slog følge et stykke, og idet de skiltes foreslog Asger, at de skulle mødes ved næste aftentræk samme sted! Først forstod han ikke sit eget forslag. Det var sådan ligesom kommet over ham ...!

»Nå, sådan noget skal man ikke spekulere på. Så er det ikke til at gå på jagt ---« hørte han sig selv sige – sådan en amatør!

Sigurd Enggaard Poulsen
LANDET BAG HAV
– *omkring en fjord*

er trykt og udgivet 1977 hos
Poul Kristensen, Herning

ISBN 87-7468-067-6